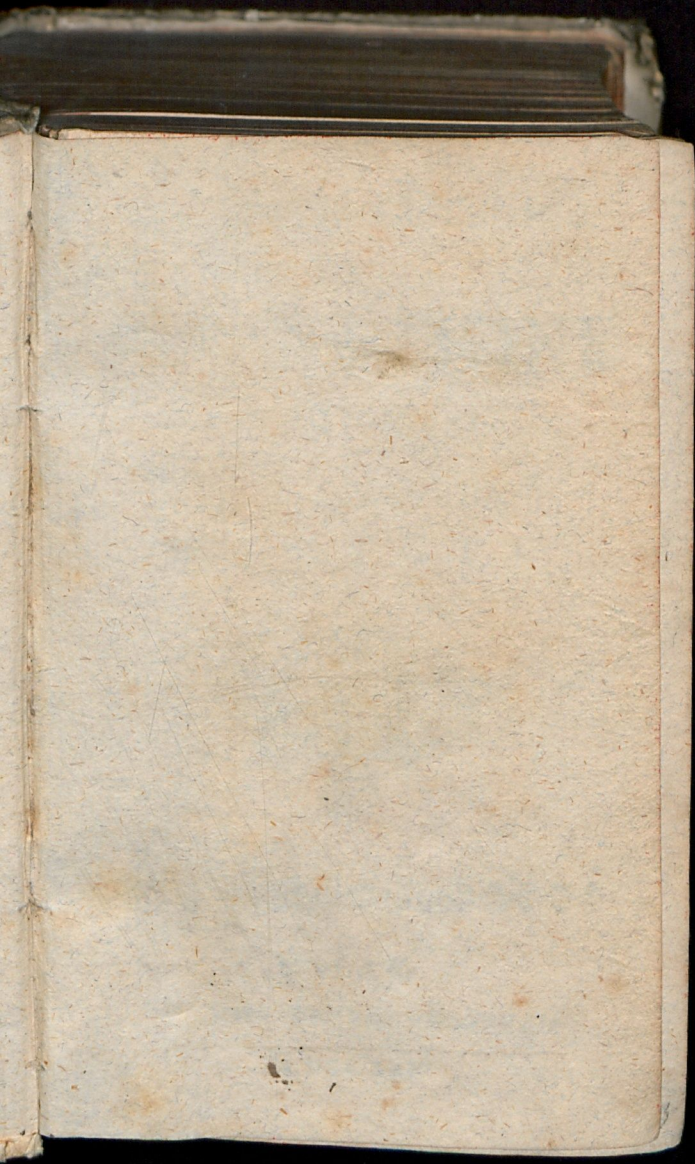
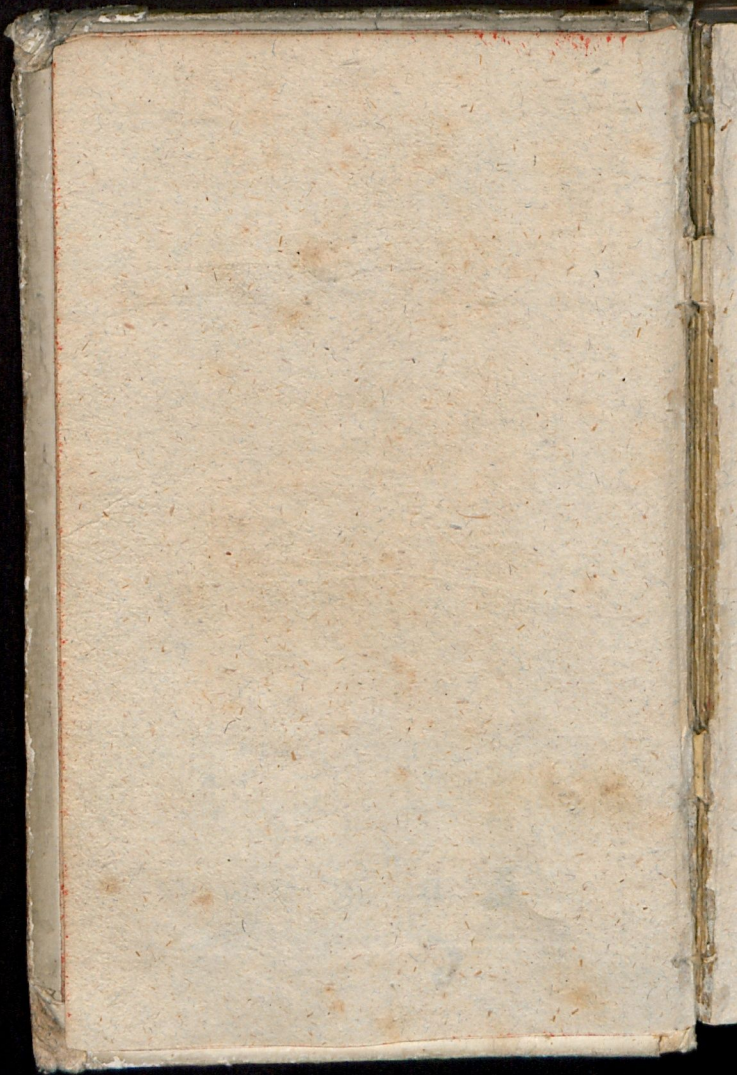

Ha. 6.

2

M. TVLLII CICERONIS
DE
DIVINATIONE
LIBRI DVO.

EX RECENSIONE
ERNESTI.

HALAE,
IMPENSIS ORPHANOTROPHEI,
M DCC LXK

M

LIBRARIUS
DIVINATIONE
LIBRI DYO
ERNESTI

KÖNIGL. FR.
UNIVERS.
ZU HALLE

HALLE
UNIVERSITÄTIS ORNAMENTUM
M. DCCLXXI

M. TVLLII CICERONIS
DE
DIVINATIONE,
LIBER PRIMVS.

ARGVMENTVM.

*Quæstio de natura Dæorum duas tamquam ap-
pendiculas habet, alteram de Divinatione, al-
teram de Fato, quibus adjectis demum plene
perfecteque satisfactum ei quæstioni viderur.
(L. II. c. 1.) Itaque Cicero eam, quæ est de
divinatione, duobus libris plene accurateque
pertractavit. In primo libro inducitur Q.
Frater omne divinationis genus defendens e
Stoicorum disciplina, quod illi videbantur acu-
tissime sententias suas prudentissimeque defen-
dere. II. 72. Duo ergo facit divinandi gene-
ra, unum artificiosum, alterum naturale: artifi-
ciosum partim constare ex conjectura, partim ex
observatione diuturna: naturale, quod animus
arripiat, aut excipiat extrinsecus ex divinita-
Cic. de Divinat. A te,*

re, unde omnes haustos animos libatosque habeamus. Artificiose divinationis hæc genera ponit, extispicum, eorumque, qui e fulguribus omnique ostentorum genere prædicant, tum augurum eorumque, qui signis & ominibus utantur, omneque genus conjecturale in hoc fere genere ponit. Illud autem naturale aut concitatione mentis edi, & quasi fundi videtur, cum homines per furorem vaticinantur, aut animo per somnum sensibus & curis vacuo providetur. In singulis autem generibus non tam rationibus quam magna exemplorum copia utitur, cum externorum, tum Romanorum: quibus hoc effici putat, ut, quamquam eorum causæ afferri nullæ possunt, tamen, quoniam acciderint, de ipsius rei veritate dubitari non possit. Quod si quædam falsa sint, quædam non ita, uti prædicta sint, eveniant; tamen non esse propterea divinationem tollendam: quod quemadmodum, ut Cratippus concludebat, oculi possint aliquando non fungi suo munere, neque tamen propterea non sit usus oculorum; sed qui vel semel ita sit usus oculis, ut vera cerneret, is haberet sensum oculorum vera cernentium: sic ad confirmandam divinationem satis sit, semel aliquid esse ita divinatum, ut id non fortuito cecidisse videatur. c. 22. Esse autem divinationem, præter exempla, confirmat tum consensu gentium & populorum, rerumque publicarum omnium,

philo-

philosophorum etiam & poetarum, c. 6. 40. 41. tum ratione hac: Si sunt Dii, neque ante declarant hominibus, quæ futura sunt: aut non diligunt homines; aut, quid exenturum sit, ignorant; aut existimant, nil interesse hominum, scire, quid facturum sit; aut non censent suæ majestatis, futura hominibus præsignificare; aut ea ne significare possunt. At neque & c. & c. c. 38. Ducit autem divinationem omnem a tribus rebus, a fato, a Deo & a natura. Fatum esse non id, quod superstitione, sed physice dicatur, colligationem quandam causarum; quam qui perspiciat animo, is possit futura omnia tenere: quod cum nemo præter Deum facere possit, relinquendum esse homini, ut signis quibusdam, consequentia & futura, in causis tamquam in seminibus condita, declarantibus præsentiat. Quod ad naturam attineat, constare, quanta sit animi vis sejuncta a corporis sensibus, qua fiat, ut animi hominum cum aut somno soluti vacent corpore, aut sua sponte furore quodam correpti moveantur, cernant ea, quæ corporibus permixti videre non possint. c. 55. f.

I. VETVS opinio est, jam usque ab heroicis ducta temporibus, eaque & populi Romani & omnium gentium firmata consensu, versari quandam inter homines divinationem, quam Græci *μετεωρικὴν* appellant, id est, præsentionem,

sionem, & scientiam rerum futurarum. Magnifica quædam a) res, & salutaris, si modo est ulla: quæque proxima ad deorum vim natura mortali possit accedere b). Itaque ut alia nos melius multa, quam Græci: sic huic præstantissimæ rei nomen nostri a divinis; Græci, ut Plato interpretatur, a furore duxerunt. Gentem quidem nullam video neque tam humanam, atque doctam, neque tam immanem, tamque c) barbaram, quæ non significari futura, & a quibusdam intelligi, prædicique posse sentiat. Principio Assyrii, ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem, magnitudinemque regionum, quas incolebant, cum cælum ex omni parte patens, atque apertum intuerentur, trajectiones, motusque stellarum observaverunt d): quibus notatis quid cuique significaretur, memoriæ prodiderunt. Qua in natione Chaldæi, non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati, diuturna observatione siderum, scientiam putantur effecisse, ut prædici posset, quid cuique eventurum, & quo quisque fato natus esset. Eandem artem etiam Ægyptii longinquitate temporum innumerabilibus pæne seculis consecuti putantur. Cilicum autem, & Pisidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipsi, volatibus avium, can-

a) quidem.

b) quaque proxime ad d. v. natura mortalis p.a.

c) atque.

d) observaverunt.

cantibusque, certissimis signis e), declarari res futuras putant. Quam vero Græcia coloniam misit in Æoliam, Ioniam, Asiam, Siciliam, Italiam sine Pythio, aut Dodonæo, aut Hammonis oraculo? aut quod bellum susceptum ab ea sine consilio deorum est?

II. Nec unum genus est divinationis publicæ, privatimque celebratum, nam, ut omittam ceteros populos; noster, quam multa genera complexus est? Principio, hujus urbis parens, Romulus, non solum auspiciato urbem condidisse, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Deinde auguribus & reliqui reges usi: & exactis regibus, nihil publice sine auspiciis nec domi, nec militiæ gerebatur. Cumque magna vis videretur esse & in impetrandis, consulendisque rebus, & in monstris interpretandis, ac procurandis in haruspicum disciplina; omnem hanc ex Etruria scientiam adhibebant, ne genus esset ullum divinationis, quod neglectum ab iis videretur. Et, cum duobus modis animi sine ratione, & scientia, motu ipsi suo, soluto, & libero incitarentur; uno, furente; altero, somniante: furoris divinationem Sibyllinis maxime versibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos e f) civitate esse vulerunt. Ex quo genere sæpe hariolorum etiam, & vatium furibundas prædictiones, ut

A 3

Octa-

e) ut certissimis signis.

f) ex.

Octaviano bello, Cornelii Culleoli, audiendas putaverunt. Nec vero somnia graviora, si quæ g) ad rempublicam pertinere visa sunt, a summo consilio neglecta sunt. Quinetiam memoria nostra templum Junonis Sospitæ L. Julius, qui cum P. Rutilio consul fuit, de senatus sententia refecit ex Cæciliæ, Balearici filia, somnio.

III. Atque hæc, ut ego arbitror, veteres rerum magis eventis moniti, quam ratione docti, probaverunt. Philosophorum vero exquisita quædam argumenta, cur esset vera divinationo, collecta sunt. e b) quibus, ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes, unus, qui deos esse diceret, divinationem funditus sustulit. Reliqui vero omnes, præter Epicurum, balbutientem de natura deorum, divinationem probaverunt; sed non uno modo. Nam cum Socrates, omnesque Socratici, Zenoque, & hi i), qui ab eo essent profecti, manerent in antiquorum philosophorum sententia, vetere Academia, & Peripateticis consentientibus; cumque huic rei magnam auctoritatem Pythagoras jam ante tribuisset, qui etiam ipse augur vellet esse, plurimisque locis gravis auctor Democritus præfensionem rerum futurarum comprobaret: Diæarchus Peripateticus cetera divinationis genera sustulit, somniorum, & furoris reliquit: Cratippusque k), familiaris noster, quem ego par-

rem

g) si qua. b) ex. i) ii. k) Cratippus quoque.

rem summis Peripateticis iudico, iisdem rebus fidem tribuit, reliqua divinationis genera rejecit. Sed cum Stoici omnia fere illa defenderent, quod & Zeno in suis commentariis quasi semina quædam sparsisset, & ea Cleanthes paullo uberiora fecisset: accessit acerrimo vir ingenio Chrysippus, qui totam de divinatione duobus libris explicavit sententiam, uno præterea de oraculis, uno de somniis: quem subsequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit, ejus auditor: duo Antipater: quinque noster Posidonius. Sed a Stoicis, vel principibus *l*) ejus disciplinæ, Posidonii doctor, discipulus Antipatri, degeneravit Panætius: nec tamen ausus est negare, vim esse divinandi, sed dubitare se dixit. Quod illi in aliqua re, invitissimis Stoicis, Stoico facere licuit, id, nos ut in reliquis rebus *m*) faciamus, a Stoicis non concedetur? præsertim cum id, de quo Panætio non liquet, reliquis ejusdem disciplinæ folis luce videatur clarius. Sed hæc quidem laus Academiæ præstantissimi philosophi iudicio, & testimonio comprobata est.

IV. Etenim nobismet ipsis quærentibus, quid sit de divinatione judicandum, quod a Carneade multa acute, & copiose contra Stoicos disputata sint: verentibusque, ne temere vel falsæ rei, vel non satis cognitæ, assentiamur, faciendum viderur, ut diligenter etiam, atque etiam

l) vel princeps.

A 4

iam

m) abest: rebus.

iam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in iis tribus libris, quos de natura deorum scripsimus. Nam cum omnibus in rebus temeritas in assentiendo, errorque turpis est, tum in eo loco maxime, in quo judicandum est, quantum auspiciis, rebusque divinis, religionique tribuamus. est enim periculum, ne aut, neglectis iis, impia fraude; aut, susceptis, anili superstitione obligemur.

V. Quibus de rebus & alias sæpe, & paullo accuratius nuper, cum essem cum Q. fra-
tre in Tusculano, disputatum est. Nam cum ambulandi causa in Lyceum venissemus: (id enim superiori Gymnasio nomen est) Perlegi, ille inquit, tuum paullo ante tertium de natura deorum; in quo disputatio Cottæ, quamquam labefactavit sententiã meam, non funditus tamen sustulit. Optime vero, inquam. etenim ipse Cotta sic disputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quam hominum debeat religionem. Tum Quintus, Dicitur quidem istuc, inquit, a Cotta, & vero sapius: credo, ne communia jura migrare videatur: sed studio contra Stoicos disferendi deos mihi videtur funditus tollere. Ejus orationi non sane desidero, quid respondeam: satis enim defensa religio est in secundo libro a Lucilio: cujus disputatio tibi ipsi, ut in extremo tertio scribis, ad veritatem est visa propensior. Sed, quod prætermisum est in
illis

illis libris, credo, quia commodius arbitratus es, separatim id quæri; deque eo disferi, id est, de divinatione, quæ est earum rerum, quæ fortuitæ putantur, prædictio, atque præsentio, id, si placet, videamus, quam habeat vim, & quale sit. Ego enim sic existimo: si sint ea genera divinandi vera, de quibus accepimus, quæque colimus, esse deos: vicissimque, si dii sint, esse, qui divinent.

VI. Arcem tu quidem Stoicorum, inquam, Quinte, defendis, si quidem ista sic recipiantur; ut &, si divinatio sit, dii sint, &, si dii sint, sit divinatio. Quorum neutrum tam facile, quam tu arbitraris, conceditur. Nam & natura significari futura sine deo possunt: &, ut sint dii, potest fieri, ut nulla ab iis divinatio generi humano tributa sit. Atque ille, Mihi vero, inquit, satis est argumenti, & esse deos, & eos consulere rebus humanis; quod esse clara, & perspicua divinationis genera judico. De quibus quid ipse sentiam, si placet, exponam, ita tamen, si vacas animo, neque habes aliquid, quod huic sermoni prævertendum putes. Ego vero, inquam, philosophiæ, Quinte, semper vaco. hoc autem tempore, cum sit nihil aliud, quod libenter agere possim, multo magis aveo audire, de divinatione quid sentias.

Nihil, inquit, equidem novi, nec, quod præter ceteros iple sentiam. nam cum antiquis-

simam sententiam, tum omnium populorum; & gentium consensu comprobaram sequor. Duo sunt enim divinandi genera; quorum alterum artis est, alterum naturæ. Quæ est autem gens, aut quæ civitas, quæ non aut exitis pecudum; aut monstra, aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut astrologorum, aut fortium, (ea enim fere artis sunt) aut somniorum, aut vaticinationum, (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moveatur? quarum quidem rerum eventa magis, arbitror, quam causas quæri oportere. Est enim vis, & natura quædam, quæ cum observatis longo tempore significationibus, tum aliquo instinctu, inflatuque divino futura prænuntiat.

VII. Quare omittat urgere Carneades: quod faciebat etiam Panætius, requirens, Jupiterne cornicem a læva, corvum a dextera *n*) canere jussisset. Observata sunt hæc tempore immenso, & in significatione eventus animadversa, & notata. Nihil est autem, quod non longinquitas temporum, excipiente memoria, prodendisque monumentis, efficere, atque assequi possit *o*). Mirari licet, quæ sint animadversa a medicis herbarum genera, quæ radicum ad morsus bestiarum, ad oculorum morbos, ad vulnera. quorum vim, atque naturam ratio numquam explic-

n) dextra.

o) quod longinquitas - - non possit.

plicavit: utilitate & ars est, & inventor probatus. Age, ea, quæ, quamquam ex alio genere sunt, tamen divinationi sunt similia, videamus.

*Atque etiam ventos præmonstrat sæpe futuros
Inflatum mare, cum subito, penitusque tumescit,
Saxaque cana, salis niveo spumata liquore,
Tristificas certant Neptuno reddere voces:
Aut, densus stridor cum celfo e vertice montis
Ortus, adægescit scopulorum sæpe repulsus p),*

VIII. Atque his rerum præfensionibus prognostica tua referta sunt. Quis igitur elicere causas præfensionum potest? etsi video Boëthum Stoicum esse conatum. qui hæcenus aliquid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quæ in mari, cælove fierent. Illa vero cur eveniant, quis probabiliter dixerit?

*Cana q) fulix itidem fugiens e gurgite ponti,
Nuntiat horribiles clamans r) instare procellas,
Haud modicos tremulo fundens e gutture cantus.
Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen,
Et maturinis acredula vocibus instat,
Vocibus instat, & assiduas jecit ore querelas,
Cum primum gelidos rores aurora remittit.
Fuscaque nonnumquam cursans per littora cornix
Demersit caput, & fluctum cervice recepit.*

A 6

IX.

p) repulsu.

q) Rava.

r) Clamans nuntiat horribiles.

IX. Videmus hæc signa numquam fere eminentia: nec tamen, cur ita fiat, videmus.

*Vos quoque signa videtis, aquai dulcis alumnae,
Cum clamore paratis inanes fundere voces,
Absurdoque sono fontes, & stagna cietis.*

Quis est, qui ranunculos hoc videre suspicari possit? sed inest in rivis & ranunculis natura quædam significans aliquid, per se ipsa satis certa, cognitioni autem hominum obscurior.

*Mollipedesque bræves spectantes lumina cali,
Naribus bumiferum duxere ex aère succum.*

Non quæro, cur; quoniam, quid eveniat, intelligo.

*Fam vero semper viridis, semperque gravata
Lentiscus triplici solita grandescere fatu,
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat
arandi.*

Nec hoc quidem quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accommodet. Hoc sum contentus, quod, etiam si quo s) quidque fiat ignorem, quid fiat, intelligo. pro omni igitur divinatione idem, quod pro iis rebus, quas commemoravi, respondebo.

X. Quid scammonæ radix ad purgandum, quid aristolochia ad morsus serpentum posuit, quæ nomen ex inventore reperit, rem ipsam inventor ex somnio video, quod satis est; cur

s) quomodo.

cur possit, nescio. Sic ventorum, & imbrium signa, quæ dixi, rationem quam habeant, non satis perspicio: vim, & eventum agnosco, scio, approbo. Similiter, quid fissum in extis, quid fibra valeat, accipio: quæ causa sit, nescio. Atque horum quidem plena vita est: extis enim omnes fere utuntur *t*). Quid? de fulgurum vi, dubitare num possumus? nonne cum multa alia mirabilia, tum illud in primis? cum Summanus in fastigio Jovis optimi maximi, qui tum erat fœtilis, e cælo ictus esset, nec usquam ejus simulacri caput inveniretur, haruspices in Tiberim id depulsum esse dixerunt, idque inventum est eo loco, qui est ab haruspibus demonstratus.

XI. Sed quo potius utar aut auctore, aut teste, quam te? cujus edidici etiam versus, & libenter quidem, quos in secundo consulatu Urania musa pronuntiat:

*Principio atherio flammatus Jupiter igni
Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
Menteque divina cælum, terrasque petessit:
Quæ penitus sensus hominum vitasque retentat,
Ætheris aterni septa, atque inclusa cavernis.
Et, si stellarum motus, cursusque vagantes
Nosse velis, quæ sint signorum in sese locata,
Quæ verbo, & falsis Grajorum vocibus errant,
Re vera certo lapsu, spatioque feruntur:
Omnia jam cernes divina mente notata.*

A 7

Nam

t) utimur.

Nam primum astrorum volucres, te consule;
motus,

Concurfusque grapes stellarum ardore micantes
 Tu quoque, cum tumulos Albano in monte
nivales

Lustrasti, & leto maſtaſti lacte Latinas,
 Vidisti & claro tremulos ardore cometas,
 Multaque miſeri nocturna ſtrage putaſti;

Quod ferme dirum in tempus cecinere u) Latinae,
 Cum claram ſpeciem concreto lumine luna
 Abdiit, & ſubito ſtelliſanti nocte perempta eſt.
 Quid vero Phæbi fax x), triftis nuntia belli,
 Quæ magnum ad columen flammato ardore
volabat

Præcipites cæli partes, obitusque petiſſet x):

Aut cum terribili percuſſus fulmine civis,
 Luce ſerenanti vitalia lumina liquit:

Aut cum ſe gravido tremefecit corpore tellus.

Jam vero varia nocturno tempore viſa
 Terribiles formæ, bellum motusque monebant;

Multaque per terras vates oracla furenti
 Pectore fundebant triftes minitantia caſus:

Atque ea, quæ lapſu tandem cecidere vetuſto,
 Hac fore, perpetuis ignis, clarisque frequentans
 Ipſe deum genitor calo, terrisque canebat.

XII. Nunc ea, Torquato quæ quondam, &
conſule Cotta

Lydius ediderat Tyrrhena gentis haruſpex,

Omnia

u) cecidere.

x) peteſſit.

Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
 Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo
 Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,
 Et Capitolinis iniecit sedibus ignes;

Tum species ex are vetus, generataque Natta,
 Concidit, elapsæque vetusto numine leges:

Et divum simulacra peremit fulminis ardor.

Hic silvestris erat, Romani nominis altrix,

Martia, quæ parvos Mavortis semine natos

Uberibus gravidis vitali rore rigabat:

Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu

Concidit, atque avulsa pedum vestigia liquit.

Tum quis non artis scripta, ac monumenta
 volutans,

Voces tristificas chartis promebat Etruscis?

Omnes civili generosam y) stirpe profectam

Vitare ingentem cladem, pestemque monebant:

Vel legum exitium constanti voce ferebant,

Templa deumque adeo flammis, urbesque jubebant

Eripere, & stragem horribilem, eademque vereri:

Atque hæc fixa gravi fato, ac fundata teneri;

Ni post excisum z) ad columen formata decore

Sancta Jovis species claros spectaret in ortus:

Tum fore, ut occultos populus, sanctusque senatus

Cernere conatus posset, si solis ad ortum

Conversa, inde patrum sedes, populi que videret.

Hæc tardata diu species, multumque morata,

Consule te tandem celsa est in sede locata:

Atque una fixi, ac signati temporis hora

Jupi-

y) generosa.

z) excelsum.

*Jupiter excelsa clarabat sceptrâ columna:
 At clades patriæ flamma, ferroque parata,
 Vocibus Allobrogum patribus, populoque patebat.*

XIII. *Rite igitur veteres, quorum monumen-
 ta tenetis,*

*Qui populos, urbesque modo, ac virtute regebant,
 Rite etiam vestri, quorum pietasque, fidesque
 Præstitit, & longe vicit sapientia cunctos,
 Præcipue coluere vigenti numine divos.
 Hac adeo penitus cura videre sagaci,
 Otia qui studiis læti tenuere decoris,
 Inque Academia umbrifera, nitidoque Lyceo
 Fuderunt claras facundi pectoris artes.
 Equibus ereptum primo jam a flore juventæ,
 Te patria in media virtutum mole locavit.
 Tu tamen anxiferas curas quiete relaxas,
 Quod patriæ vocis studiis nobisque sacraſti.*

Tu igitur animum poteris inducere contra ea, quæ a me disputantur, & de divinatione dicere a), qui & gesseris ea, quæ gessisti, & ea, quæ pronuntiavi, accuratissime scripseris? Quid? quæris, Carneades, cur hæc ita fiant, aut qua arte perspici possint? nescire me fateor: evenire autem, te ipsam dico videre. Casa, inquis. Itane vero? Quidquam potest casu esse factum, quod omnes habet in se numeros veritatis? Quattuor tali jacti, casu Venereum efficiunt.

Num

a) *c. e. q. a. m. disputantur de divinatione, dicere.*

Num etiam centum Venereos, si cccc talos egeris *b)*, casu futuros putas? adpersa temere pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere possunt; num etiam Veneris *Cnidia*, Coæque *c)* pulcritudinem effingi posse adpersione fortuita putas? Sus rostro si humi A litteram impresserit, num propterea suspicari poteris, Andromacham Ennii ab ea posse describi? Fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis saxo diffisso caput extitisse Panisci. Credo, aliquam non dissimilem figuram, sed certe non talem, ut eam factam a Scopa diceres. sic enim se profecto res habet, ut numquam perfecte veritatem casus imitetur.

XIV. At nonnumquam ea, quæ prædicta sunt, minus eveniunt. Quæ tandem id ars non habet? earum dico artium, quæ conjectura continentur, & sunt opinabiles. An medicina, ars non putanda est? quam tamen multa fallunt. Quid? gubernatores nonne falluntur? An Achivorum exercitus, & tot navium rectores non ita profecti sunt ab Illo,

*Ut profectioe lati piscium lasciviam
Intuerentur, ut ait Pacuvius, nec tuendi satietas capere posset? d)*

Interea prope jam occidente sole inhorrescit mare,

Tene-

b) egeris. c) Veneris Coæ.

d) satias capere posset.

*Tenebrae conduplicantur, noctisque & nim-
būm occecat nigror.*

Num igitur tot clarissimorum ducum, regum-
que naufragiam sustulit artem gubernandi? aut
num imperatorum scientia nihil est, quia sum-
mus imperator nuper fugit, amisso exercitu?
aut num propterea nulla est reipublicæ gerendæ
ratio, atque prudentia, quia multa Cn. Pompe-
jum, quædam M. Catonem, nonnulla etiam te
ipsam fefellerunt? Similis est haruspicum re-
sponso, omnisque opinabilis divinatio. conje-
ctura enim nititur, ultra quam progredi non
potest. Ea fallit fortasse nonnumquam: sed ta-
men ad veritatem sæpissime dirigit. est enim ab
omni æternitate repetita: in qua cum pæne in-
numerabiles e) res eodem modo evenirent iis-
dem signis antegressis, ars est effecta, eadem sæ-
pe animadvertendo, ac notando.

XV. Auspicia vero vestra quam constant?
quæ quidem nunc a Romanis auguri-
bus ignorantur: (bona hoc tua venia dixerim:)
a Cilicibus, Pamphyliis, Pisidis, Lyciis tenen-
tur. Nam quid ego hospitem nostrum, clarissi-
mum atque optimum virum, Dejotarum regem,
commemorem? qui nihil unquam nisi auspica-
to gerit: qui, cum ex itinere quodam proposi-
to & constituto revertisset, aquilæ admonitus
volatu; conclave illud, ubi erat mansurus, si
ire

d) satias capere possiet. e) innumerabiliter.

ire perrexisset, proxima nocte corrui. Itaque, ut ex ipso audiebam, persæpe revertit ex itinere, cum jam progressus esset multorum dierum viam. Cujus quidem hoc præclarissimum est, quod, posteaquam a Cæsare tetrarchiæ regno, pecuniaque multatus est, negat se tamen eorum auspiciorum, quæ sibi ad Pompejum proficiscenti secunda evenerint, pœnitere. senatus enim auctoritatem, & populi Romani libertatem, atque imperii dignitatem suis armis esse defensam: sibi que eas aves, quibus auctoribus officium, & fidem secutus esset, bene consuluisse. antiquiorem enim sibi fuisse possessionibus suis gloriam. Ille mihi videtur igitur vere augurari. Nam nostri quidem magistratus auspiciis utuntur coactis, necesse enim est, offa objecta, cadere frustum ex pulli ore, cum pascitur. Quod autem scriptum habetis, aut f) tripudium fieri, si ex ea quid in solidum g) ceciderit: hoc quoque, quod dixi coactum, tripudium solistimum dicitis. itaque multa auguria, multa auspicia, quod Cato ille sapiens queritur, negligentia collegii amissa plane, & deserta sunt.

XVI. Nihil fere quondam majoris rei, nisi auspicato, ne privatim quidem, gereretur: quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant, qui, re omissa, nomen tantum tenent. Nam ut nunc extis: quamquam id ipsum aliquanto

f) hinc.

g) in solum.

quanto minus, quam olim; sic tum avibus magnæ res impetrari solebant. Itaque, finistram non exquirimus, in dira, & in vitiosa incurrimus. Ut P. Claudius Appii Cæci filius, ejusque collega L. Junius, classes maximas perdidit, cum vitio navigassent. Quod eodem modo evenit Agamemnoni: qui, cum Achivi cæpissent

Inter se strepere, aperteque artem obterere extispicum;

Solvere imperat secundo rumore, adversaque avi.

Sed quid vetera? M. Crasso quid acciderit, videmus, dirarum obnuntiatione neglecta. In quo Appius, collega tuus, bonus augur, ut ex te audire soleo, non satis scienter virum bonum, & civem egregium censor C. Atejum notavit, quod ementitum auspicia subscripserit. Esto: fuerit hoc censoris, si judicabat ementitum. At illud minime auguris, quod adscripsit, ob eam causam populum Romanum calamitatem maximam cepisse. Si enim ea causa calamitatis fuit: non in eo est culpa, qui obnuntiavit; sed in eo, qui non paruit: veram enim fuisse obnuntiationem, ut ait ideam augur, & censor, exitus approbavit. Quæ si falsa fuissent *b)*, nullam afferre potuissent *i)* causam calamitatis. etenim dira *k)*, sicut cetera auspicia, ut omina, ut signa, non causas afferunt, cur quid eveniat, sed

b) fuisset. i) potuisset. k) dira.

sed nuntiant eventura, nisi provideris. Non igitur obnuntiatio Ateji causam finxit calamitatis, sed signo objecto monuit Crassum, quid eventurum esset, nisi cavisset. Ita aut illa obnuntiatio nihil valuit: aut si, ut Appius iudicat, valuit, id valuit, ut peccatum hæreat non in eo, qui monuerit; sed in eo, qui non obtemperarit.

XVII. Quid? lituus iste vester, quod clarissimum est insigne auguratus, unde vobis est traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, id est, incurvum, & leviter a summo inflexum bacillum, quod ab ejus litui, quo canitur, similitudine nomen invenit; cum situs esset in curia Saliorum, quæ est in Palatio, eaque deflagravisset, inventus est integer. Quid multis annis post Romulum, Prisco regnante Tarquinio? quis veterum scriptorum non loquitur, quæ sit ab Attio Navio per lituum regionum facta descriptio? qui cum propter paupertatem sues puer pasceret, una ex his amissa, vovisse dicitur, si recuperasset, uvam se deo daturum, quæ maxima esset in vinea. itaque sue inventa, ad meridiem spectans in vinea media dicitur constitisse: cumque in quattuor partes vineam divisisset, tresque partes aves abdixissent, quarta parte, quæ erat reliqua, in regione *l*) distributa,

mira-

l) in regiones.

mirabili magnitudine uvam, ut scriptum videmus, invenit. Qua re celebrata, cum vicini omnes ad unum *m*) de rebus suis referrent, erat in magno nomine, & gloria. Ex quo factum est, ut eum ad se rex Priscus arcesseret. Cujus cum tentaret scientiam auguratus, dixit ei, cogitare se quiddam, id posse ne fieri, consuluit. Ille, augurio acto, posse, respondit. Tarquinius autem dixit, se cogitasse, cotem novacula posse præcidi. Tum Attium jussisse experiri. ita cotem in comitium allatam; inspectante & rege & populo, novacula esse discissam. Ex eo evenit, ut & *n*) Tarquinius augure Attio Navio uteretur, & populus de suis rebus ad eum referret. Cotem autem illam, & novaculam defossam in comitio, supraque impositum puteal accepimus. Negemus omnia: comburamus annales; ficta hæc esse dicamus: quidvis denique potius, quam deos res humanas curare, fateamur. Quid? quod apud te scriptum est de Ti. Graccho, nonne & augurum, & haruspicum comprobatur disciplinam? qui cum tabernaculum vitio cepisset imprudens, quod inauspicato pomerium transgressus esset: comitia consulibus rogandis habuit. Nota res est, & a te ipso mandata monumentis. Sed & ipse augur Ti. Gracchus auspicioꝝ auctoritatem confessione errati sui comprobavit, & haruspicum disciplinæ magna accessit auctoritas, qui recentibus
comi-

m) ad eum.

n) abest: et.

comitiis in senatum introducti, negaverunt, justum comitiōrum rogatorem fuisse.

XVIII. Iis igitur assentior, qui duo genera divinationum esse dixerunt: unum, quod particeps esset artis; alterum, quod arte careret. Est enim ars in iis, qui novas res conjectura persequuntur; veteres observatione didicerunt. Carent autem arte ii, qui non ratione, aut conjectura observatis, ac notatis signis, sed concitatione quadam animi, aut soluto, liberoque motu futura præsentunt. quod & somniantibus sæpe contingit, & nonnumquam vaticinantibus per furorem, ut Bacis Bæotius, ut Epimenides Cres, ut Sibylla Erythræa. Cujus generis oracula etiam habenda sunt, non ea, quæ æquatis sortibus ducuntur, sed illa, quæ instinctu divino, afflatuque funduntur. etsi ipsa fors contemnenda non est, si & auctoritatem habet vetustatis, ut eæ sunt sortes, quas e terra editas accepimus: quæ tamen ductæ ut in rem apte cadant, fieri credo posse divinitus. Quorum omnium interpretes, ut grammatici poëtarum, proxime ad eorum, quos interpretantur, divinationem videntur accedere. Quæ est igitur ista calliditas, res vetustate robustas calumniando velle pervertere? Non reperio causam. latet fortasse obscuritate involuta naturæ. non enim me deus ista scire, sed his tantummodo uti voluit. Utar igitur, nec abducar o), ut rear, aut

o) adducar.

aut in extis totam Etruriam delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cum terræ sæpe fremitus, sæpe mugitus, sæpe motus multa nostræ reipublicæ, multa ceteris civitatibus gravia, & vera prædixerint. Quid? qui irridetur, partus hic mulæ, nonne, quia fetus exitit in sterilitate naturæ, prædictus est ab haruspibus incredibilis partus malorum? Quid? Ti. Gracchus, P. F., qui bis consul, & censor fuit, idemque & summus augur, & vir sapiens, civisque præstans; nonne (ut C. Gracchus, filius ejus, scriptum reliquit) duobus anguibus domi comprehensis, haruspices convocavit? qui cum respondissent, si marem emisisset, uxori brevi tempore esse moriendum; si fæminam, ipsi: æquius esse censuit, se maturam oppetere mortem, quam P. Africani filiam adolescentem. fæminam emisit: ipse paucis post diebus est mortuus.

XIX. Irrideamus haruspices: vanos, futiles esse dicamus: quorumque disciplinam & sapientissimus vir, & eventus, ac res comprobavit, contemnamus: contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui e Caucaso cæli signa servant, numeris, & motibus, stellarum cursus persequuntur: condemnemus, inquam, hos aut stultitiæ, aut vanitatis, aut imprudentiæ, qui CCCCLXX millia annorum, ut ipsi dicunt, monumentis comprehensa continent, & mentiri
judi-

judicemus, nec sæculorum reliquorum iudicium, quod de ipsis futurum sit, pertimescere. Age, Barbari vani, atque fallaces: num etiam Grajorum historia mentita est? quæ Cræso Pythius Apollo, ut de naturali divinatione dicam, quæ Atheniensibus, quæ Lacedæmoniis, quæ Tegeatis, quæ Argivis, quæ Corinthiis responderit, quis ignorat? Collegit innumerabilia oracula Chryssippus, nec ullum sine locuplete auctore, atque teste. quæ quia nota tibi sunt, relinquo. Defendo unum hoc. Numquam illud oraculum Delphis tam celebre, & tam clarum fuisset, neque tantis donis refertum omnium populorum, atque regum, nisi omnis ætas, oraculorum illorum veritatem esset experta. Jamdiu idem p) non facit. Ut igitur nunc minore gloria est, quia minus oraculorum veritas excellit: sic tum q), nisi summa veritate, in tanta gloria non fuisset. Potest autem vis illa terræ, quæ mentem Pythiæ divino afflatu concitabat, evanuisse vetustate, ut quosdam evanuisse & r) exaruisse amnes, aut in alium cursum contortos, & deflexos videmus. Sed, ut vis, acciderit: magna enim quæstio est: modo maneat id, quod negari non potest, nisi omnem historiam perverterimus, multis sæculis verax fuisse id oraculum.

XX.

p) Idem jamdiu. q) tunc.

r) abest: evanuisse &.

Cic. de Divinat.

B

XX. Sed omittamus oracula: veniamus ad somnia. de quibus disputans Chryſippus, multis, & minutis ſomniis colligendis facit idem, quod Antipater, ea conquirens, quæ Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis, ſed exemplis grandioribus decuit uti. Dionyſii mater, ejus, qui Syracuſiorum tyrannus fuit, ut ſcriptum apud Philiftum eſt, & doctum hominem, & diligentem, & æqualem temporum illorum, cum prægnans hunc ipſum Dionyſium alio contineret, ſomniauit ſe peperiffe Satyrifcum. Huic interpretes portentorum, qui Galeotæ ſ) tum in Sicilia nominabantur, reſponderunt, (ut ait Philiftus) eum, quem illa peperiffet, clariffimum Græciæ diuturna cum fortuna fore. Num te ad fabulas revoco vel noſtrorum vel Græcorum poëtarum? narrat enim & apud Ennium Veſtalis illa:

*Excita cum tremulis anus attulit artubus lumen,
Talia commemorat lacrymans exterrita ſomno:
Eurytica prognata, pater quam noſter amavit,
Vires, vitæque corpus meum nunc deſerit omne.
Nam me riſus homo pulcer per amœna ſaliſta
Et ripas raptare, locosque novos. ita ſola
Poſt illa, germana ſoror, errare videbar,
Tardaque veſtigare, & querere te, neque poſſe
Corde capeſſere: ſemita nulla pedem ſtabilibat.
Exin compellare pater me voce videtur*

His

s) Galeotæ.

*His verbis: Cognata r), tibi sunt ante ge-
renda u).*

*Ærumna post x): ex fluvio fortuna resistit;
Hæc pater effatus, germana, repente recessit,
Nec sese dedit in conspectum corde cupitus;
Quamquam multa manus ad cali cærula templa
Tendebam lacrymans, & blanda voce vocabam.
Vix ægro tum corae meo me somnu' reliquit.*

XXI. Hæc, etiam si ficta sunt a poëta, non
absunt tamen a consuetudine somnio-
rum. Sit sane etiam illud commenticium, quo
Priamus est concurbatus.

*Quia mater graxida parere se ardentem facens
Visa est in somnis Hecuba: quo facto pater
Rex ipse Priamus, somnio mentis metu
Perculsus, curis sumptus suspirantibus
Exsacrificabat hostiis balantibus.
Tum conjectorem postulat, pacem petens,
Ut se edoceret objècrans Apollinem,
Quo sese vertant tantæ sortes somniûm.
Ii ex oraclo voce divina edidit
Apollo; puerum, primus Priamo qui foret
Post illa natus, temperaret tollere,
Eum esse exitium Trojæ, pestem Pergamo.*

Sint hæc, ut dixi, somnia fabularum: hisque
adjungatur etiam Æneæ somnium: quod in
Numerii Fabii Pictoris Græcis annalibus ejus-
modi

B 2

r) O gnata. u) gerenda.
x) Ærumna: post.

modi est, ut omnia, quæ ab Ænea gesta sunt, quæque illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei secundum quietem visa sunt.

XXII. Sed propiora videamus. cujusnam modi est Superbi Tarquini somnium, de quo in Bruto Accii loquitur ipse?

*Cum jam quieti corpus nocturno impetu
Dedi, sopore placans artus languidos;
Visum est y) in somnis pastor ad me appellere,
Duos consanguineos arietes inde eligi,
Pecus lanigerum eximia pulcritudine z):
Præclarioremque alterum immolare me:
Deinde ejus germanum cornibus connitier
In me arietare, eoque ictu me ad casum dari:
Exin prostratum terra graviter saucium,
Resupinum; in calo contueri maximum,
Ac mirificum facinus; dextrorsum orbem flam-
meum*

Radiatum solis liquier cursu novo.

Ejus igitur somnii a conjectoribus quæ sit interpretatio facta, videamus.

*Rex, quæ in vita usurpant homines, cogitant,
curant, vident,*

*Quæque ajunt vigilantes, agitantque, ea si cui
in somno accidunt,*

*Minus mirum est. sed in re tanta haud temere
improvise offerunt:*

Proin

y) *Visu'st.*

z) hi duo versus transpositi sunt a Dav.

*Proin vide, ne, quem tu esse hebetem depures,
æque ac pecus,*

*Is sapientia munitum pectus egregium gerat,
Teque regno expellat. Nam id, quod de sole
ostentum est tibi,*

Populo commutationem rerum portendit fore.

*Perpropinqua a) hæc bene verruncent populo.
nam quod ad dexteram*

*Cæpit cursum ab læva signum præpotens; pul-
cerrime*

*Auguratum est, rem Romanam publicam sum-
mam fore.*

XXIII. Age nunc ad externa redeamus!
Matrem Phalaridis scribit Ponticus

Heraclides, doctus vir, auditor, & discipulus
Platonis, visam esse videre in somniis b) simu-
lacro deorum, quæ ipsa Phalaris domi consecra-
visset: ex his Mercurium e patera, quam dex-
tra c) manu teneret, sanguinem visum esse fun-
dere: qui cum terram attigisset, refervescere vi-
deretur sic, ut tota domus sanguine redundaret.

Quod matris somnium immanis filii crudelitas
comprobavit. Quid ego, quæ magi Cyro illi
principi interpretati sunt, ex Dinonis Persicis li-
bris d) proferam? nam cum dormienti ei, sol
ad pedes visus esset, ter eum, scribit, frustra ap-
petivisse manibus, cum se convolvens sol elabe-
retur,

B 3

a) perpropinquam.

b) in somnis.

c) dextera.

d) abest: libris.

retur, & abiret: ei magos dixisse (quod genus sapientum & doctorum habebatur in Persis) ex triplici appetitione solis, xxx annos Cyrum regnaturum esse, portendi. quod ita contigit. nam ad septuagesimum pervenit, cum xl natus annos regnare cœpisset. Est profecto quiddam etiam in barbaris gentibus præsentens, atque divinans: siquidem ad mortem proficiens Calanus Indus, cum ascenderet in rogam ardentem, O præclarum discessum, inquit, e vita! cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato, in lucem animus excefferit. Cumque Alexander eum rogaret, si quid vellet, ut diceret; Optime, inquit: propediem te videbo. quod ita contigit. nam Babylone paucis post diebus Alexander est mortuus. Discedo parumper a somniis: ad quæ mox revertar. Quæ nocte templum Ephesiæ Dianæ deflagavit, eadem constat ex Olympiade natum esse Alexandrum, atque, ubi lucere cœpisset, clamitasse magos, pestem, ac perniciem Asiæ proxima nocte natam. Hæc de Indis, & Magis. Redeamus ad somnia.

XXIV. Hannibalem Cœlius scribit, cum columnam auream, quæ esset in fano Junonis Lacinia, auferre vellet, dubitaretque, utrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebravisse: cumque solidam invenisset, statuissetque tollere e), ei secundum quietem visam

e) statuisse tollere.

fam esse Junonem prædicere, ne id faceret, minarique, si id fecisset, se curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret: idque ab homine acuto non esse neglectum: itaque ex eo auro, quod exterebratum esset, buculam curasse faciendam, & eam in summa columna collocavisse. Hoc idem in Sileni, quem Cælius sequitur, Græca historia est: is autem diligentissime res Hannibalis persecutus est: Hannibalem, cum cepisset Saguntum, visum esse in somnis a Jove in deorum concilium vocari: quo cum venisset, Jovem imperasse f), ut Italiæ bellum inferret, ducemque ei unum e concilio datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi cepisse: tum ei ducem illum præcepisse, ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, elatumque cupiditate respexisse: tum visam beluam vastam, & immanem, circumplicatam serpentibus, quacumque incederet, omnia arbusta, virgulta, recta pervertere: & eum admiratum quæsisse de deo, quodnam illud esset tale monstrum: & deum respondisse, vastitatem esse Italiæ; præcepisseque, ut pergeret protinus; quid retro, atque a tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem scriptum in historia est, Hamilcarem Karthaginensem, cum oppugnaret Syracusas, visum esse audire vocem, se postridie cenaturum Syracusis: cum autem is dies illuxisset, magnam seditionem in castris ejus

B 4

inter

f) imperavisse.

inter Pœnos, & Siculos milites esse factam: quod cum sensissent Syracusani, improviso eos in castra irrupisse, Hamilcaremque ab iis vivum esse sublatum. Ita res somnium comprobavit. Plena exemplorum est historia, tum referta vita communis. At vero P. Decius ille, Q. F. qui primus e Deciis consul fuit *g*), cum esset tribunus militum M. Valerio, A. Cornelio consilibus, a Samnitibusque premeretur noster exercitus, cum pericula præliorum iniret audacius, monereturque, ut cautior esset, dixit, quod existat in annalibus: sibi in somniis *h*) visum esse, cum in mediis hostibus versaretur, occidere cum maxima gloria. Et tum quidem incolumis exercitum obsidione liberavit. Post triennium autem, cum consul esset, devovit se, & in aciem Latinorum irrupit armatus. quo ejus facto superati sunt, & deleti Latini. Cuius mors ita gloriosa fuit, ut eandem concupisceret filius. Sed veniamus nunc, si placet, ad somnia philosophorum.

XXV. Est apud Platonem Socrates, cum esset in custodia publica, dicens Critoni suo familiari, sibi post tertium diem esse moriendum: vidisse se *i*) in somnis pulcritudine eximia sœminam, quæ se nomine appellans diceret Homericum quendam ejusmodi versum:

Ter-

g) fuit consul.

h) in somnis.

i) v. enim se.

Tertia te Phthiæ tempestas leta locabit.

Quod ut est dictum, sic scribitur contigisse. Xenophon Socraticus, qui vir & quantus? in ea militia, qua cum Cyro minore perfunctus est, sua scribit somnia; quorum eventus mirabiles exstiterunt. Mentiri Xenophontem, an delirare dicemus? Quid singulari vir ingenio Aristoteles, & pæne divino? ipse errat? an alios vult errare? cum scribit, Eudemum Cyprum, familiarem suum, iter in Macedoniam facientem Pheras venisse; quæ erat urbs in Thessalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu tenebatur: in eo igitur oppido ita graviter ægrum Eudemum fuisse, ut omnes medici diffiderent: ei visum in quiete egregia facie juvenem dicere, fore, ut perbrevis convalesceret, paucisque diebus interiturum Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinquennio post domum esse rediturum. Atque ita quidem prima statim, scribit Aristoteles, consecuta; & convaluisse Eudemum; & ab uxoris fratribus interfectum tyrannum: quinto autem anno exeunte, cum esset spes ex illo somnio, in Cyprum illum ex Sicilia esse rediturum, præliantem cum ad Syracusas occidisse: ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut, cum animus Eudemi e corpore excesserit, tum domum revertisse videatur. Adjungamus philosophis doctissimum hominem, poetam quidem divinum, Sophoclem: qui, cum

ex æde Herculis patera aurea gravis surrepta esset, in somnis vidit ipsum deum dicentem, qui id fecisset. Quod semel ille, iterumque neglexit. ubi idem sapius, ascendit in Ariopagum: detulit rem. Ariopagitæ comprehendi iubent eum, qui a Sophocle erat nominatus. Is, quaestione adhibita *k*), confessus est, pateramque retulit. Quo factò, fanum illud Indicis Herculis nominatum est.

XXVI. Sed quid ego Græcorum? Nescio, quo modo me magis nostra delectant. Omnes hoc historici, Fabii, Gellii, sed proxime Cælius. Cum bello Latino ludi votivi maximi primum fierent, civitas ad arma repente est excitata. itaque, ludis intermissis, instaurativi constituti sunt. qui antequam fierent, cumque jam populus confedisset, servus per circum, cum virgis cæderetur, furcam ferens ductus est. Exin cuidam rustico Romano dormienti visus est venire, qui diceret, præfulem sibi non placuisse ludis, idque ab eodem iustum esse eum senatui nuntiare: illum non esse ausum. iterum esse idem visum, & monitum, ne vim suam experiri vellet: ne tum quidem esse ausum. exin filium ejus esse mortuum: eandem in somniis *l*) admonitionem fuisse tertiam. tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detulisse, quorum de sententia lecticula in curiam esse delatum,

k) *quaestione habita.*

l) *in somnis.*

tum, cumque senatui somnium enarravisset, pedibus suis saluum revertisse *m*). Itaque somnio comprobato a senatu, ludos illos iterum instauratos, memoriae proditum est. C. vero Gracchus multis dixit, ut scriptum apud eundem Caelium est, sibi in somnis quaesturam petenti Ti. fratrem visum esse dicere, quam vellet cunctaretur, tamen eodem sibi lero, quo ipse interfisset, esse pereundum. Hoc antequam tribunus plebi C. Gracchus factus esset, & se audisse scribit Caelius, & dixisse multis. quo somnio quid inveniri potest certius?

XXVII. Quid? illa duo somnia, quae creberrime commemorantur a Stoicis, quis tandem potest contemnere? Vnum de Simonide: qui cum ignotum quendam projectum mortuum vidisset, eumque humavisset, haberetque in animo navem conscendere, moneri visus est, ne id faceret, ab eo, quem sepultura affecerat: si navigasset, eum naufragio esse periturum: itaque Simonidem redisse: perisse ceteros, qui tum navigassent. Alterum ita traditum, clarum admodum somnium. Cum duo quidam Arcades familiares iter una facerent, & Megaram venissent, alterum ad cauponem divertisse; ad hospitem, alterum. qui ut cenati quiescerent, concubia nocte visum esse in somnis ei, qui erat in hospitio, illum alterum ora-

B 5

re,

m) domum revertisse.

re, ut subveniret, quod sibi a caupone interitus pararetur: eum primo perterritum somnio surrexisse: dein cum se collegisset; idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse: tum ei dormienti eundem illum visum esse rogare, ut, quoniam sibi vivo non subvenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur; se interfectum in plaustrum a caupone esse coniectum, & supra stercus injectum: petere, ut mane ad portam adesset, priusquam plaustrum ex oppido exiret. hoc vero somnio eum commotum, mane bubulco præsto ad portam fuisse: quæsisse ex eo, quid esset in plaustro: illum perterritum fugisse, mortuum erutum esse: cauponem, re patefacta, pœnas dedisse.

XXVIII. Quid hoc somnio dici divinius potest *n*)? sed quid aut plura, aut vetera quærimus? sæpe tibi meum narravi; sæpe ex te audivi tuum somnium: Me, cum Asiæ Proconsul præessem, vidisse in quiete, cum tu equo advectus ad quandam magni fluminis ripam, provectus subito, atque delapsus in flumen, nusquam apparuisses, me contremuisse, timore perterritum: tum te repente lætum existisse, eodemque equo adversam ascendisse ripam, nosque inter nos esse complexos. Facilis conjectura hujus somnii: mihi que a peritis in Asia prædictum est, fore eos eventus rerum, qui

n) dici potest divinius.

qui acciderunt. Venio nunc ad tuum, audivi equidem ex te ipso, sed mihi sapius noster Sallustius narravit: cum in illa fuga, nobis gloriosa, patriæ calamitosa, in villa quadam campi Atinatis maneres, magnamque partem noctis vigilasses, ad lucem denique arcte, & graviter dormire cœpisse. Itaque, quamquam iter instaret, te tamen silentium fieri iussisse, neque esse passum te excitari: cum autem experrectus esses hora secunda fere, te sibi somnium narravisse: visum tibi esse, cum in locis solis mœstus errares, C. Marium cum fascibus laureatis quærere ex te, quid tristis esses: cumque tu te tua patria vi pulsum esse dixisses,prehendisse eum dextram tuam, & bono animo te iussisse esse, lictorique proximo tradidisse, ut te in monumentum suum deduceret: & dixisse, in eo tibi salutem fore. tum & se exclamasse, Sallustius narrat, reditum tibi celerem, & gloriosum paratum, & te ipsum visum somnio delectari. nam illud mihi ipsi celeriter nuntiatum est, ut audivisses, in monumento Marii de tuo reditu magnificentissimum illud senatus consultum esse factum, referente optimo & clarissimo viro consule, idque frequentissimo theatro, incredibili clamore & plausu comprobatum: dixisse te, nihil illo Atinati somnio, fieri posse divinius.

XXIX. At multa falsa. Immo obscura fortasse nobis. sed sint falsa quædam; contra vera quid dicimus? quæ quidem multæ

multo plura evenirent, si ad quietem integri iremus. nunc onusti cibo & vino, perturbata & confusa cernimus. Vide, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. Dicit enim, *Cum dormientibus ea pars animi, quæ mentis & rationis sit particeps, sopita langueat; illa autem, in qua feritas quædam sit, atque agrestis immanitas, cum sit immoderato obstupescit o) potu, atque pastu, exsultare eam in somno immoderateque jactari. itaque huic omnia visa objiuntur, a mente, ac ratione vacua: ut aut cum matre corpus miscere videamur p), aut cum quovis alio vel homine, vel deo, sæpe belua; atque etiam trucidare aliquem, & impie cruentari, multaque facere impure, atque tatre, cum temeritate & impudentia. At qui salubri, & moderato cultu atque victu quieti se tradiderit, ea parte animi, quæ mentis & consilii est, agitata, & erecta, saturataque bonarum cogitationum epulis: eaque parte animi, quæ voluptate alitur, nec inopia eneçta, nec satietate affluenti (quorum utrumque præstringere aciem mentis solet, sine deest natura quippiam, sive abundat, atque affluit) illa etiam tertia parte animi, in qua irarum existit ardor, sedata, atque restincta: tum eveniet, duabus animi temerariis partibus compressis, ut illa tertia pars rationis, & mentis eluceat, & se vegetam ad somniandum, acremque præbeat: tum ei visa quietis, occurrerent tranquilla atque veracia.*

o) tumefacta. p) videatur.

XXX.

XXX. Hæc verba ipsa Platonis expressi.
 Epicurum igitur audiemus potius?
 namque Carneades concertationis studio, modo
 ait hoc, modo illud. At ille quid sentit? sen-
 tit autem nihil umquam elegans, nihil decorum.
 Hunc ergo antepones Platoni, & Socrati? qui
 ut rationem non redderent, auctoritate tamen
 hos minutos philosophos vincerent. Jubet igitur
 Plato, sic ad somnum proficisci corporibus
 affectis, ut nihil sit, quod errorem animis, per-
 turbationemque afferat. Ex quo etiam Pytha-
 goricis interdictum putatur, ne faba vescerentur,
 quod habet inflationem magnam is cibus, tran-
 quillitati mentis, quærenti vera, contrariam.
 Cum ergo est somno sevocatus animus a socie-
 tate, & a contagione corporis, tum meminit
 præteritorum, præsentia cernit, futura prævidet.
 jacet enim corpus dormientis, ut mortui: vi-
 get autem, & vivit animus. quod multo magis
 faciet post mortem, cum omnino corpore exces-
 serit. itaque appropinquante morte multo est di-
 vinior. Nam & idipsum vident, qui sunt mor-
 bo gravi, & mortifero affecti, instare mortem.
 itaque his occurrunt plerumque imagines mor-
 tuorum: tumque vel maxime laudi student:
 eosque qui secus, quam decuit, vixerunt, pec-
 catorum suorum tum maxime penitet. Divi-
 nare autem morientes, etiam illo q) exemplo
 confirmat Posidonius, quo affert, Rhodium quen-
 dam

q) illo etiam.

dam morientem sex æquales nominasse, & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deinde deinceps moriturus esset. Sed tribus modis censet deorum appulsu homines somnari: uno, quod prævideat animus ipse per sese, quippe qui deorum cognatione teneatur: altero, quod plenus aër sit immortalium animorum, in quibus tamquam insignitæ notæ veritatis appareant: tertio, quod ipsi dii cum dormientibus colloquantur: idque, ut modo dixi, facilius evenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. Ex quo & illud est Calani, de quo ante dixi, & Homerici Hæctoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denuntiat.

XXXI. Neque enim illud verbum temere consuetudo approbavisset, si ea res nulla esset omnino.

Præfagibat animus, frustra me ire, cum exirem domo.

Sagire enim, sentire acute est: ex quo sagæ anus, quia multa scire volunt: & sagaces dicti canes. Is igitur, qui ante sagit, quam oblata res est, dicitur præfagire, id est, futura ante sentire.

Inest igitur in animis præfagitio extrinsecus injecta, atque inclusa, divinitus. ea si exarsit acris, furor appellatur, cum a corpore animus abstractus divino instinctu concitatur.

Sed quid oculis rabere visa est derepente ardentibus?

Ubi

Ubi illa paullo ante sapiens, virginali modestia?
Mater optuma, tum multo mulier melior mu-
lierum;

Missa sum superstitiosis hariolationibus:
Neque me Apollo fatis fandis dementem invi-
tam ciet.

Virgines vero æquales, patris mei, meum fa-
ctum pudet,

Optimi viri; mea mater, tui me miseret, mei
piget.

Optumam progeniem Priamo repperisti r) ex-
tra me: hoc dolet,

Me obesse s), illos prodesse, me obstare, illos
obsequi.

O poëma tenerum & moratum, atque molle! sed
hoc minus ad rem. Illud, quod volumus, ex-
pressum est, ut vaticinari furor vera soleat.

Adest, adest fax obvoluta sanguine, atque
incendio:

Multos annos latuit. cives referte t) opem,
& restinguite.

Deus inclusus corpore humano jam, non Cas-
sandra loquitur:

Jamque mari magno classis circa
Texitur: exitum examen rapit:
Advenit, & fera velivolantibus
Navibus complexit manu' littora.

XXXII.

r) peperisti. s) Me obesse.

t) ferte.

XXXII. Tragedias loqui videor, & fabulas. At ex te ipso non commenticiam rem, sed factam, ejusdem generis audiui: C. Coponium ad te venisse Dyrrhachio, cum prætorio imperio classi Rhodiæ præfesset, cum primis hominem prudentem, atque doctum: eumque dixisse, remigem quendam e quinqueremi Rhodiorum vaticinatum, Madefactum iri minus xxx diebus Græciam sanguine: rapinas Dyrrhachii, & conscensionem in naves cum fuga; fugientibusque miserabilem respectum incendiorum fore: sed Rhodiorum classi propinquum reditum, ac domum itionem dari: tum neque te ipsum non esse commotum: Marcumque Varronem, & M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines, vehementer esse perterritos: paucis sane post diebus ex Pharsalica fuga venisse Labienum: qui cum interitum exercitus nuntiavisset, reliqua vaticinationis brevi esse confecta. Nam & ex horreis direptum, effusumque frumentum vias omnes, angiportusque constraverat: & naves subito perterriti metu conscendistis; & noctu ad oppidum respicientes, flagrantes onerarias, quas incenderant milites, quia sequi noluerant, videbatis: postremo a Rhodia classe deserti, verum vatem fuisse sensitis.

Expofui, quam brevissime potui, somnii, & furoris oracula, quæ carere arte dixeram. Quorum amborum generum una ratio est, qua
Cratip-

Cratippus noster uti solet; animos hominum quadam ex parte extrinsecus esse tractos, & haustos. Ex quo intelligitur, esse extra divinum animum, humanus unde ducatur: humani autem animi eam partem, quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non esse ab actione corporis sejugatam: quæ autem pars animi, rationis atque intelligentiæ sit particeps, eam tum maxime vigere, cum plurimum absit a corpore. Itaque expositis exemplis verarum vaticinationum, & somniorum Cratippus solet rationem concludere hoc modo. Si sine oculis non potest existare officium, & munus oculorum; possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est usus oculis, ut vera cerneret; is habet sensum oculorum vera cernentium. Item igitur, si sine divinatione non potest, & u) officium, & munus divinationis existare; potest autem quis, cum divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam divinationem, semel aliquid esse ita divinatum, ut nihil fortuito cecidisse videatur. Sunt autem ejus generis innumerabilia: esse igitur divinationem, confitendum est.

XXXIII. Quæ vero aut conjectura explicantur, aut eventis, animadversa, & notata sunt, ea genera divinandi, ut supra dixi,

u) abest: ☉.

dixi, non naturalia, sed artifi iosa dicuntur. in quo haruspices, augures, conjectoresque numerantur. Hæc improbantur a Peripateticis; a Stoicis defenduntur. Quorum alia sunt posita in monumentis, & disciplina: quod Etruscorum declarant & haruspicini, & fulgurales, & rituales x) libri, nostri y) etiam augurales: alia autem subito ex tempore conjectura explicantur, ut apud Homerum Calchas, qui ex passerum numero belli Trojani annos auguratus est: & ut in Sullæ scriptum historia videmus, quod, te inspectante, factum est, ut, cum ille in agro Nolano immolaret ante pratorium, ab infima ara subito anguis emergeret, cum quidem C. Postumius haruspex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret, id cum Sulla fecisset, tum ante oppidum Nolam florentissima Samnitium castra cepit. Facta conjectura etiam in Dionysio est paullo ante, quam regnare cœpit: qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipse demisisset in flumen, summersus equus voraginibus non exstitit: quem cum maxima contentione non potuisset extrahere, discessit, ut ait Philistus, ægre ferens. cum autem aliquantulum progressus esset, subito exaudivit hinnitum, respexitque, & equum alacrem lætus aspexit, cuius in juba examen apum confederat. Quod ostentum habuit hanc vim, ut Dionysius paucis post diebus regnare cœperit.

XXXIV.

x) tonitruales.

y) vestri.

XXXIV. Quid? Lacedæmoniis paullo ante Leuëtricam calamitatem quæ significatio facta est, cum in Herculis fano arma sonuerunt, Herculisque simulacrum multo splendore manavit? At eodem tempore Thebis, ut ait Callisthenes, in templo Herculis valvæ claustræ repagulis, subito se ipsæ aperuerunt: armaque, quæ fixa in parietibus fuerant, ea sunt humi inventa. Cumque eodem tempore apud Lebadiam Trophonio res divina fieret, gallos gallinaceos in eo loco sic assidue canere cœpisse, ut nihil intermitterent: tum augures dixisse Bœotios, Thebanorum esse victoriam, propterea quod avis illa victa filere soleret^{z)}; canere, si vicisset. Eademque tempestate multis signis, Lacedæmoniis Leuëtricæ pugnæ calamitas denuntiabatur. Namque & Lysandri, qui Lacedæmonio. ^{z)} clarissimus fuerat, statuæ, quæ Delphis stabat, in capite corona subito exstitit ex asperis herbis & agrestibus: stellæque aureæ, quæ Delphis erant a Lacedæmoniis positæ post navalem illam victoriam Lysandri, qua Athenienses conciderunt, qua in pugna quia Castor & Pollux cum Lacedæmoniorum classe visi esse dicebantur, eorum insignia deorum, stellæ aureæ, quas dixi, Delphis positæ, paullo ante Leuëtricam pugnam deciderunt, neque repertæ sunt. Maximum vero illud portentum iisdem Spartiatis fuit, quod, cum oraculum ab Jove Dodo-

næo

^{z)} solet.

næo petivissent, de victoria sciscitantes, legati-
que illud, in quo inerant fortes, collocavissent:
simia, quam rex Molossorum in deliciis habe-
bat, & fortes ipsas, & cetera, quæ erant ad for-
tem parata, disturbavit, & aliud alio dissipavit.
Tum ea, quæ præposita erat oraculo, sacerdos
dixisse dicitur, de salute Lacedæmoniis esse, non
de victoria cogitandum.

XXXV. Quid? bello Punico secundo,
nonne C. Flaminius consul iterum,
neglexit signa rerum futurarum magna cum
clade reipublicæ? Qui, exercitu lustrato, cum
Arretium versus castra movisset, & contra Anni-
balem legiones duceret: & ipse, & equus ejus
ante signum Jovis Statoris sine causa repente
concidit, nec eam rem habuit religioni, objecto
signo, ut peritis videbatur, ne committeret præ-
lium. Idem cum tripudio auspicaretur, pulla-
rius diem prælii committendi differebat. Tum
Flaminius ex eo quæsivit, si ne postea quidem
pulli pascerentur, quid faciendum censeret.
Cum ille quiescendum respondisset: Flaminius,
Præclara vero auspicia, si esurientibus pullis res
geri poterit, saturis nihil geretur. itaque signa
convelli, & se sequi iussit. Quo tempore, cum
signifer primi hastati signum non posset movere
loco, nec quidquam proficeretur, plures cum ac-
cederent; Flaminius re nuntiata, suo more ne-
glexit. itaque tribus his *a)* horis concisus exer-
a) abest: *his.* citus,

citus, atque ipse interfectus est. Magnum illud etiam, quod addidit Cælius, eo tempore ipso, cum hoc calamitosum fieret prælium *b)*, tantos terræ motus in Liguribus, Gallia, compluribusque insulis, totaque in Italia factos esse, ut multa oppida corruerint, multis locis labe factæ sint, terræque defederint, fluminaque in contrarias partes fluxerint; atque in amnes mare influxerit.

XXXVI. Fiunt certe divinationum conjecturæ a peritis. Mada illi Phrygio, cum puer esset, dormienti formicæ in os tritici grana congefferunt. Divitissimum fore, prædictum est. quod evenit. At Platoni, cum in cunis parvulo dormienti apes in labellis confedissent, responsum est, singulari illum suavitate orationis fore. ita futura eloquentia provisa in infante est. Quid amores, ac delicia tuæ, Roscius? num aut ipse, aut pro eo Lanuvium torum mentiebatur? qui cum esset in cunabulis, educareturque in Solonio, qui est campus agri Lanuvini; noctu lumine apposito experrecta nutrix animadvertit puerum dormientem circumplexum serpentis amplexu. quo adpectu exterrita, clamorem sustulit. Pater autem Roscii ad haruspices retulit. qui responderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore. Atque hanc speciem Praxiteles calavit argento, & noster

b) prælium fieret.

noster expressit Archias versibus. Quid igitur exspectamus? an dum in foro nobiscum dii immortales, dum in viis versentur, dum domi? qui quidem ipsi se nobis non offerunt, vim autem suam longe, lateque diffundunt, quam cum c) terræ cavernis includunt, tum hominum naturis implicant. Nam terræ vis Pythiam Delphis incitabat, naturæ Sibyllam. Quid enim? non videmus, quam sint varia terrarum genera; ex quibus & mortifera quædam pars est, ut & Ampsancti in Hirpinis, & in Asia Plutonia, quæ videmus: & sunt partes agrorum aliæ pestilentes: aliæ salubres: aliæ, quæ acuta ingenia gignant: aliæ, quæ retusa. quæ omnia fiunt & ex cæli varietate, & ex disparili adspiratione terrarum.

Fit etiam sæpe specie quadam, sæpe vocum gravitate, & cantibus, ut pellantur animi vehementius: sæpe etiam cura, & timore: qualis est illa,

*Flexanima tamquam lymphata, ut d) Bacchi
sacris*

*Commota: in tumulis Teucrum commemo-
rans suum.*

XXXVII. Atque etiam illa concitatio declarat vim in animis esse divinam. negat enim, sine furore, Democritus, quemquam poetam magnum esse posse. quod idem

c) tum.

d) aut.

idem dicit Plato. quem, si placet, appellet furorem, dummodo is furor ita laudetur, ut in Phædro Platonis laudatus est. Quid vestra oratio in causis? quid ipsa actio? potest esse vehemens, & gravis, & copiosa, nisi est animus ipse commotior? equidem etiam in te sæpe vidi; & (ut ad leviora veniamus) in Æsopo familiari tuo, tantum ardorem vultuum, atque motuum, ut eum vis quædam abstraxisse a sensu mentis videretur.

Objiciuntur etiam sæpe formæ, quæ reapse nullæ sunt: speciem autem offerunt. Quod contigisse Brenno dicitur, ejusque Gallicis copiis, cum fano Apollinis Delphici nefarium bellum intulisset. tum enim ferunt, ex oraculo effatam esse Pythiam,

Ego providebo rem istam, & albæ virgines.
Ex quo factum, ut & viderentur e) virgines ferrea arma contra, & nive Gallorum obrueretur exercitus. Aristoteles quidem eos etiam, qui validitudinis vitio furerent, & melancholici dicerentur, censebat habere aliquid in animis præfagiens, atque divinum.

XXXVIII. Ego autem haud scio, an nec cardiacis hoc tribuendum sit, nec phreneticis. animi enim integri, non vitiosi corporis, est divinatio.

e) factum est, ut viderentur.
Cic. de Divinat.

Quam

C

Quam quidem esse re vera, hac Stoicorum ratione concluditur. Si sunt dii, neque ante declarant hominibus, quæ futura sunt: aut non diligunt homines; aut, quid eventurum sit, ignorant; aut existimant, nihil interesse hominum, scire, quid futurum sit; aut non censent, esse suæ majestatis, præsignificare hominibus, quæ sunt futura; aut ea ne ipsi quidem dii significare possunt. At neque non diligunt nos; sunt enim benefici, generique hominum amici: neque ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, & designata sunt. neque nostra nihil interest, scire ea, quæ eventura sunt; erimus enim cautiores, si sciemus. Neque hoc alienum ducunt majestate sua; nihil est enim beneficentia præstantius; neque non possunt futura præoscere. Non igitur sunt dii, nec significant futura. Sunt autem dii: significant ergo. Et, non si significant, nullas vias dant nobis ad significationis scientiam: frustra enim significarent: nec, si dant vias, non est divinatio: est igitur divinatio.

XXXIX. Hac ratione & Chrysippus, & Diogenes, & Antipater utitur. Quid est igitur, cur dubitandum sit, quin sint ea, quæ disputavi, verissima. si ratio mecum facit, si eventa, si populi, si nationes, si Græci, si barbari, si majores etiam nostri, si denique hoc semper ita putatum est, si summi philosophi, si poë-

si poëta, si sapientissimi viri, qui respublicas constituerunt, qui urbes condiderunt? an, dum bestia loquantur, exspectamus, hominum contentiente auctoritate contenti non sumus?

Nec vero quidquam aliud affertur, cur ea, quæ dico, divinandi genera, nulla sint: nisi, quod difficile dictu videtur, quæ cujusque divinationis ratio, quæ causa sit. Quid enim habet haruspex, cur pulmo incisus etiam in bonis extis dirimat tempus, & proferat diem? quid augur, cur a dextra corvus, a sinistra cornix faciat ratum? quid astrologus, cur stella Jovis, aut Veneris conjuncta cum Luna ad ortus puerorum salutaris sit: Saturni, Martisque contraria? cur autem deus dormientes nos moneat, vigilantes negligat? quid deinde causæ sit *f*), cur Cassandra furens futura prospiciat, Priamus sapiens hoc idem facere non queat? Cur fiat quidque, quæris? Recte omnino. sed non nunc id agitur. fiat, necne fiat, id quæritur. ut si magnæ lapidem esse dicam, qui ferrum ad se alliciat, & trahat; rationem, cur id fiat, afferre nequeam: fieri omnino neges. Quod idem facis in divinatione. quam & cernimus ipsi, & audimus, & legimus, & a patribus accepimus: neque ante philosophiam patefactam, quæ nuper inventa est, hac de re communis vita dubitavit: & postea, quam philosophia processit, nemo aliter philosophus sensit, in quo modo

D 2

esset

f) causa est.

esset auctoritas. Dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepi de antiquis, præter Xenophanem, neminem: adjunxi veterem Academiam, Peripatericos, Stoicos. unus dissentit Epicurus. quid vero hoc turpius, quam quod idem nullam sensit gratuitam esse virtutem?

XL. Quis est autem, quem non moveat clarissimis monumentis testata, consignataque antiquitas? Calchantem augurem scribit Homerus longe optimum, eumque ducem classium fuisse. at illum ^{g)} auspicioꝝ credo scientia, non locorum. Amphilochns, & Mopsus, Argivoram reges fuerunt, sed iidem augures: iique urbes in ora maritima Ciliciæ Græcas condiderunt. Atque etiam ante hos Amphiaraus, & Tiresias, non humiles, & obscuri, neque eorum similes, ut apud Ennium est,

Qui sui quæstus causa fectas suscitant sententias:

sed clari, & præstantes viri, qui avibus, & signis admoniti futura dicebant. Quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, solum sapere, ceteros umbrarum vagari modo. Amphiarauum autem sic honoravit fama Græciæ, deus ut haberetur, atque ut ab ejus solo, in quo est humatus, oracula peterentur. Quid Asiæ rex Priamus, nonne & Helenum filium & Cassandra filiam divinantes habebat alterum auguriis,

g) e. d. c. fuisse ad Ilium;

guriis, alteram mentis incitatione & permotione divina? quo in genere Marcios quosdam fratres, nobili loco natos, apud maiores nostros fuisse, scriptum videmus. Quid? Polyidum Corinthium, nonne Homerus & aliis multa, & filio ad Trojam proficiscenti, mortem prædixisse commemorat? Omnino apud veteres, qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant, ut enim sapere, si divinare regale ducebant, ut testis est nostra civitas: in qua & reges, augures, & postea privati eodem sacerdotio præditi rempublicam religionum auctoritate rexerunt.

XLI. Eaque divinationum ratio ne in barbaris quidem gentibus neglecta est. si quidem & in Gallia Druidæ sunt, e quibus ipse Divitiacum Æduum, hospitem tuum, laudatoremque cognovi: qui & naturæ rationem, quam physiologiam Græci appellant, notam esse sibi profitebatur, & partim auguriis, partim conjectura, quæ essent futura, dicebat. Et in Persis augurantur & divinant Magi, qui congregantur in fano commentandi causa, atque inter se colloquendi: quod etiam idem vos quondam facere Nonis solebatis. Nec quisquam rex Persarum potest esse, qui non ante magorum disciplinam, scientiamque perceperit. Licet autem videre & genera quædam, & nationes huic scientiæ deditas. Telmessus in Caria est: qua in urbe excellit haruspicum disciplina. itemque

Elis in Peloponneso familias duas certas habet, Jamidarum unam; alteram, Cluditarum, haruspicinæ nobilitate præstantes. In Syria Chaldæi cognitione astrorum, sollertiaque ingeniorum antecellunt. Etruria autem de cælo tacta scientissime animadvertit: eademque interpretatur, quid quibusque ostendatur monstris, atque portentis. Quocirca bene apud majores nostros senatus tum, cum florebat imperium, decrevit, ut de principum filii sex singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum a religionis auctoritate abduceretur ad mercedem, atque quæstum. Phryges autem, & Pisidæ, & Cilices, & Arabum natio, avium significationibus plurimum obtemperant. quod idem factitatum in Umbria accepimus.

LXII. Ac mihi quidem videntur e locis quoque ipsi, qui a quibusque incolebantur, divinationum opportunitates esse ductæ. ut enim Ægyptii, ut Babylonii *b)* in camporum patentium aquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cæli officere posset, omnem curam in siderum cognitione posuerunt. Etrusci autem, quod religione imbuti studiosius, & crebrius hostias immolabant, extorum cognitioni se maxime dediderunt: quodque propter aëris crassitudinem de cælo

b) Etenim Ægyptii & Babylonii.

cælo apud eos multa fiebant, & quod ob eandem causam multa inusitata partim e cælo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum, pecudumve conceptu, & fatu, ostentorum exercitatissimi interpretes exstiterunt. quorum quidem vim, ut tu soles dicere, verba ipsa prudenter a majoribus posita declarant, quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt; ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur. Arabes autem, & Phryges, & Cilices, quod pastu pecudum maxime utuntur, campos, & montes hieme, & æstate peragrantes, propterea facilius cantus avium, & volatus noraverunt. eademque & Pisidiæ causa fuit, & huic nostræ Umbriæ. Tum Caria tota, præcipueque Telmesses, quos ante dixi, quod agros uberrimos, maximeque fertiles incolunt, in quibus multa propter fecunditatem fingi, gignique possunt, in ostentis animadvertendis diligentes fuerunt.

XLIII. Quis vero non videt, in optima quaque republica plurimum auspicia, & reliqua divinandi genera valuisse? quis rex unquam fuit, quis populus, qui non uteretur prædictione divina? neque solum in pace, sed in bello multo etiam magis: quo majus erat certamen, & discrimen salutis. Omitto nostros, qui nihil in bello sine extis agunt, nihil sine auspiciis domi habent. Auspicia externa videamus. Nam *i*) & Athenienses omnibus semper

C 4

i) Namque.

per publicis consiliis divinos quosdam sacerdotes, quos *μάντις* vocant, adhibuerant: & Lacedæmonii regibus suis augurem asseſſorem dederunt; itemque senibus (sic enim consilium publicum appellant) augurem interesse voluerunt: iidemque de rebus majoribus semper aut Delphis oraculum, aut ab Hammone, aut a Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorum rempublicam temperavit, leges suas auctoritate Apollinis Delphici confirmavit, quas cum vellet Lyſander commutare, eadem est prohibitus religione. Atque etiam, qui præerant Lacedæmoniis, non contenti vigilantibus curis, in Paſiphæ fano, quod est in agro propter urbem, ſomniandi cauſa excubabant, quia vera quietis oracula ducebant. Ad noſtra jam redeo. Quoties ſenatus decemviros ad libros ire juſſit *k*)? Nam & cum duo viſi ſoles eſſent, & cum tres lunæ, & cum faces, & cum ſol nocte viſus eſſet, & cum e cælo fremitus auditus, & cum cælum diſceſſiſſe viſum eſt, atque in eo animadverſi globi. Delata etiam ad ſenatum labes agri Privernatis, cum ad infinitam altitudinem terra deſediſſet, Apuliaque maximis terræ motibus conquaſſata eſſet. quibus portentis magna populo Romano bella, pernicioſæque ſeditiones denuntiabantur. inque his omnibus reſponſa haruſpicum cum Sibyllæ verſibus con-

grue-
k) e cap. 44. additur: *quantis in rebus, quamque ſæpe reſponſis haruſpicum paruit?*

gruebant. Quid, cum Cumis Apollo sudavit, Capuz Victoria? quid ortus androgyni? nonne fatale quoddam monstrum fuit? quid, quod fluvius atratus sanguine fluxit? quid, cum sæpe lapidum, sanguinis nonnumquam, terræ interdum, quondam etiam lactis imber effluxit *l*)? quid, cum in Capitolio iētus centaurus e celo est? in Aventino portæ, & homines? Tusculi ædes Castoris, & Pollucis, Romæque Pietatis? nonne & haruspices ea responderunt, quæ everserunt; & in Sibyllæ libris eadem repertæ prædictiones sunt?

XLVI. Quoties senatus decemviros ad libros ire iussit? quantis in rebus, quamque sæpe responsis haruspicum paruit *m*)? Cæciliæ, Q. filiæ, somnio, modo, Marfico bello, templum est a senatu Junoni Sospitæ restitutum, quod quidem somnium Sisenna cum disputavisset mirifice ad verbum cum re convenisse, tum insolenter, credo ab Epicureo aliquo inductus, disputat, somniis credi non oportere. Idem contra ostenta nihil disputat, exponitque initio belli Marfici & deorum simulacra sudavisse, & sanguinem fluxisse, & discessisse cælum: & ex occulto auditas esse voces, quæ pericula belli nuntiarent: & Lanuvii clypeos, quod haruspibus tristissimum visum esset, a muribus esse derosos. Quid, quod in annalibus habemus,

l) defluxit.

C 5. Ve-
m) [Quoties --- paruit.]

Veienti bello, cum lacus Albanus præter modum crevisset, Veientem quendam ad nos hominem nobilem profugisse, eumque dixisse, ex fatis, quæ Veientes scripta haberent, Vejos capi non posse, dum lacus is redundaret: & si lacus emissus, lapsu, & cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum populo Romano; sin autem ita esset eductus, ut ad mare pervenire non posset, tum salutare nostris fore. ex quo illa admirabilis a maioribus Albanæ aquæ facta deductio est. Cum autem Veientes bello fessi legatos ad senatum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, non omnia illum transfugam ausum esse senatui dicere: in iisdem enim fatis scriptum Veientes habere, *Fore, ut brevi a Gallis Roma caperetur.* quod quidem sexennio post Vejos captos factum esse vidimus n).

XLV. Sæpe etiam & in præliis Fauni auditi; & in rebus turbidis veridicæ voces ex occulto missæ esse dicuntur. cujus generis duo sunt ex multis exempla, sed maxima. Nam non multo ante urbem captam exaudita vox est a luco Vestæ, qui a Palatii radice in novam viam devexus est: Ut muri, & portæ reficerentur; futurum esse, nisi provisum esset, ut Roma caperetur. Quod neglectum, cum eaveri poterat, post acceptam illam maximam cladem explicatum est. ara enim Ajo Loquenti, quam septam

n) videmus.

septam videmus, exadversus eum locum consecrata est. Atque etiam scriptum a multis est, cum terræ motus factus esset, *Ut siue plena procuratio fieret*, vocem ab æde Junonis ex arce exstitisse: quocirca Junonem illam appellatam Monetam. Hæc igitur & a diis significata, & a nostris majoribus judicata contemnimus?

Neque solum deorum voces Pythagorei observitaverunt, sed etiam hominum, quæ vocant omina. quæ majores nostri, quia valere censebant, idcirco omnibus rebus agendis, *Quod bonum, faustum, felix, fortunatumque esset*, præfabantur: rebusque divinis, quæ publice fierent, ut *faxerent linguis*, imperabatur; inque feriis imperandis, *ut litibus & jurgiis se absterent*. Itemque in lustranda colonia, ab eo, qui eam deduceret; & cum imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur, quod idem in delectu consules observant, ut primus miles fiat bono nomine. Quæ quidem a te scis & consule, & imperatore summa religione esse servata. Prærogativam etiam majores omen iustorum comitorum esse voluerunt.

XLVI. Atque ego exempla omnium o) nota proferam. L. Paullus consul iterum, cum ei, bellum ut cum rege Perse gereret, obligisset: ut ea ipsa die domum ad vesperam p)

C 6

rediit,

o) omnium.

p) ad vesperum.

redit, filiolarum suarum Tertiam, quæ tum erat admodum parva, osculans animadvertit tristiculam. quid est, inquit, mea Tertia? quid tristis es? Mi pater, inquit, Persa periit. tum ille arctius puellam complexus, Accipio, inquit, mea filia, omen q); erat autem mortuus catellus eo nomine. L. Flaccum, flaminem Martialem, ego audivi, cum diceret, Cæciliam Metelli, cum vellet sororis suæ filiam in matrimonium collocare, exisse in quoddam sacellum ominis capiendi causa: quod fieri more veterum solebat. cum virgo stare, & Cæcilia in sella sederet, neque diu ulla vox exstitisset, puellam defatigatam petiisse a matertera, ut sibi concederet paullisper, ut in ejus sella requiesceret: illam autem dixisse, Vero, mea puella, tibi concedo meas sedes. quod omen res consecuta est. ipsa enim brevi mortua est: virgo autem nupsit, cui Cæcilia nupta fuerat. Hæc posse contemni, vel etiam rideri, præclare intelligo: sed id ipsum est, deos non putare: quæ ab iis significantur, contemnere.

XLVII. Quid de auguribus loquar? tuæ partes sunt: tuum, inquam, auspiciorum patrocinium debet esse. tibi P. Claudius r) augur consuli nuntiavit, addubitato Salutis augurio, bellum domesticum triste, ac turbulentum fore: quod paucis post mensibus ex-

ortum,

q) *Accipio omen, inquit, mea filia,*

r) *App. Claudius.*

ortum, paucioribus a te est diebus oppressum. Cui quidem auguri vehementer assentior. solus enim multorum annorum memoria non decantandi augurii, sed divinandi tenuit disciplinam. quem irridebant collegæ tui, eumque tum Pisdam, tum Soranum augurem esse dicebant, quibus nulla videbatur in auguriis, aut auspiciis præsentio, aut scientia veritatis futuræ; sapienter, aiebant, ad opinionem imperitorum esse fictas religiones. Quod longe secus est; neque enim in pastoribus illis, quibus Romulus præfuit, nec in ipso Romulo hæc calliditas esse potuit, ut ad errorem multitudinis religionis simulacra fingerent: sed difficultas, laborque discendi disertam negligentiam reddidit. malunt enim disserere, nihil esse in auspiciis, quam, quid sit, ediscere. Quid est illo auspicio divinius, quod apud te in Mario est? ut utar potissimum te auctore s).

*Hic Jovis alifoni subito pinnata satelles
Arboris e trunco serpentis faucia morsu,
Subigit ipsa feris transfigens unguibus anguem
Semianimum, & varia graviter cervice mi-
cantem.*

*Quem se intorquentem lanians, rostroque crua-
entans,*

*Fam satiata animos, jam duros ultra dolores,
Abjicit efflantem, & laceratum affligit in unda,
Seque obitu a solis nitidos convertit ad ortus.*

C 7

Hanc

s) auctore te.

*Hanc ubi præpetibus pinnis, lapsuque volentem
 Conspexit Marius, divini numinis augur;
 Fausta que signa sue laudis, reditusque notavit:
 Partibus intonuit cæli pater ipse sinistris.
 Sic aquila clarum firmavit Jupiter omen.*

XLVIII. Atque ille Romuli auguratus, pastoralis, non urbanus fuit: nec fictus ad opiniones imperitorum, sed a certis acceptus, & posteris traditus. Itaque Romulus augur, ut apud Ennium est, cum fratre item augure,

*Curantes magna cum cura, concupientes
 Regni, dant operam simul auspicio, augurioque.
 Hinc Remus auspicio se devovet, atque secundam
 Solus avem servat. At Romulus pulcer in alto
 Quarit Aventino, servans genus altivolantum:
 Certabant, urbem Romam, Remoramne vocarent.
 Omnibus t) cura viris, uter esset induperator.
 Exspectant, veluti, consul cum mittere signum
 Volt, omnes avidi spectant ad carceris oras,
 Quam mox emittat pictis ex faucibus currus:
 Sic expectabat populus, atque ore timebat
 Rebus, utri magni victoria sit data regni.
 Interea sol albus recessit in infera noctis.
 Exin candida se radiis dedit icta foras lux:
 Et simul ex alto longe pulcerrima præpes
 Lava volavit avis: simul aureus exoritur sol.
 Cedunt de cælo ter quattuor corpora sancta*

Avium

t) Omnibus.

*Avium, præpetibus sese, pulcrisque locis dant.
 Conspicit inde sibi data Romulus esse priora,
 Auspicio regni stabilita scamna, solumque.*

XLIX. Sed unde huc digressa est, eodem redeat oratio. Si nihil queam disputare, quamobrem quidque fiat; & tantummodo, fieri ea, quæ commemoravi, doceam: parumne Epicuro, Carneade respondeam? Quid, si etiam ratio existat artificiosæ præfensionis, facilis; divinæ autem, paullo obscurior? quæ enim extis, quæ fulguribus *n*), quæ portentis, quæ astris præsentuntur, hæc notata sunt observatione diuturna. Affert autem vetustas omnibus in rebus longinqua observatione incredibilem scientiam: quæ potest esse etiam sine motu, atque impulsu deorum, cum, quid ex quoque eveniat, & quid quamque rem significet, crebra animadversione perspectum est. Altera divinationis, est naturalis, ut ante dixi: quæ physica disputandi subtilitate referenda est ad naturam deorum: a qua, ut doctissimis, sapientissimisque placuit, haustos animos, & libatos habemus: cumque omnia completa & referta sint, æterno sensu, & mente divina, necesse est cognatione divinorum animorum animos humanos commoveri. Sed vigilantes animi vitæ necessitatibus serviunt, dijunguntque se a societate divina, vinclis corporis impediti. Rarum est quoddam genus
 eorum,

n) fulgoribus.

eorum, qui se a corpore avocent, & ad divinarum rerum cognitionem cura omni, studioque rapiantur. horum sunt auguria non divini impetus, sed rationis humanæ. nam & natura futura præsentiant, ut aquarum fluxiones, & deflagrationem futuram aliquando cœli, atque terrarum. alii autem in republica exercitati, ut de Atheniensi Solone accepimus, orientem tyrannidem multo ante prospiciunt: quos prudentes possumus dicere, id est, providentes, divinos nullo modo possumus, non plus, quam Milesium Thalem, qui, ut objurgatores suos convinceret, ostenderetque, etiam philosophum, si ei commodum esset, pecuniam facere posse, omnem oleam, antequam florere cœpisset, in agro Milesio coëmisse dicitur. Animadvertat fortasse quadam scientia, olearum ubertatem fore. Et quidem idem primus defectionem solis, quæ Astyage regnante facta est, prædixisse fertur.

L. Multa medici, multa gubernatores, agricolæ etiam multa præsentiant: sed nullam eorum divinationem voco, ne illam quidem, qua ab Anaximandro physico moniti Lacedæmonii sunt, ut urbem, & testa linquerent, armatique in agro excubarent, quod terræ motus instaret, tum, cum & urbs tota corrui, & ex monte Taygeto extrema montis quasi puppis avulsa est. Ne Pherecydes quidem ille Pythagoræ

goræ magister, potius divinus habebitur, quam physicus: qui cum vidisset haultam aquam de jugi puteo, terræmotus x) dixit instare. Nec vero umquam animus hominis naturaliter divinatur, nisi cum ita solutus est, & vacuus, ut ei plane nihil sit cum corpore. quod aut varibus contingit, aut dormientibus. Itaque ea duo genera a Dicæarcho probantur, &, ut dixi, a Cratippo nostro, si propterea, quod ea proficiuntur a natura, sint summa sane, modo ne sola. sin autem nihil esse in observatione putant: multa tollunt, quibus vitæ ratio continetur. Sed quoniam dant aliquid, idque non parvum, vaticinationes cum somniis: nihil est, quod cum his magnopere pugnemus, præsertim cum sint, qui omnino nullam divinationem probent. Ergo & ii, quorum animi, spretis corporibus, evolvant, atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati, atque incitati, cernunt illa profecto, quæ vaticinantes prænuntiant: multisque rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhaerent; ut ii, qui sono quodam vocum, & Phrygiis cantibus incitantur: multos nemora, silvæque; multos amnes, aut maria commovent: quorum furibunda mens videt ante multo, quæ futura sunt y). Quo de genere illa sunt,

*Eben, videte; judicavit inchtum judicium
Inter deas tres aliquis; quo judicio Lacedæmonia
Mulier, furiarum una, adveniet.*

Eodem

x) terræ motum.

y) sunt futura.

Eodem enim modo multa a vaticinantibus sæpe prædicta sunt, neque solum verbis, sed etiam

Verfibu', quos olim Fauni, vatesque canebant.

Similiter Marcus, & Publius vates cecinisse dicuntur. quo e genere z), Apollinis opera prolata sunt. Credo etiam anhelitus quosdam fuisse terrarum, quibus inflatae mentes oracula funderent.

LI. Atque hæc quidem vatum ratio est: nec dissimilis sane somniorum. nam quæ vigilantibus accidunt vatibus, eadem nobis dormientibus. viget enim animus in somnis, liberque sensibus ab omni impeditioe curarum, jacente, & mortuo pæne corpore. Qui quia vixit ab omni æternitate, versatusque est cum innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum sunt, videt, si modo temperatis escis, modicisque potionibus ita est affectus, ut sopito corpore ipse vigilet. hæc somniantis est divinationio. Hic magna quædam exoritur, neque ea naturalis, sed artificiosa somniorum Antiphonis a) interpretatio: eodemque modo & oraculorum, & vaticinationum. sunt enim explanatores, ut grammatici poëtarum. Nam ut aurum, & argentum, æs, ferrum frustra natura divina genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perveniretur: nec fruges terræ, baccasve arborum cum utilitate ulla generi humano

z) de genere. a) Antiphontis.

mano dedisset, nisi earum cultus, & conditiones tradidisset: materiave quid juvaret, nisi confessionis ejus fabricam haberemus? sic cum omni utilitate, quam dii hominibus dederunt, ars aliqua conjuncta est, per quam illa utilitas percipi possit. Item igitur somniis, vaticinationibus, oraculis, quod erant multa obscura, multa ambigua, explanationes adhibitæ sunt interpretum.

Quo modo autem aut vates, aut somniantes ea videant, quæ nusquam etiam tunc sint, magna quæstio est. Sed explorata si sint ea, quæ ante quæri debeant: sint hæc, quæ quærimus, faciliora. continet enim totam hanc quæstionem ea ratio, quæ est de natura deorum, quæ a te secundo libro explicata *b)* dilucide. Quam si obtinemus, stabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo agimus, Esse deos, & eorum providentia mundum administrari, eosdemque consulere rebus humanis, nec solum universis, verum etiam singulis. Hæc si tenemus, quæ quæ mihi quidem non videntur posse convelli: profecto hominibus a diis futura significari necesse est. Sed distinguendum videtur, quoniam modo.

LII. Non *c)* placet Stoicis, singulis jecorum fissis, aut avium cantibus interesse deum: neque enim decorum est, nec diis dignum, nec fieri ullo pacto potest: sed ita a principio inchoa-

b) libro est explicata. *c)* Nam non.

choatum esse mundum, ut certis rebus certa signa præcurrerent, alia in extis, alia in avibus, alia in fulguribus *d*), alia in ostentis, alia in stellis, alia in somniantium visis, alia in furentium vocibus. Ea quibus bene percepta sunt, ii non sæpe falluntur. Male conjecta, maleque interpretata, falsa sunt, non rerum vitio, sed interpretum inscientia. Hoc autem posito, atque concessio, esse quandam vim divinam, hominum vitam continentem: non difficile est, quæ fieri certe videmus, ea qua ratione fiant, suspicari. Nam & ad hostiam deligendam potest dux esse vis quædam sentiens, quæ est toto confusa mundo: & tum, ipsam cum immolare velis, extorum fieri mutatio potest, ut aut absit aliquid, aut superfit. parvis enim momentis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit. Quod ne dubitare possimus, maximo est argumento, quod paullo ante interitu *e*) Cæsaris contigit: qui cum immolaret illo die, quo primum in sella aurea sedit, & cum purpurea veste processit, in extis bovis optimi cor non fuit. Num igitur censes ullam animal, quod sanguinem habeat, sine corde esse posse? qua ille rei novitate perculsus, cum Spurinna diceret, timendam esse, ne & consiliam, & vita deficeret: earum enim rerum utrumque a corde proficisci: postero die caput in jecore non fuit. quæ quidem illi portendebantur a diis immortalibus, ut videret interitum,

non

*d) fulgoribus.**e) interitum.*

non ut caveret. Cum igitur eæ partes in extis non reperiuntur, sine quibus victima illa vivere nequisset; intelligendum est, in ipso immolationis tempore eas partes, quæ absint, interisse.

LIII. Eademque efficit in avibus divina mens; ut tum huc, tum illuc volent alites: tum in hac, tum in illa parte se occultent: tum a dextra, tum a sinistra parte canant oscines. Nam si animal omne, ut vult, ita utitur motu sui corporis, pronæ, obliquo, supino, membraque quocumque vult flectit, contorquet, porrigit, contrahit; eaque ante efficit pæne, quam cogitat: quanto id deo est facilius, cujus numini parent omnia? Idemque mittit & signa nobis ejus generis, qualia permulta, historia tradidit; quale scriptum illud videmus: si luna paullo ante solis ortum defecisset in signo leonis, fore, ut armis Darius, & Persæ ab Alexandro, & Macedonibus prælio *f*) vincerentur, Dariusque moreretur: & si puella nata biceps esset, seditionem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi: & si mulier leonem peperisse visa esset, fore, ut ab exteris gentibus vinceretur ea respublica, in qua id contigisset. Ejusdem autem *g*) generis etiam illud est, quod scribit Herodorus: Cresi filium, cum esset infans, locutum: quod ostento regnum patris, & domum funditus concidisse. Caput arsisse Servio Tullio dormienti,

f) abest: prælio.

g) abest: autem.

quæ

quæ historia non prodidit? Ur igitur, qui se trader ita *b)* quieti, preparato animo cum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa & vera cernit in somnis: sic castus animus, purusque vigilantis, & ad astrorum, & ad avium, reliquorumque signorum, & ad extorum veritatem est paratior.

LIV. Hoc nimirum est illud, quod de Socrate accepimus, quodque ab ipso in libris Socraticorum sæpe dicitur, esse divinum quiddam, quod dæmonion appellat, cui semper ipse paruerit, numquam impellenti, sæpe revocanti. Et Socrates quidem, quo quem auctorem meliorem quærimus? Xenophonti consulenti, sequereturne Cyrum, postea quam exposuit, quæ sibi videbantur, *Et nostrum quidem, inquit, humanum est consilium; sed de rebus & obscuris, & incertis ad Apollinem censeo referendum: ad quem etiam Athenienses publice de majoribus rebus semper retulerunt.* Scriptum est item, cum Critonis, sui familiaris, oculum alligatum vidisset, quævisse, quid esset: cum autem ille respondisset, in agro ambulanti ramulum adductum, ut remissus esset, in oculum *i)* recidisse: tum Socrates, Non enim parvisti mihi revocanti, cum uterer, qua soleo, præfagitione divina. Idem etiam Socrates, cum apud Delium male pugnatum esset, Lachete prætore, fuge-

b) abest: *ita.*

i) in oculum suum.

fugeretque cum ipso Lachete: ut ventum est in trivium, eadem, qua ceteri, fugere noluit, quibus quærentibus, cur non eadem via pergeret, deterreri se a deo dixit. tum quidem ii, qui alia via fugerant, in hostium equitarum inciderunt. Per multa collecta sunt ab Antipatro, quæ mirabiliter a Socrate divinata sunt: quæ præmittam. tibi enim nota sunt: mihi ad commemorandum non necessaria. Illud tamen ejus philosophi magnificum, ac pæne divinum, quod, cum impiis sententiis damnatus esset, æquissimo animo se dixit mori. neque enim domo egredienti, neque illud suggestum, in quo causam dixerat, adscendenti, signum sibi ullum, quod, consuesset, a deo, quasi mali alicujus impendentis, datum.

LV. Equidem sic arbitror, etiam si multa fallant eos, qui aut arte, aut conjectura divinare videantur, esse tamen divinationem: homines autem, ut in ceteris artibus, sic in hac posse falli. Potest accidere, ut aliquod signum dubie datum pro certo sit acceptum: potest aliquod latuisse aut ipsum, aut quod esset illi contrarium. mihi autem ad hoc, de quo disputo, probandum satis est, non modo plura, sed pauciora *k*), divine præsentia, & prædicta reperiri. Quin etiam hoc non dubitans dixerim: si unum aliquid ita sit prædictum, præsentumque, ut
cum

k) sed etiam pauciora.

cum evenerit, ita cadat, ut prædictum sit, neque in eo quidquam casu, & fortuito factum esse appareat, esse certe divinationem, idque esse omnibus confitendum.

Quocirca primum mihi videtur, ut Posidonius facit, a deo, de quo satis dictum est, deinde a fato, deinde a natura, vis omnis divinandi, ratioque repetenda. Fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. Fatum autem id appello, quod Græci εἰρησπορεύων, id est, ordinem, seriemque causarum, cum causa causæ nexa rem ex se gignat. ea est ex omni æternitate fluens veritas sempiterna. Quod cum ita sit, nihil est factum, quod non futurum fuerit, eodemque modo nihil est futurum, cujus non causas id ipsum efficientes, natura contineat. Ex quo intelligitur, ut fatum sit non id, quod superstitiose, sed id, quod physice dicitur, causa æterna rerum, cur & ea, quæ præterierunt, facta sint, &, quæ instant, fiant, &, quæ sequuntur, futura sint. ita fit, ut & l) observatione notari possit, quæ res quamque causam plerumque consequatur, etiam si non semper. nam id quidem affirmare difficile est m). Easdemque causas verisimile est rerum futurarum cerni ab iis, qui aut per furorem eas, aut in quiete videant.

LVI. Præterea cum fato omnia fiant (id quod alio loco ostendetur,) si quis
mor-

l) abest: &. m) difficile est affirmare.

mortalis possit esse, qui colligationem causarum omnium perspiciat animo, nihil eum profecto fallat. qui enim teneat causas rerum futurarum, idem necesse est omnia teneat, quæ futura sint. Quod cum nemo facere, nisi deus, possit, relinquendum est homini, ut signis quibusdam, consequentia declarantibus, futura præsentiat. non enim illa, quæ futura sunt, subito existunt, sed est, quasi rudentis explicatio, sic tractatio temporis nihil novi efficientis, & primum quidque replicantis. Quod & ii vident, quibus naturalis divinatio data est: & ii, quibus cursus rerum observando notatus est. qui etsi causas ipsas non cernunt, signa tamen causarum; & notas cernunt: ad quas, adhibita memoria, & diligentia, ex monumentis superiorum efficitur ea divinatio, quæ artificiosa dicitur, extorum, fulgurum, ostentorum, signorumque cælestium. Non est igitur, ut mirandum sit, ea præsentiri a divinantibus, quæ nusquam sint. sunt enim omnia, sed tempore absunt. Atque ut in seminibus vis inest earum rerum, quæ ex iis progignuntur: sic in causis conditæ sunt res futuræ, quas esse futuras aut concitata mens, aut soluta somno, cernit: aut ratio, aut conjectura præsentit. Atque ut ii, qui solis, & lunæ, reliquorumque siderum ortus, obitus, motusque cognorunt, quo quidque tempore eorum futurum sit, multo ante prædicunt: sic qui cursum rerum, eventorumque consequentiam diuturnitate pertractata

Cic. de Divinat.

D

nota-

notaverunt, aut semper, aut, si id difficile est, plerumque; quod si ne id quidem conceditur, nonnumquam certe, quid futurum sit, intelligunt. Atque hæc quidem, & quædam hujusmodi argumenta, cur sit divinatio, ducuntur a fato,

LVII. A natura autem alia quædam ratio est: quæ docet, quanta sit animi vis sejuncta a corporis sensibus: quod maxime contingit aut dormientibus, aut mente permotis. Ut enim deorum animi sine oculis, sine auribus, sine lingua sentiunt inter se, quid quisque sentiat: ex quo fit, ut homines, etiam cum taciti optent quid, aut voveant, non dubitent, quin dii illud exaudiant: sic animi hominum, cum aut somno soluti vacant corpore, aut mente permoti per se ipsi liberi incitati moventur, cernunt ea, quæ permisti *n*) cum corpore animi videre non possunt. Atque hanc quidem rationem naturæ difficile est fortasse traducere ad id genus divinationis, quod ex arte profectum dicimus: sed tamen id quoque rimatur, quantum potest? Posidonius esse censet in natura signa quædam rerum futurarum. Ut enim *o*) Ceos accepimus ortum caniculæ diligenter quotannis solere servare, conjecturamque capere, ut scribit Ponticus Heraclides, salubrisne, an pestilens annus futurus sit. nam si obscurior quasi *p*) caliginosa stella exsti-

n) permixti. *o*) Etenim. *p*) & quasi.

existere, pingue & concretum esse cœlum, ut
ejus adspiratio gravis & pestilens futura sit: sin
illustris, & perlucida stella apparuerit, significa-
ri, cœlum esse tenue, purumque, & propterea
salubre. Democritus autem censet, sapienter
instituisse veteres, ut hostiarum immolarum in-
spicerentur exta, quorum ex habitu atque ex
colore tum salubritatis, tum pestilentia signa
percipi; nonnumquam etiam, quæ sit vel sterili-
tas agrorum, vel fertilitas futura. quæ, si a na-
tura profecta, observatio, atque usus agnovit;
multa afferre potuit dies, quæ animadvertendo
notarentur: ut ille Pacuvianus, qui in Chryse
physicus inducitur, minime naturam rerum co-
gnosse q) videatur.

*Nam istis, qui linguam avium intelligunt,
Plusque ex alieno jecore sapiunt, quam ex suo;
Magis audiendum, quam auscultandum censeo.*
Cur quæso? cum ipse, paucis interpositis versi-
bus, dicas satis luculente:

*Quidquid est hoc, omnia animat, format, alit,
auger, creat,*

*Sepelit, recipitque in sese omnia: omniumque
idem est pater:*

*Indidemque eadem r), quæ oriuntur, de inte-
gro, atque eodem occidunt.*

Quid est igitur, cur s), cum domus sit omnium
una, eaque communis, cumque animi hominum
semper fuerint, futurique sint, cur ii, quid ex

D 2

quo:

q) cognoscere. r) eademque. s) abest: cur.

quoque eveniat, & quid quamque rem significet, perspicere non possint? Hæc habui, inquit, de divinatione quæ dicerem.

LVIII. Nunc illa testabor, non me fortilegos, neque eos, qui quæstus causa hariolentur, ne psychomantia quidem, quibus Appius amicus tuus uti solebat, agnoscere.

*Non habeo denique nauci Marsum augurem,
Non vicanos haruspices, non de circo astrologos,
Non Isiacos conjectores, non interpretes somnium.
Non enim sunt ii aut scientia, aut arte divini,
Sed superstitiosi vates, impudentesque harioli.
Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas
imperat:*

*Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant
viam:*

*Quibus t) divitias pollicentur, ab iis drachmam
ipsi petunt.*

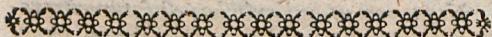
*De his divitiis sibi deducant drachmam, red-
dant cetera.*

Atque hæc quidem Ennius, qui paucis ante versibus esse deos censet, sed eos non curare opinatur, quid agat humanum genus. Ego autem, qui & curare arbitror, & monere etiam, ac multa prædicere, levitate, vanitate, malitia exclusa, divinationem probo. Quæ cum dixisset Quintus, Præclare tu quidem, inquam, paratus.

Desunt panca quædam.

M. TVL.

t) Quibu'.

M. TVLLII CICERONIS
DE
DIVINATIONE,
LIBER SECVNDVS.

ARGVMENTVM.

Hoc libro continetur Ciceronis contra Stoicam rationem a fratre explanatam & defensam disputatio. Initium ejus est a Carneadeo argumento, quod nullam esse divinationis tamquam materiam (objectum) docet. Nam nec est earum rerum, quæ sensibus subjectæ sunt, nec earum, quæ artibus continentur, nec earum, quæ in philosophia disseruntur, nec earum, quæ in re publica versantur. Nam quod divinatio dicitur esse rerum fortuitarum; primam, venti, eventus morborum, multa alia, sunt fortuita, neque tamen e Stoicorum mente divinationi subjecta: deinde si fortuita hæc dicuntur, quæ nec ratione nec arte provideri possunt, quod in fortuna positæ sunt; nulla potest earum rerum esse præsentio, quæ nihil habent rationis, quare futuræ sint. Quod si omnia causas certas habent, nullæ sunt res fortuitæ, adeoque nec divinatio. Si fatum continet omnia, nil divinatio prodest.

Neque vero utilis hominibus est futurarum rerum scientia: quod proviso malorum totam vitam acerbam esset redditura, neque tamen ullo modo, si fatum esset, levare mala re divina possent. c. 3 - 10. Sed hac tamquam levis armaturæ prima excursionem facta, cominus agere incipit, & ipsa cornua Stoicæ rationis commovere aggreditur. Itaque singula divinationum genera excutit, & quare rejicienda sint, demonstrat. Initium facit ab haruspicina, & toto genere artificioso, & primo exta inspicit: quibus quæ præsignificari dicuntur, non possunt cognita esse observatione diuturna, neque ipsa conformantur, aut ante, aut inter immolandum a numine Deorum, quibus nihil est cum extis commune, aut ab ipsa natura, cui, etsi est quædam omnium rerum cognatio (supradicta) tamen nulla cum extis convenientia esse potest. Neque intelligi potest, quomodo immolaturus convenientem rebus hostiam inveniat. Si duce divina vi, & si immutantur a Diis exta; unde post tristia exta statim lata, aut unde tam subita Deorum placatio? unde denique eodem tempore ab aliis litatur, ab aliis non item? c. 12. f. Fulgura autem & fulmina ex prima hominum admiratione & timore credita sunt mitti a Jove. Quia autem sunt incerta, nil certi significare possunt. Neque si quid præsignificarent, ratio esset, quare tam multa frustra in silvas,

mor-

montes, maria mitterentur. Quod si quid interdum accidit, quod fulmine significatum videri possit, casu id ita apte cadit. c. 18. s. Ostenta pleraque falsa sunt, quæ autem vera, ut monstra, ea homines mirantur, quia non sæpe fiunt; quæ si fieri non potuissent, non facta essent; sin potuerunt, non debebant mirabilia videri. Causarum ignoratio admirationem facit in re nova, in rebus usitatis non item. Quare vero Dii ostenta mittunt, si sine interprete intelligi non possunt, & si, quæ portentuntur mala, caveri non possunt. Interpretationes præterea incertæ sunt, & sæpe inter se repugnantes, ut plane frustra ostentum missum sit. c. 22. s. Jam auspicia etsi sunt a Romulo divinationis causa instituta, tamen postea ad opinionem tantum vulgi, & ad magnas reip. utilitates recenta & conservata sunt. Nam illud auspiciam e pullis, cum tam coactum & expressum sit, divini habere nihil potest. Ex ceteris vero avibus auguria diversa sunt apud Romanos & alios populos, nec apud illos nunc adhibentur, nisi in re bellica; neque tamen & hic semper, postquam bella a Pro-Cons. & Propræt. administrari cœperunt, qui auspicia non habent; ex acuminibus autem auspicia, quod genus totum militare est, jam M. Marcellus consul omisit. Ipsorum autem auspiciorum afferri potest, neque idonea causa, neque idoneus auctor & inventor, ne-

que ulla est eorum constantia. c. 33. f. Omina porro si valerent, nemo libero & quieto animo esse posset, nil agere ratione duce, sed omine & casu. c. 40. Sortes, tamquam Prænestinae, fabulosam inventionem habent, nec est in iis aliquid certi, cum Fortunæ monitu, tamquam nuius capitis aut alio signo, tollantur, a puero misceantur & ducantur; itaque cum ceteris etiam nunc contemnuntur. c. 41. Chaldaeorum autem ratio cum ab ipsis celeberrimis astrologis repudiatur, tum rationem habet fictam & absurdam. Neque enim potest intelligi, quomodo a stellis, ex infinito pane intervallo, contagio ad terram pertineat. Quod si adfectio cæli, quare non potius venti tempestatesque, item locorum ingenia, ad ortum nascentium pertinent, quæ in diversis orbis partibus diversa sunt. Neque verum est, eodem tempore h. e. eodem cæli & siderum statu natis eadem fata instare; cum constet, eadem hora natis, tamquam geminis, diversa, diversis autem temporibus natis eadem accidisse. Quid? quod eodem tempore nati non propterea etiam eodem astro nati sunt, quod ðelzovres, h. e. orbes finientes varietatem maximam habent, aliique in aliis locis sunt. Denique constituta ratione Chaldaeorum tollitur seminis vis, quæ maxima esse solet. c. 42. f. Repudiato genere artificioso ad naturale progreditur, cujus prima pars est futurorum per furorem prædictio.

In

In qua mirum illud est, quod, quæ sani non vident, ea insani videre putantur. Quod autem ex hoc genere libri Sibyllini sunt, facile intelligi potest, eos esse confictos, idque cum multis aliis ex rebus, tum vero inprimis ex eo, quod & versibus scripti sunt, & ἀπορίας adhibita est. Reliqua autem a vetustate celebrata patricia fabulosa sunt, ipsæque oraculorum sortes partim falsæ, partim casu veræ, partim stexiloga, ambigua & obscuræ; denique jam diu desierunt, quod fieri non potuit, si vis illa divina fuit. c. 54. seq. Somniorum longa repetitur a Stoicis defensio, qui rationem eorum a mentis divinitate & conjunctione cum aliis mentibus ducunt. Sive autem mentes per se, sive externa visione moventur, permulta falsa somniantibus videri possunt pro veris, quod & vigilantibus accidit. Neque vero, si unum ex innumerabilibus verum somnium fuit, propterea somniis fides habenda, quod id casu accidit. Quod si vero somniis verum videremus, aut divina vis quædam consulens nobis somniorum significationes faceret; aut conjectores ex quadam convenientia naturæ (συμπάθεια) quid quamque rem sequeretur, intelligerent; aut aenique observatio quædam constans esset, & diuturna, cum quid secundum quietem visum est, quid evenire solet; quorum cum nullum sit, etiam somniorum divinationo explodenda est. c. 58. seq. Quod autem

exemplis potius quam rationibus usus est Quintus, id non dignum philosopho iudicat. c. 11. Neque illam latebram probat, in quam se coniecit Quintus, cum rationem se causamque non querere diceret, ubi res videret. c. 20. In Stoicorum autem ratione, qua divinationem esse concludant, sumi ait ea, quorum iis nihil contedatur. c. 49 sq. Neque tandem, quod oculi, quamquam aliquoties decepti, tamen sensum videndi haberent, propterea etiam divinationem esse, etsi saepe fallatur; quod oculi vera cernentes utantur natura & sensu, animi autem in somniis aut vaticiniis vera cernentes, fortuna & casu. c. 52. f.

I. **Q**VAERENTI mihi, multumque & diu cogitanti, quanam re possem prodesse quam plurimis, ne quando intermitterem consulere reipublicæ, nulla major occurrebat, quam si optimarum artium vias traderem meis civibus: quod compluribus jam libris me arbitrator consecutum. Nam & cohortati sumus, ut maxime potuimus, ad philosophiæ studium eo libro, qui est inscriptus Hortensius, & quod genus philosophandi minime arrogans, maximeque & constans, & elegans arbitraremur, quatuor Academicis libris ostendimus. Cumque fundamentum esset philosophiæ positum in finibus bonorum, & malorum, perpurgatus est is locus a nobis quinque libris, ut, quid a quoque, &

& quid contra quemque philosophum diceretur, intelligi posset. Totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum, res ad beate vivendum maxime necessarias aperuerunt. primus enim est de contemnenda morte: secundus de tolerando dolore: de ægritudine lenienda tertius: quartus de reliquis animi perturbationibus: quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat; docet enim, ad beate vivendum virtutem se ipsa esse contentam. Quibus rebus ediris, tres libri perfecti sunt de natura deorum: in quibus omnis ejus loci quaestio continetur. quæ ut plene esset cumulateque perfecta, de divinatione ingressi sumus his libris scribere. quibus (ut est in animo) de fato si adjunxerimus, erit abunde satisfactum toti huic quaestioni. Atque his libris annumerandi sunt sex de Republica, quos tunc scripsimus, cum gubernacula reipublicæ tenebamus. magnus locus, philosophæque proprius, a Platone, Aristotele, Theophrasto, totaque Peripateticorum familia tractatus uberrime. Nam quid ego de Consolatione dicam? quæ mihi quidem ipsi sane aliquantum medetur: ceteris item multum illam profuturam puto. interjectus est etiam nuper liber is, quem ad nostrum Atticum de Senectute misimus. In primisque, quoniam philosophia vir bonus efficitur, & fortis, Cato noster in horum librorum numero ponendus est. Cumque Aristoteles, itemque Theophrastus, excellen-

tes viri cum subtilitate, tum copia, cum philosophia dicendi etiam præcepta conjunxerint, nostri quoque oratorii libri in eundem numerum referendi videntur. ita tres erunt de Oratore: quartus, Brutus: quintus, Orator.

II. Adhuc hæc erant. ad reliqua alacri tendebamus animo, sic parati, ut, nisi quæ causa gravior obstitisset, nullum philosophiæ locum esse pateremur, qui non Latinis litteris illustratus pateret. Quod enim munus reipublicæ afferre majus, meliusve possumus, quam si docemus, atque erudimus juventutem? his præfertim moribus, atque temporibus: quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda, ac coercenda sit. Nec vero id effici posse confido, quod ne postulandum quidem est, ut omnes adolescentes se ad hæc studia convertant. pauci utinam! quorum tamen in republica late patere poterit industria. Equidem ex his etiam fructum capio laboris mei, qui jam ætate proventi in nostris libris acquiescunt: quorum studio legendi meum scribendi studium vehementius indies incitatur; quos quidem plures, quam rebar, esse cognovi. Magnificum illud etiam, Romanisque hominibus gloriosum, ut Græcis de philosophia litteris non egeant. Quod assequar profecto, si instituta perfecero. Ac mihi quidem explicandæ philosophiæ causam attulit gravis casus civitatis, cum in armis civilibus nec
tueri

tueri meo more rempublicam, nec nihil agere poteram; nec, quid potius, quod quidem me dignum esset, agerem, reperiebam. Dabunt igitur mihi veniam mei cives, vel gratiam potius habebunt, quod, cum esset in unius potestate respublica, neque ego me abdididi, neque deserui, neque affixi, neque ita gessi, quasi homini aut temporibus iratus: neque ita porro *a)* aut adulatus, aut admiratus fortunam sum alterius, ut me mei *b)* pœniteret. id enim ipsum a Platone philosophiaque didiceram, naturales esse quasdam conversiones rerum publicarum, ut eæ tum a principibus tenerentur, tum a populis, aliquando a singulis. Quod cum accidisset nostræ reipublicæ, tum pristinis orbatu muneribus hæc studia renovare cœpimus, ut & animus molestiis hac potissimum re levaretur, & prodesset civibus nostris qua re cumque possemus. In libris enim sententiam dicebamus, concionabamur, philosophiam nobis pro reipublicæ procuratione substitutam putabamus. Nunc, quoniam de republica consuli cœpti sumus, tribuenda est opera reipublicæ, vel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantum huic studio relinquendum, quantum vacabit a publico officio & munere. Sed hæc alias pluribus: nunc ad institutam disputationem revertamur.

D 7

III.

*a) porro ita.**b) mea.*

III. Nam cum de divinatione Quintus frater ea disseruisset, quæ superiore libro scripta sunt, satisque ambulatum videretur, tum in bibliotheca, quæ in Lyceo est, ascedimus. Atque ego, Accurate tu quidem, inquam, Quinte, & Stoice Stoicorum sententiam defendisti: quodque me maxime delectat, plurimis nostris exemplis usus es, & iis quidem claris & illustribus. Dicendum est mihi igitur ad ea, quæ sunt a te dicta, sed ita, nihil ut affirmem, quæram omnia, dubitans plerumque, & mihi ipse diffidens. si enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ipse divinarem, qui esse divinationem nego. Etenim me movet illud, quod in primis Carneades quærere solebat, quarumnam rerum divinatio esset: earumne, quæ sensibus perciperentur? At eas quidem cernimus, audimus, gustamus, olfacimus, tangimus. Numquid ergo in iis rebus est, quod provisione, aut permotione mentis magis, quam natura ipsa sentiamus? aut nescio qui *c)* ille divinus, si oculis captus sit, ut Tiresias fuit, possit, quæ alba sint, quæ nigra, dicere? aut, si surdus sit, varietates vocum, aut modos noscere? Ad nullam igitur earum rerum, quæ sensu accipiuntur, divinatio adhibetur. Atqui ne in iis quidem rebus, quæ arte tractantur, divinatione opus est. Etenim ad ægros non vates, aut hariolos, sed medicos solemus adducere. Nec vero, qui fidibus, aut
tibi-

c) aut num nescio qui.

tibiis uti volunt, ab haruspibus accipiunt earum tractationem, sed a musicis. Eadem in litteris ratio est, reliquisque rebus, quarum est disciplina. Num censes eos, qui divinare dicuntur, posse respondere, sol majorne, quam terra sit? an tantus, quantus videatur? luna, que d) suo lumine, an solis, utatur? sol, luna, quem motum habeant? quem quinque stellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc, qui divini habentur, profitentur se esse dicturos; nec eorum, quæ in geometria describuntur, quæ vera, quæ falsa sint; sunt enim ea mathematicorum, non hariolorum.

IV. De illis vero rebus, quæ in philosophia versantur, numquid est, quod quisquam divinatorum aut respondere soleat, aut consuli, quid bonum sit, quid malum, quid neutrum? sunt enim hæc propria philosophorum. Quid de officio? num quis haruspicem consuluit e), quemadmodum sit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis vivendum? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad sapientes hæc, non ad divinos referri solent. Quid? quæ a dialecticis aut physicis tractantur, num quis eorum divinare potest, unusne mundus sit, an plures? quæ sint initia rerum, ex quibus nascuntur omnia? physicorum est ista prudentia. Quo modo,

d) abest; que.

e) consulit.

modo, aut mentientem *f*), quem $\Psi\epsilon\upsilon\delta\acute{o}\mu\epsilon\upsilon\upsilon\upsilon$ vocant, dissolvas? aut quemadmodum foriti resistas? quem si necesse sit, Latino verbo liceat acervalem appellare: sed nihil opus est: ut enim ipsa philosophia, & multa verba Græcorum, sic forites satis Latino sermone tritus est. Ergo hæc quoque dialectici dicent, non divini. Quid? cum quæritur, qui sit optimus reipublicæ status, quæ leges, qui mores aut utiles, aut inutiles, haruspicesne ex Etruria arcessentur, an principes statuent, & delecti viri, periti rerum civilium? Quod si nec earum rerum, quæ subjectæ sensibus sunt, ulla divinatio est; nec earum, quæ artibus continentur; nec earum, quæ in philosophia disferuntur; nec earum, quæ in republica versantur: quarum rerum sit, nihil prorsus intelligo. nam aut omnium debet esse, aut aliqua ei materia danda est, in qua versari possit. sed nec omnium divinatio est, ut ratio docuit: nec locus, nec materia invenitur, cui divinationem præficere possimus. vide igitur, ne nulla sit divinatio.

V. Est quidam Græcus vulgaris in hanc sententiam versus:

*Bene qui conjiciet, vatem hunc perhibebo
optimum.*

Num igitur, aut quæ tempestas impendeat, vates melius conjiciet, quam gubernator; aut morbi

f) Quomodo autem mentientem &c.

morbi naturam acutius, quam medicus; aut belli administrationem prudentius, quam imperator, conjectura assequetur?

Sed animadverti, Quinte, te caute & ab iis conjecturis, quæ haberent artem, atque prudentiam, & ab iis rebus, quæ sensibus aut artificiis perciperentur, abducere divinationem; eamque ita definire, Divinationem, esse earum rerum prædictionem, & præensionem, quæ essent fortuitæ. Primum eodem revolveris. nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præensio est rerum fortuitarum. Num igitur aut haruspex, aut augur, aut vates quis, aut somnians melius conjecerit, aut e morbo evasurum ægrotum, aut e periculo navem, aut ex insidiis exercitum; quam medicus, quam gubernator, quam imperator? Atqui ne illa quidem divinantis esse dicebas: ventos, aut imbres impendentes quibusdam præsentire signis. in quo nostra quædam Aratea memoriter a te pronuntiata sunt. etsi hæc ipsa fortuita sunt: plerumque enim, non semper eveniunt. Quæ est igitur, aut ubi versatur fortuitarum rerum præensio, quam divinationem vocas? quæ enim præsentiri aut arte, aut ratione, aut usu, aut conjectura possunt, ea non divinis tribuenda putas, sed peritis. Ita relinquitur, ut ea fortuita divinari possint, quæ nulla nec arte, nec sapientia provideri possunt: ut, si quis M. Marcellum illum, qui ter consul fuit, multis annis ante dixisset naufragio esse peri-

periturum; divinasset profecto. nulla enim arte alia id, nec sapientia scire potuisset. Taliū ergo rerum, quæ in fortuna positæ sunt, præsentio, divinatio est.

VI. Potestne igitur earum rerum, quæ nihil habent rationis, quare futuræ sint, ulla esse g) præsentio? quid est enim aliud fors, quid fortuna, quid casus, quid eventus, nisi eum sic aliquid cecidit, sic evenit, ut vel non cadere, atque evenire, vel aliter cadere, atque evenire potuerit? quo modo ergo id, quod temere fit cæco casu, & volubilitate fortunæ, præsentiri, & prædici potest? Medicus morbum ingravescentem ratione providet, insidias imperator, tempestates gubernator: & tamen hi ipsi sæpe falluntur, qui nihil sine certa ratione opinantur, ut agricola, cum florem oleæ videt, baccam quoque se h) visurum putat: non sine ratione ille quidem; sed nonnumquam tamen fallitur. Quod si fallantur ii, qui nihil sine aliqua probabili conjectura ac ratione dicunt: quid existimandum est de conjectura eorum, qui extis, aut avibus, aut ostentis, aut oraculis, aut somniis futura præsentiant? Nondum dico, quam hæc signa nulla sint, fissum jecoris, corvi cantus, volatus aquilæ, stellæ trajectio, voces furentium, sortes, somnia: de quibus singulis dicam suo loco: nunc de universis. Qui potest provideri, quidquam

g) esse ulla.

h) sese.

quam futurum esse, quod neque causam habet ullam, neque notam, cur futurum sit? Solis defectiones, itemque lunæ, prædicuntur in multos annos ab iis, qui siderum cursus, & motus numeris persequuntur. ea enim prædicunt *i)*, quæ naturæ necessitas perfectura est. Vident ex constantissimo motu lunæ, quando illa e regione solis facta incurrat in umbram terræ, quæ est meta noctis, ut eam obscurari necesse sit: quandoque eadem luna subiecta atque opposita soli, nostris oculis ejus lumen obscuret: quo in signo quæque errantium stellarum, quoque tempore futura sit, qui exortus quoque die signi alicujus, aut qui occasus futurus sit. hæc qui ante dicunt, quam rationem sequantur, vides.

VII. Qui thesaurum inventurum *k)*, aut hereditatem venturam dicunt, quid sequantur? aut in qua rerum natura inest, id futurum? quod si hæc, eaque quæ sunt ejusdem generis, habent aliquam talem necessitatem; quid est tandem, quod casu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim est tam contrarium rationi, & constantiæ, quam fortuna: ut mihi ne in deum quidem cadere videatur, ut sciat, quid casu, & fortuito futurum sit. Si enim scit, certe illud eveniet. sin certe eveniet, nulla fortuna est. est autem fortuna. rerum igitur fortuitarum

i) prædicunt enim.

k) inveniendum.

tarum nulla est præsentio *l*). Aut si negas esse fortunam, & omnia, quæ fiunt, quæque futura sunt, ex omni æternitate definita dicis esse fataliter; muta definitionem divinationis, quam dicebas præsentionem esse rerum fortuitarum. Si enim nihil fieri potest, nihil accidere, nihil evenire, nisi quod ab omni æternitate certum fuerit esse futurum rato tempore: quæ potest esse fortuna? qua sublata, qui locus est divinationi? quæ a te fortuitarum rerum est dicta præsentio. quamquam dicebas, omnia, quæ fierent, futura ve essent, fato contineri. Anile sane, & plenum superstitionis fati nomen ipsum. sed tamen apud Stoicos de isto fato multa dicuntur, de quo alias: nunc, quod necesse est.

VIII. Si omnia fato: quid mihi divinatio prodest? Quod enim is, qui divinat, prædicat, id vero futurum est: ut ne illud quidem sciam, quale sit, quod Dejotarum, necessarium nostrum *m*), ex itinere aquila revocavit. qui nisi revertisset, in eo conclavi ei cubandum fuisset, quod proxima nocte corruit. ruina igitur oppressus esset. At id neque, si fatum fuerat, effugisset: nec, si non fuerat, in eum casum incidisset. Quid ergo adjuvat divinatio? aut quid est, quod me moveant aut sortes, aut exta,
aut

l) præsentio est.

m) Dejotarum familiarem nostrum & necessarium, ex itinere.

aut ulla prædictio? si enim fatum fuit, classes populi Romani bello Punico primo, alteram naufragio, alteram a Pœnis depressam interire: etiam si tripodium solistimum pulli fecissent, L. Junio, & P. Clodio consulibus classes tamen interissent. Sin, cum auspiciis obtemperatum esset, inrerituræ classes non fuerunt, non interierunt fato. vultis autem omnia fato. nulla igitur est divinatio. Quod si fatum fuit, bello Punico secundo exercitum populi Romani ad lacum Thrasimenum interire: num id vitari potuit, si Flaminius consul iis signis, iisque auspiciis, quibus pugnare prohibebatur, paruisset? certe potuit. Aut igitur non fato interiit exercitus: mutari enim fata non possunt: aut, si fato; quod certe vobis ita dicendum est: etiam si obtemperasset auspiciis, idem eventurum fuisset. Ubi est igitur divinatio ista *n*) Stoicorum? quæ, si fato omnia fiunt, nihil nos admonere potest, ut cautiores simus. quoquo enim modo nos gesserimus, fiet tamen illud, quod futurum est. sin autem id potest flecti, nullum est fatum. ita ne divinatio quidem, quoniam ea rerum futurarum est. Nihil autem est pro certo futurum, quod potest aliqua procuratione accidere, ne fiat.

IX. Atque ego ne utilem quidem arbitror esse nobis futurarum rerum scientiam. Quæ enim vita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset,

n) ista divinatio.

scisset, quos eventus senectutis esset habiturus? Abeamus a fabulis: propiora videamus. Clarissimorum hominum nostræ civitatis gravissimos exitus in Consolatione collegimus. Quid igitur? ut omitamus superiores; Marcone Crasso, putas, utile fuisse, tum, cum maximis opibus, fortunisque florebat, scire, sibi, interfecto Publio filio, exercituque deleto, trans Euphratem cum ignominia, & dedecore esse pereundum? An Cn. Pompejum, censes, tribus suis consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria, lætaturum fuisse, si scisset, se in solitudine Ægyptiorum trucidatum iri, amisso exercitu: post mortem vero ea consecutura, quæ sine lacrimis non possumus dicere? Quid vero Cæsarem putamus? si divinasset fore, ut in eo senatu, quem majore ex parte ipse cooptasset, in curia Pompeja, ante ipsius Pompeji simulacrum, tot centurionibus suis inspectantibus, a nobilissimis civibus, partim etiam a se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita jaceret, ut ad ejus corpus non modo amicorum, sed ne servorum quidem quisquam accederet; quo cruciatu animi vitam acturum fuisse? Certe igitur ignoratio futurorum malorum, utilior est, quam scientia. Nam illud quidem dici, præfertim a Stoicis, nullo modo potest: Non isset ad arma Pompejus: non transisset Crassus Euphratem: non suscepisset bellum civile Cæsar. non igitur fatales exitus habuerunt. vultis autem evenire omnia fato; nihil ergo

ergo illis profuisset divinare: atque etiam omnem fructum vitæ superioris perdidissent. quid enim posset iis esse latum, exitus suos cogitantibus? Ita, quoquo se verterint Stoici, jaceat necesse est omnis eorum sollertia. Si enim id, quod eventurum est, vel hoc modo, vel illo potest o) evenire: fortuna valet plurimum. Quæ autem fortuita sunt, certa esse non possunt. Sin autem certum est, quid quaque de re, quoque tempore futurum sit: quid est, quod me adjuvent haruspices, cum res tristissimas portendi dixerint.

X. Addunt ad extremum, omnia levius casura, rebus divinis procuratis. Si enim nihil sit extra fatum, nihil levare re divina potest. Hoc sentit Homerus, cum querentem Jovem inducit, quod Sarpedonem filium a morte contra fatum eripere non posset. Hoc idem significat Græcus ille in eam sententiam versus:

Quod fore paratum est, id summum exsuperat Iovem.

Totum omnino fatum etiam Atellanio versu jure mihi esse irrisum videtur. sed in rebus tam severis non est jocandi locus. Concludatur igitur ratio, si enim provideri nihil potest futurum esse eorum, quæ casu fiunt, quia esse certa non possunt: divinatio nulla est. Sin autem idcirco possunt provideri, quia certa sunt, & fatalia: rursus divinatio nulla est. eam enim tu fortuitarum

o) *vel hoc vel illo modo potest evenire.*

tarum rerum esse dicebas. Sed hæc fuerit nobis tamquam levis armaturæ prima orationis excursio: nunc cominus agamus, experiamurque, si possimus cornua commovere disputationis tuæ.

XVI. Duo enim genera divinandi esse dicebas, unum artificiosum, alterum naturale. artificiosum constare partim ex conjectura, partim ex observatione diurna: naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinsecus ex divinitate, unde omnes animos haustos, aut acceptos, aut libatos haberemus. Artificiosæ divinationis illa fere genera ponebas, extispicum, eorumque, qui ex fulguribus, ostentisque prædicent, tum augurum, eorumque, qui signis, aut ominibus uterentur, omneque genus conjecturale in hoc fere genere ponebas. Illud autem naturale, aut concitatione mentis edi, & quasi fundi videbatur, aut animo, per somnum sensibus, & curis vacuo, provideri. Duxisti autem divinationem omnem a tribus rebus, a deo, a fato, a natura. Sed tamen cum explicare nihil posses, pugnasti commenticiorum exemplorum mirifica copia. De quo primum hoc libet dicere. hoc ego philosophi non arbitror *p*), testibus uti; qui aut casu veri, aut malitia falsi, fictique esse possunt. Argumentis, & rationibus oportet, quare quidque ita sit, docere, non eventis, iis præsertim, quibus mihi liceat non credere.

XII.

p) non esse arbitror.

XII. Ut ordiar ab haruspicina, quam ego reipublicæ causa, communisque religionis, colendam censeo: sed soli sumus: licet verum exquirere sine invidia, mihi præsertim de plerisque dubitanti. inspiciamus, si placet, exta primum. Persuaderi igitur cuiquam potest, ea, quæ significari dicuntur extis, cognita esse ab haruspibus observatione diuturna? quam diuturna ista fuit? aut quam longinquo tempore observari potuit? aut quomodo est collata inter ipsos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris esset; quod fissum, periculum; quod commodum aliquod ostenderet? an hæc inter se haruspices Etrusci, Elii, Ægyptii, Pœni contulerunt? At id, præterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem potest. alios enim alio more videmus exta interpretari, nec esse unam omnium disciplinam. Et certe, si est in extis aliqua vis, quæ declaret futura, necesse est, eam aut cum rerum natura esse conjunctam, aut conformari quodam modo numini deorum. Atqui divina cum rerum natura tanta, tamque præclara in omnes partes, motusque diffusa, quid habere potest commune? non dicam gallinæcum fel, (sunt enim, qui vel argutissima hæc exta esse dicant) sed tauri opimi jecur, aut cor, aut pulmo, quid habet naturale, quod declarare possit, quid futurum sit?

Cic. de Divinat.

E

XIII.

q) quo declarari.

XIII. Democritus tamen non in scite nugatur
ut physicus: quo genere nihil arro-
gantius.

*Quod est ante pedes, nemo spectat: cœli scruta-
tantur plagas.*

Verum is tamen habitu extorum, & colore de-
clarari censet, hoc duntaxat, pabuli genus, & ea-
rum rerum, quas terra procreet, vel ubertatem,
vel tenuitatem; salubritatem etiam, aut pesti-
lentiâ extis significari putat. O mortalem bea-
tum! cui certo scio ludum numquam defuisse.
Hunc cene hominem tantis delectatum esse nu-
gis, ut non videret, tum futurum id verisimile,
si omnium pecudum exta eodem tempore in eun-
dem habitum se, coloremque converterent? sed
si eadem hora aliâ pecudis jecur nitidum, atque
plenum est, alia horridum, & exile: Quid est,
quod declarari possit habitu extorum, & colore?
an hoc ejusdem modi est, quale Pherecydeum
illud, quod est a te dictum? qui cum aquam vi-
disset ex puteo haustam, terram motum dixit futu-
rum. Parum, credo, impudenter, quod, cum
factus esset motus, dicere audent, quæ vis id ef-
fecerit. etiamne futurum esse, aquæ jugis colo-
re præsentunt? multa istiusmodi dicuntur in
scholis: sed credere omnia, vide, ne non sit ne-
cesse. Verum sint sane ista Democritea vera.
quando ea nos extis exquirimus? aut quan-
do aliquid ejusmodi ab haruspice, inspectis ex-
tis, audivimus? ab aqua, aut ab igni pericula

mo.

monent: tum hereditates, tum damna denun-
tiant: fissum familiare & vitale tractant: caput
jecoris ex omni parte diligentissime considerant:
si vero id non est inventum, nihil putant acci-
dere potuisse tristiùs.

XIV. Hæc observari certe non potuerunt,
ut supra docui. sunt igitur artis in-
venta, non vetustatis, si est ars ulla rerum inco-
gnitarum. Cum rerum autem natura quam co-
gnationem habent? quæ ut uno consensu jun-
cta sit, & continens, quod video placuisse physi-
cis, eisque maxime, qui omne, quod esset, unum
esse dixerunt: quid habere mundus potest cum
thesauri inventionem conjunctum? si enim extis
pecuniæ mihi amplificatio ostenditur, idque sit
natura: primum exta sunt conjuncta mundo:
deinde meum lucrum natura rerum continetur.
Nonne pudet physicos hæc dicere? Ut enim
jam sit aliqua in natura rerum cognatio, quam
esse concedo: (multa enim Stoici colligunt: nam
& muscutorum jecuscula bruma dicuntur augeri,
& palejum aridum florescere ipso brumali die,
& inflatas rumpi vesiculas, & semina malorum,
quæ in iis mediis inclusa sint, in contrarias par-
tes se vertere: jam nervos in fidibus, aliis pul-
sis, resonare alios: ostreisque, & conchyliis
omnibus contingere, ut cum luna pariter cre-
scant, pariterque decrescant: arboresque ut
hyemali tempore, cum luna simul senescentes,
E 2 quia

quia tum exsiccatae sint, tempestive caedi putentur.

Quid de fretis, aut de marinis aestibus plura dicam? quorum accessus, & recessus lunæ motu gubernantur. Sexcenta licet ejusmodi r) proferri, ut distantium rerum cognatio naturalis appareat.

XV. Demus hoc. nihil enim huic disputationi adversatur.) num etiam, si fissum cujusdammodi fuerit in jecore, lucrum ostenditur? qua ex conjunctione naturæ, & quasi concentu, atque consensu, quam *συμπάθειαν* Græci appellant, convenire potest, aut fissum jecoris cum lucello meo, aut meus quæsticulus cum cælo, terra, rerumque natura? concedam hoc ipsum, si vis; etsi magnam jacturam causæ fecero, si ullam esse convenientiam naturæ cum extis concessero. Sed tamen, eo concesso, qui evenit, ut is qui impetire velit, convenientem hostiam rebus suis immolet? hoc erat, quod ego non rebar posse dissolvi. At quam festive dissolvitur. Pudet me non tui quidem, cujus etiam memoriam admiror, sed Chryssippi, Antipatri, Posidonii, qui idem istuc quidem dicunt, quod est dictum a te, ad hostiam deligendam ducem esse vim quandam sentientem, atque divinam, quæ toto confusa mundo sit. Illud vero multo etiam melius, quod & a te usurpatum est,

r) *ejusdem modi.*

est, & dicitur ab illis: cum immolare quispiam velit, tum fieri extorum mutationem, ut aut absit aliquid, aut supersit: deorum enim numini parere omnia. Hæc, mihi jam crede s), ne aniculæ quidem existimant. An censēs, eundem vitulum, si alius delegerit, sine capite jecur inventurum: si alius, cum capite? hæc decessio capitis, aut accessio subitane fieri potest, ut sexta ad immolatoris fortunam accommodent? non perspicitis, aleam quandam inesse hostiis t) deligendis, præsertim cum res ipsa doceat? cum enim tristissima exta sine capite fuerunt u), quibus nihil videtur esse dirius: proxima hostia litatur sæpe pulcerrime.

XVI. Ubi illæ minæ x) superiorum extorum? aut quæ tam subito facta est deorum tanta placatio? Sed affers, in tauri optimi extis, immolante Cæsare, cor non fuisse; id quia non potuerit accidere, ut sine corde victima illa viveret, judicandum esse tum interisse cor, cum immolaretur. Quæ fit, ut alterum intelligas, sine corde non potuisse bovem vivere: alterum non videas, cor subito non potuisse, nescio quo, avolare? ego enim possum vel nescire, quæ vis sit cordis ad vivendum, vel suspicari, contactum aliquo morbo, bovis, exile, & exiguum, vel vietum cor, & dissimile cordis fuisse.

E 3

Tu

s) Hæc jam, mihi crede. t) esse in hostiis.

u) fuerint. / x) Vbi igitur illæ minæ.

Tu vero quid habes, quare putes, si paullo ante cor fuerit in tauro opimo, subito id in ipsa immolatione interisse? an, quod adspexit *y*) vestitu purpureo excordem Cæsarem, ipse corde privatus est? Urbem philosophiæ, mihi crede, proditis, dum castella defenditis. Nam, dum haruspicinam veram esse vultis, physiologiam totam pervertitis. Caput est in jecore, cor in extis: jam abscedet, simul ac molam, & vinum insperferis. deus id eripiet, vis aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omnium interitus, atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subito occidat. Quis hoc physicus dixit umquam? haruspices dicunt. His igitur, quam physicis, potius credendum *y*) existimas?

XVII. Quid cum pluribus diis immolatur, qui tandem evenit, ut litetur aliis, aliis non litetur? quæ autem inconstantia deorum est, ut primis minentur extis, bene promittant secundis? aut tanta inter eos disSENSio, sæpe etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona sint, Dianæ non bona? quid est tam perspicuum, quam, cum fortuito hostiæ adducantur, talia cuique exta esse, qualis cuique obrigerit hostia? At enim id ipsum habet aliquid divini, quæ cuique hostia obringat, tamquam in fortibus, quæ cui ducatur. Mox de fortibus. quamquam

tu

y) adspexerit. *z*) credendum potius.

tu quidem non hostiarum casum confirmas sortium similitudine, sed infirmas sortes collatione hostiarum. An, cum in Æquimelium misimus, qui afferat agnum, quem immolemus; is mihi agnus offertur, qui habet extra rebus accommodata, & ad eum agnum non casu, sed duce deo servus deducitur? nam si casus a) in eo quoque dicis esse b), quasi sortem quandam cum deorum voluntate conjunctam; doleo tantam Stoicos nostros c) Epicureis irridendi sui facultatem dedisse. non enim ignoras, quam ista derideant. Et quidem illi facilius facere possunt. deos enim ipsos jocandi causa induxit Epicurus perlucidos, & perfratiles. & habitantes, tamquam inter duos lucos, sic inter duos mundos, propter metum ruinarum: eosque habere ^{partem} eadem membra, quæ nos, nec usum ullum habere membrorum. Ergo is circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat divinationem tollere. Sed non, ut hic sibi constat, item Stoici. illius enim deus nihil habens nec sui, nec alieni negotii, non potest hominibus divinationem impertire d) vester autem deus potest non impertire e), ut nihilominus mundum regat, & hominibus consulat. Cur igitur vos inducitis in eas captiones, quas numquam explicetis? ita enim, cum magis properant, concludere solent: Si dii sunt, est divinatio. sunt autem dii. est ergo divinatio.

E 4

Mul-

a) casum. b) esse dicis. c) vestros.
d) impertiri. e) impertiri.

Multo est probabilius: non est autem divinatio. non sunt ergo dii. Vide, quam temere committant, ut, si nulla sit divinatio, nulli sunt dii. divinatio enim perspicue tollitur. deos esse, retinendum est.

XVIII. Atque hac extispicum divinatione sublata, omnis haruspicina sublata est. Ostenta enim sequuntur, & fulgura. valet autem in fulguribus observatio diuturna; in ostentis ratio plerumque conjecturaque adhibetur. Quid est igitur, quod observatum sit in fulgure? Cælum in XVI partes divisèrunt Etrusci. facile id quidem fuit, quattuor, quas nos habemus, duplicare: post idem irerunt racere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset. Primum: quid interest? deinde quid significat? nonne perspicuum est, ex prima admiratione hominum, quod tonitrua, jactusque fulminum extimissent, credidisse, ea efficere rerum omnium præpotentem Jovem? itaque in nostris commentariis scriptum habemus:

Jove tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas.

Hoc fortasse reipublicæ causâ constitutum est. comitorum enim non habendorum causas esse voluerunt. Itaque comitorum solum vitium est, fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auspiciam habemus, si sinistrum fuit. Sed de auspiciis alio loco, nunc de fulguribus.

XIX.

XIX. Quid igitur minus a physicis dici debet, quam quidquam certi significari rebus incertis? non enim te puto esse eum, qui Jovi fulmen fabricatos esse Cyclopas in Ætna putes. Nam esset mirabile, quomodo id Jupiter toties jaceret, cum unum haberet. Nec vero fulminibus homines, quid aut faciendum esset, aut cavendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ, qui frigidi sint *f*), cum fluere cœperint, ventos esse: cum autem se in nubem induerint, ejusque tenuissimam quamque partem cœperint dividere, atque disrumperre, idque crebrius facere, & vehementius, tum & fulgura *ff*), & tonitrua existere: si autem nubium conflictu ardor expressus se emiserit, id esse fulmen. Quod igitur vi naturæ, nulla constantia, nullo rato tempore videmus effici, ex eo significationem rerum consequentium quærimus? Scilicet, si ista Jupiter significaret, tam multa frustra fulmina emitteret. Quid enim proficit, cum in medium mare fulmen jecit *g*)? quid, cum in altissimos montes? quod plerumque fit: quid, cum in desertas solitudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne observantur quidem? At inventam est caput in Tiberi. Quasi ego artem aliquam istorum esse negem. divinationem nego. cæli enim distributio, quam ante dixi, & certarum rerum notatio docet, unde fulmen venerit, quo concefferit: quid significet autem, nulla ratio docet.

E 5

XX.

f) sunt.*ff*) fulgores.*g*) jacit.

XX. Sed urges me meis versibus:

*Nam pater altitonans stellanti nixus olympo,
Ipsè suos quondam tumulos, ac templa petivit,
Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.*

Tum statua Nactæ, tum simulacra deorum, Romulusque, & Remus cum altrice belua, vi fulminis icti conciderant, deque his rebus haruspicum extiterunt responsa verissima. Mirabile autem illud, quod eo ipso tempore, quo fieret indicium conjurationis in senatu, signum Jovis biennio post, quam erat locatum, in Capitolio collocabatur. Tu igitur animum induces, (sic enim mecum agebas) causam istam & contra facta tua, & contra scripta defendere? Frater es. eo vereor. Verum quid tibi hic tandem nocet? resne, quæ talis est: an ego, qui verum explicari volo? Itaque nihil contra dico: a te rationem totius haruspicinæ peto. Sed te mirificam in latebram coniecisti. Quod enim intelligeres, fore, ut premerere, cum ex te causas uniuscujusque divinationis exquirerem, multa verba fecisti, te, cum res videres, rationem, causamque non quærere: quid fieret, non cur fieret, ad rem pertinere. Quasi ego aut fieri concederem, aut esset philosophi, causam cur quidque fieret, non quærere. Et eo quidem loco & prognostica nostra pronuntiabas, & genera herbarum, scamoneam, aristolochiamque radicem, quarum causam ignorares, vim & effectum videres.

XXI.

XXI. Disfimile totum. nam & prognostico-
rum causas persecuti sunt & Boëthius
Stoicus, qui est a te nominatus, & noster etiam
Posidonius. etsi causæ non reperiantur istarum
rerum, res tamen ipsæ observari, animadvertique
potuerunt *b*). Nattæ vero status, aut æra legum
de cælo tacta, quid habent observatum, ac ve-
rustum? Pinarii Nattæ nobiles: a nobilitate
igitur periculum. hoc tam callide Jupiter cogi-
tauit. Remulus lactens fulmine ictus: urbi igi-
tur periculum ostenditur, ei, quam ille condi-
dit. quam scite per notas nos certiores facit Ju-
piter? At eodem tempore signum Jovis colloca-
barur, quo conjuratio indicabatur. Et tu sci-
licet mavis, numine deorum id factum, quam
casu, arbitrari? & redemptor, qui columnam
illam de Cotta, & de Torquato conduxerat fa-
ciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, sed
a diis immortalibus ad istam horam reservatus
est? Non equidem plane despero ista esse vera,
sed nescio, & discere a te volo. Nam cum mi-
hi quædam casu viderentur sic evenire, ut præ-
dicta essent a divinantibus: dixisti multa de ca-
su. ut, Venerium jaci posse casu, quattuor talis
jactis; quadringentis centum Venerios non pos-
se casu consistere. Primum nescio, cur non pos-
sint: sed non pugno: abundas enim similibus:
habes & resperionem pigmentorum, & rostrum
suis, & alia permulta. Idem Carneadem fingere
dicis

E 6

b) possunt.

dicis de capite Panisci. Quasi non potuerit id evenire casu, & non in omni marmore necesse sit inesse vel Praxitelia capita. illa enim ipsa efficiuntur detractio: nec quidquam illuc afferitur a Praxitele: sed cum multa sunt detracta, & ad lineamenta oris perventum est, tum intelligas, illud, quod jam expolitum sit, intus fuisse. Potest igitur tale aliquid etiam sua sponte in lapicidinis Chiorum extirrisse. Sed sit hoc fictum. quid? in nubibus numquam animadvertisti leonis formam, aut hippocentauri? Potest igitur, quod modo negabas, veritatem casus imitari.

XXII. Sed quoniam de extis, & fulguribus *i)* satis est disputatum, ostenta restant, ut tota haruspicina sit pertractata. Mulæ parvus prolatus est a te: res mirabilis, propterea quia non sæpe fit: sed si fieri non potuisset, facta non esset. Atque hoc contra omnia ostenta valeat; numquam, quod fieri non potuerit, esse factum: sin potuerit, non esse mirandum. Causarum enim ignoratio in re nova mirationem facit eadem ignoratio si in rebus usitatis est; non miramur. nam qui mulam peperisse miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura parvum animantis faciat, ignorat. sed, quod crebro videt, non miratur, etiam si, cur fiat, nescit. quod ante non vidit; id si evenerit, ostentum esse censet. Utrum igitur, cur concepit
mula,

i) & de f.

mula, an cum peperit, ostentum est? Conceptio contra naturam fortasse: sed partus prope necessarius. Sed quid plura? ortum videamus haruspicinæ. sic facillime, quid habeat auctoritatis, judicabimus.

XXIII. Tages quidam dicitur in agro Tarquinienti, cum terra araretur, & sulcus altius esset impressus, exstitisse repente, & eum affatus esse, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris est Etruscorum, puerili specie dicitur visus, sed senili fuisse prudentia. ejus adpectu cum obstupuisset bubulcus, clamoremque majorem cum admiratione edidisset; concursum esse factum, totamque brevi tempore in eum locum Etruriam convenisse: tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia ejus verba k) exceperint, litterisque mandaverint: omnem autem orationem fuisse eam, qua haruspicinæ disciplina contineretur: eam postea crevisse rebus novis cognoscendis, & ad eadem illa principia referendis. Hæc accepimus ab ipsis: hæc scripta conservant: hunc fontem habent disciplinæ. Num ergo opus est ad hæc refellenda Carneade? num Epicuro? Estne quisquam ita desipiens, qui credat exaratum esse, deum di-cam, an hominem? si deum l), cur se contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem adspiceret? Quid? idem nonne poterat

E 7

deus

k) verba ejus.

l) si Deus.

deus hominibus disciplinam superiore e loco tradere? Si autem homo ille Tages fuit, quoniam modo potuit terra oppressus vivere? unde porro illa potuit, quæ docebat alios, ipse didicisse? sed ego insipientior, quam illi ipsi, qui ista credunt, qui quidem contra eos tam diu disputem.

XXVI. Vetus autem illud Catonis admodum scitum est, qui mirari se aiebat, quod non rideret haruspex, haruspicem cum vidisset. Quota enim quæque res evenit prædicta ab istis? aut si evenit quippiam, quid afferri potest, cur non casu id evenerit? Rex Prusias, cum Annibali apud eum exsulanti depugnari placeret, negabat se audere, quod extra prohiberent. An tu, inquit, carunculæ vitulinæ mavis, quam imperatori veteri credere? Quid? ipse Cæsar, cum a summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, nonne transmisit? quod ni fecisset, uno in loco omnes advertariorum copiæ convenissent. Quid ego haruspicum responsa commemorem, (possum equidem innumerabilia) quæ aut nullos habuerunt *m*) exitus, aut contrarios? Hoc civili bello, dii immortales! quam multa miserunt? quæ nobis in Græciam Roma responsa haruspicum missa sunt? quæ dicta Pompejo? etenim ille admodum extis, & ostentis movebatur. Non lubet

m) habuerint.

bet commemorare, nec vero necesse est, tibi præsertim, qui interfuisti. Vides tamen, omnia fere contra, ac dicta sint, evenisse. Sed hæc hæc tenus. nunc ad ostenta veniamus.

XXV. Multa me consule a me ipso scripta recitasti: multa ante Maricum bellum a Sisenna collecta attulisti: multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuctris a Callisthene commemorata dixisti, de quibus dicam equidem singulis, quoad utile *n*) videbitur: sed dicendum etiam est de universis. Quæ est enim ista a diis profecta significatio, & quasi denuntiatio calamitatum? quid autem volunt ea dii immortales primum significantes, quæ sine interpretibus non possumus *o*) intelligere: deinde ea, quæ cavere nequeamus? At hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis impendentes calamitates prædicant, quas illi effugere nullo modo possint: ut medici, quamquam intelligunt sæpe, tamen numquam ægris dicunt illo morbo eos esse morituros. Omnis enim prædictio mali tum probatur, cum ad prædictionem cautio adjungitur. Quid igitur aut ostenta, aut eorum interpretes, vel Lacedæmonios olim, vel nuper nostros adjuverunt? quæ si signa deorum putanda sunt, cur tam obscura fuerunt? si enim, ut intelligeremus, quid esset even-

n) abest: *utile*.

o) *possumus*.

eventurum: aperte declarari oportebat, aut ne occulte quidem, si ea sciri volebant.

XXVI. Jam vero conjectura omnis, in qua nititur divinatio, ingenis hominum in multas, ac diversas, aut etiam contrarias partes sæpe deducitur. Ut enim in causis judicialibus alia est conjectura *p)* accusatoris, alia defensoris, & tamen utriusque credibilis: sic in omnibus iis rebus, quæ conjectura investigari videntur, anceps reperitur oratio. Quas autem res tum natura, tum casus affert, nonnumquam etiam errorem creat similitudo: magna stultitia est, earum rerum deos facere effectores, causas rerum non quærere. Tu vates Bæotios, credis, Lebadix vidisse ex gallorum gallinaceorum cantu, victoriam esse Thebanorum, quia galli victi silere solerent *q)*, canere victores. Hoc igitur per gallinas Jupiter tantæ civitati signum dabat? An illæ aves, nisi cum vicerint, canere non solent? At tum canebant, nec vicerant. Id enim, inquires *r)*, ostentum. Magnum vero: quasi pisces, non galli cecinerint. quod autem est tempus, quo illi non cantent, vel nocturnum, vel diurnum? quod si victores alacritate, & quasi lætitia, ad canendum excitantur: potuit accidisse alia quoque lætitia, qua ad cantum moverentur. Democritus quidem optimis ver-

bis

p) conjectura est. *q) solent.*

r) enim est, inquires.

bis causam explicat, cur ante lucem galli canant. depulso enim de pectore, & in omne corpus diviso, & mitificato cibo, cantus edere, quiete fatiatis: qui quidem silentio noctis, ut ait Ennius, favent faucibus ruffis cantu, plausuque premunt alas s). Cum igitur hoc animal tam sit canorum sua sponte, quid in mentem venit Callistheni dicere, deos gallis signum dedisse cantandi, cum id vel natura, vel casus efficere potuisset?

XXVII. Sanguinem pluuisse senatui nuntiatum est, atratum etiam fluvium fluxisse sanguine; decorem sudasse simulacrum: num censes his nuntiis Thalen, aut Anaxagoran t), aut quemquam physicum crediturum fuisse? nec enim sanguis, nec sudor, nisi e corpore est, sed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maxime potest sanguinis u) similis esse, & humor allapsus extrinsecus, ut in rectoriis videmus austro, sudorem imitari v). Atque hæc in bello plura & majora videntur timentibus: eadem non tam animadvertuntur in pace. accedit illud etiam, quod in metu & periculo cum creduntur facilius, tum finguntur impunius. Nos autem ita leves, atque inconsiderati sumus, ut, si mures corroferint aliquid, quorum

s) *favent faucibus ruffis: cantu p. p. a.*

t) *Anaxagoram.* u) *sanguini.*

v) *videtur imitari.*

rum est opus hoc unum, monstrum puteinus. Ante vero Marficum bellum, quod clypeos Lanuvii, ut a te est dictum, mures rosissent, maximum id portentum haruspices esse dixerunt. quasi vero quidquam intersit, mures, diem noctem aliquid rodentes, scuta, an cribra corroserint. Nam si ista sequimur, quod Platonis Politiam nuper apud me mures corroserint, de republica debui pertimescere: aut, si Epicuri de Voluptate liber rosus *x*) esset, putarem annonam in macello cariorem fore.

XXVIII. An vero illa nos torrent, si quando aliqua portentosa aut ex pecude aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium, ne sim longior, una ratio est. quidquid enim oritur, qualecumque est, causam habeat a natura necesse est: ut etiam si præter consuetudinem extiterit, præter naturam tamen non possit existere. Causam igitur investigato in re nova, atque admirabili, si potes *y*). si nullam reperies: illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuisse sine causa: eumque errorem *z*), quem tibi rei novitas attulerit, naturæ ratione depellito. ita te nec terræ fremitus, nec cæli discessus, nec lapideus, aut sanguineus imber, nec trajectio stellæ, nec facès visæ terre bunt. Quarum *a*) omnium causas si a Chrysippo quaram, ipse ille divi-

x) corrosus.

y) poteris.

z) terrorem.

a) quorum.

divinationis auctor numquam illa dicet facta fortuito, naturalemque rationem omnium reddet. nihil enim fieri sine causa potest: nec quicquam fit, quod fieri non potest. nec, si id factum est, quod potuit fieri, portentum debet videri. nulla igitur portenta sunt. Nam si, quod raro fit, id portentum putandum est, sapientem esse, portentum est. sapius enim mulam peperisse arbitror, quam sapientem fuisse. Illa igitur ratio concluditur, nec id, quod non potuerit fieri, factum unquam esse: nec, quod potuerit, id portentum esse: ita omnino nullum esse portentum. Quod etiam coniector quidam & interpretes portentorum non incaute respondisse dicitur ei, qui cum ad eum retulisset, quasi ostentum, quod anguis domi vestem circumjectus fuisset, Tum esset, inquit, ostentum, si anguem vestis circumplicavisset. Hoc ille responso satis aperte declaravit, nihil habendum esse portentum, quod fieri posset.

XXIX. C. Gracchus ad M. Pomponium scripsit, duobus anguibus domi comprehensis, haruspices a patre convocatos. Qui magis anguibus, quam lacertis, quam muribus? quia sunt hæc quotidiana, angues non item. quasi vero referat, quod fieri potest, quam id sæpe fit. Ego tamen miror, si emissio feminæ anguis morrem afferebat Ti. Graccho; emissio autem maris anguis erat mortifera Cornelie,

cur

cur alterutram emiseric. nihil enim scribit respondisse haruspices, si neuter anguis emissus esset, quid esset futurum. At mors insecuta Gracchum est. Causa quidem, credo, aliqua morbi gravioris, non emissione serpentis, neque enim tanta est infelicitas haruspicum, ut ne casu quidem unquam fiat, quod futurum illi esse dixerint. Nam illud mirarer, si crederem, quod apud Homerum Calchantem dixisti ex passerum numero belli Trojani annos auguratum: de cuius conjectura sic apud Homerum, ut nos otiosi convertimus, loquitur Agamemnon:

XXX. *Ferte viri, & duros animo tolerate labores,*

*Auguris ut nostri Calchantis fata queamus
Scire, ratosne habeant, an vanos pectoris orsus.
Namque omnes memori portentum mente retentant,*

*Qui non funestis liquerunt lumina fati.
Argolicis primum ut vestita est classibus Aulis,
Quæ Priamo cladem, & Trojæ, pestemque ferebant:*

*Nos, circum latices gelidos fumantibus aris,
Aurigeris divum placantes numina tauris,
Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai,
Vidimus immani specie, tortuque draconem
Terribilem, Fovis ut pulsû penetraret b) ab ara:
Qui platani in ramo foliorum tegmine sepros*

Cor-

b) penetrabat.

Corripuit pullos: quos cum consumeret octo,
 Nona super tremulo genitrix clangore volabat:
 Cui ferus immani laniavit viscera morsu.
 Hunc, ubi tam teneros volucres matremque
 peremit,

Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
 Abdidit, & duro formavit tegmine saxi c).

Nos autem timidi stantes mirabile monstrum
 Vidimus in mediis divum versarier aris.

Tum Calchas hæc est fidenti voce locutus.

Quidnam torpentes subito obstupuisiss Achivi?

Nobis hæc portenta deum dedit ipse creator,

Tarda, & fera nimis: sed fama, ac laude per-
 emni.

Nam quot aves tetro mactatas dente videtis,

Tot nos ad Trojam belli exanclabimus annos:

Quæ decimo cadet, & pœna satiabit Achivos.

Edidit hæc Calchas: quæ jam matura videtis.

Quæ tandem ista auguratio est ex passeribus, an-
 norum potius, quam aut mensium, aut dierum?
 cur autem de passeribus conjecturam facit; in
 quibus nullam erat monstrum: de dracone filet,
 qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur fa-
 ctus? postremo quid simile habet passer annis?
 nam de angue illo, qui Sullæ apparuit immolan-
 ti, utrumque memini, & Sullam, cum in expe-
 ditionem educturus esset, immolavisse, & an-
 guem ab ara exstitisse, eoque diem præclare ef-
 se gestam non haruspicis consilio, sed imperatoris.

At-

c) tegmina saxo.

XXXI. Atque hæc ostentorum genera mirabile nihil habent. quæ cum facta sunt, tum ad conjecturam aliqua interpretatione revocantur: ut illa tritici grana in os pueri Midæ congesta; aut apes, quas dixisti in labris Platonis confedissee pueri, non tam mirabilia sint, quam conjecta belle: quæ tamen vel ipsa falsa esse, vel ea quæ prædicta sunt, fortuito cecidisse potuerunt. De ipso Roscio potest illud quidem esse falsum, ut circumligatus fuerit angui: sed ut in cunis fuerit anguis, non tam est mirum, in Solonio præsertim, ubi ad focum angues nundinari solent. Nam quod haruspices responderunt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror, deos immortales hisfrioni futuro claritatem ostendisse, nullam ostendisse Africano. Atque etiam a te Flaminiana ostenta collecta sunt, quod ipse, & equus ejus repente conciderit, non sane mirabile hoc quidem, quod evelli primi hastati signum non potuerit. timide fortasse signifer evellebat, quod fidenter infixerat. Nam Dionysii equus quid atulit admirationis, quod emerfit ex flumine? quodque habuit apes in juba? sed quia brevi tempore regnare cœpit, quod acciderat casu, vim habuit ostenti. At Lacedæmoniis in Herculis fano arma sonuerunt, ejusdemque dei Thebis valvæ clausæ, subito se aperuerunt: eaque scuta, quæ fuerant subline fixa, sunt humi inventa. Horum cum fieri nihil potuerit sine aliquo motu, quid est cur divinitus

nitus ea potius, quam casu facta esse dicamus?

XXXII. At in Lyfandri statuae capite Delphis exstitit corona ex asperis herbis, & quidem subita. Itane censes, ante coronam herbae exstitisse, quam conceptum esse semen? herbam autem asperam, credo, avium congestu, non humano fatu. Jam quicquid in capite est, id coronae simile videri potest. Nam quod eodem tempore stellas aureas Castoris & Pollucis, Delphis positas, decidisse, neque eas usquam repertas esse dixisti: furum id magis factum, quam deorum videtur. Simia vero Dodoneae improbitatem historiis Graecis mandata esse demiror. Quid minus mirum, quam illam monstruosissimam bestiam urnam evertisse, sortes dissipavisse? Et negant historici, Lacedaemoniis ullum ostentum hoc tristius accidisse. Nam illa praedicta Vejentium, si lacus Albanus redundasset, isque in mare fluxisset, Romam perituram; si repressus esset, Vejos: ita aqua Albana deducta ad utilitatem agri suburbanum, non ad arcem, urbemque retinendam. At paullo post audita vox est monentis, ut providerent, ne a Gallis Roma caperetur: ex eo Ajo Loquenti aram in nova via consecratam. Quid ergo? Ajus iste Loquens, quando *d)* eum nemo norat, *e)* ajebat, & loquebatur, & ex eo nomen

d) quum.

e) norat & ajebat.

nomen invenit: posteaquam & sedem, & aram, & nomen invenit, obmutuit? Quod idem dici de Moneta potest: a qua, præterquam de sue plena, quid umquam moniti sumus?

XXXIII. Satis multa de ostentis. Auspicia restant, & sortes eæ, quæ ducuntur, non illæ, quæ vaticinatione funduntur, quæ oracula verius dicimus: de quibus tum dicimus, cum ad naturalem divinationem venerimus. restat etiam de Chaldæis. sed primum auspicia videamus. Difficilis auguri locus ad contra dicendum; Marso fortasse, sed Romano facillimus. non enim sumus ii nos augures, qui avium, reliquorumve signorum observatione futura dicamus: & tamen credo, Romulum, qui urbem auspiciato condidit, habuisse opinionem, esse in providendis rebus augurandi scientiam. Errabat enim multis in rebus antiquitas: quam vel usu jam, vel doctrina, vel vetustate immutatam videmus. retinetur autem & ad opinionem vulgi, & ad magnas utilitates reipublicæ mos, religio, disciplina, jus augurium, collegii auctoritas. Nec vero non omni supplicio digni P. Claudius *f*), L. Junius, consules, qui contra auspicia navigarunt. parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. Jure igitur alter populi judicio damnatus est: alter mor-

tem

f) *Clodius.*

tem sibi ipse conscivit. Flaminius non paruit auspiciis, itaque periit cum exercitu. at anno post Paullus paruit. num minus cecidit in Cannensi pugna cum exercitu? etenim, ut sint auspicia, quæ nulla sunt; hæc certe, quibus utimur sive tripudio, sive de cælo, simulacra sunt auspiorum, auspicia nullo modo.

XXXIV. Q. FABI, TE MIHI IN AVSPICIO ESSE VOLO; responderet, AVDIVI. hic apud majores nostros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem esse necesse est eum, qui, silentium quid sit, intelligat. id enim silentium dicimus in auspiciis, quod omni vitio caret. Hoc intelligere, perfecti auguris est. illi autem, qui in auspicium adhibetur, cum ita imperavit is, qui auspicatur, DICITO, SI SILENTIVM ESSE VIDEBITVR; nec suspicit, nec circumspicit: statim responderet, SILENTIVM ESSE VIDERI. Tum ille, DICITO, SI PASCVNTVR. PASCVNTVR. Quæ aves? aut, ubi? Attulit, inquit, in cavea pullos is, qui ex eo ipso nominatur pullarius. Hæ sunt igitur aves internuntia Jovis: quæ pascuntur g), necne, quid refert? nihil ad auspicia: sed quia, cum pascuntur, necesse est, aliquid ex ore cadere, & terram pavire, terripavium primo, post terripodium dictum est: hoc quidem jam tripu-

g) pascantur.

Cit. de Divinat.

F

tripudium dicitur. cum igitur offa cecidit ex ore pulli, tum auspicanti tripudium solistimum nuntiant *b*).

XXXVIII. Ergo hoc auspicium divini quidquam habere potest, quod tam sit coactum, & expressum? quo antiquissimos augures non esse usos, argumento est, quod decretum collegii vetus habemus, omnem avem tripudium facere posse. Tum igitur esset auspicium, si modo ei esset liberum se ostendisse; tum avis illa videri posset interpres, & satelles Jovis, nunc vero inclusa in cavea, & fame enecta, si in offam pultis invadit, & si aliquid ex ore *i*) cecidit, hoc tu auspicium, aut hoc modo Romulum auspicari solitum putas? Jam de cælo servare non ipsos censes solitos, qui auspicabantur? nunc imperant pullario. ille renuntiat. Fulmen sinistrum, auspicium optimum habemus ad omnes res, præterquam ad comitia: quod quidem institutum reipublicæ causa est, ut comitiorum vel in judiciis populi, vel in jure legum, vel in creandis magistratibus principes civitatis essent interpretes. At Ti. Gracchi litteris Scipio, & Figulus, quod tum augures judicassent eos vitio creatos esse, magistratu se abdicaverunt. Quis negat augurum disciplinam esse? divinationem nego. At haruspices divini, quos cum Ti. Gracchus propter mortem repentinam

ejus,

b) nuntiatur.

i) ex ejus ore.

ejus, qui in prerogativa referenda subito concidisset, in senatum introduxisset, non justum rogatorem fuisse dixerunt. Primum vide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuisset. is enim erat mortuus. id autem sine divinatione, conjectura poterat dicere. deinde fortasse casu; qui nullo modo est ex hoc genere tollendus. Quid enim scire Etrusci haruspices aut de tabernaculo recte capto, aut de pomærii jure potuerunt? equidem assentior C. Marcello potius, quam App. Claudio: qui ambo mei collegæ fuerunt: existimoque jus augurum, etsi divinationis opinione principio constitutum sit, tamen postea reipublicæ causa conservatum, ac retentum.

XXXVI. Sed de hoc loco plura in aliis: nunc hætenus. Externa enim auguria, quæ sunt non tam artificiosa, quam superstitiosa, videamus. Omnibus fere avibus utuntur: nos admodum paucis. alia illis sinistra sunt, alia nostris. Solebat ex me Dejotarus percunctari nostri augurii disciplinam, ego ex illo sui. Dii immortales! quantum differebat? ut quædam essent etiam contraria. Atque ille iis semper utebatur: nos, nisi dum a populo auspicia accepta habemus, quam multum iis utimur? Bellicam rem administrari majores nostri, nisi auspicato, noluerunt. quam multi anni sunt, cum bella a proconsulibus & proprætoribus ad-

ministrantur? qui auspicia non habent. Itaque nec amnes transeunt auspiciato, nec tripudio auspicantur. Nam ex acuminibus quidem, quod totum auspicium militare est, jam M. Marcellus ille quinquies consul totum omisit, idem imperator, idem augur optimus. Ubi ergo avium divinatio? quæ, quoniam ab iis, qui auspicia nulla habent, bella ministrantur, ab urbanis retenta videtur, a bellicis esse sublata. Et quidem ille dicebat: si quando rem agere vellet, ne impediretur auspiciis, lectica operta facere iter se solere. Huic simile est, quod nos augures præcipimus, ne iuge auspicium obveniat, ut iumenta jubeant dijungere.

XXXVIII. Quid est aliud nolle moneri a Jove, nisi efficere, ut aut ne fieri possit auspicium, aut, si fiat, videri? Nam illud admodum ridiculum, quod negas Dejotarum, auspiciorum, quæ sibi ad Pompejum proficiscenti facta sunt, pœnitere, quod fidem secutus, amicitiamque populi Romani functus sit officio: antiquiorem enim sibi fuisse laudem, & gloriam, quam regnum, & possessiones suas. Credo id quidem: sed hoc nihil ad auspicia. nec enim cornix *k)* canere potuit, recte eum facere, quod populi Romani libertatem defendere pararet. ipse hoc sentiebat, sicuti sensit. Aves eventus significant aut adversos, aut secundos.

k) enim ei cornix. Vir-

Virtutis auspiciis video esse usum Dejotarum: quæ vetat spectare fortunam, dum præstetur fides. aves verò si prosperos eventus ostenderunt, certe fefellerunt. Fugit e prælio cum Pompejo: grave tempus. discessit ab eo: luctuosa res. Casarem eodem tempore hostem, & hospitem vidit: quid hoc tristius? Is cum ei Troginorum retrarchiam eripuisset, & asseclæ suo Pergameno, nescio cui, dedisset, eidemque detraxisset Armeniam a senatu datam: cumque ab eo magnificentissimo hospitio acceptus esset; spoliatum reliquit & hospitem, & regem. Sed labor longius. ad propositum revertar. Si eventa quærimus, quæ exquiruntur avibus: nullo modo prospera Dejotaro, sin officia: a virtute ipsius, non ab auspiciis petita sunt.

XXXVIII. Omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio ne gas potuisse comburi: contemne eorèm Attii Navii, nihil debet esse in philosophia commenticiis fabellis loci. Illud erat philosophi, totius augurii primum naturam ipsam videre, deinde inventionem, deinde constantiam. Quæ est igitur natura, quæ volucres huc, & illuc passim vagantes efficiat, ut significant aliquid, & tum verent agere, tum jubeant, aut cantu, aut volatu? cur autem aliis a læva, aliis a dextra datum est avibus, ut ratum auspicium facere possint? quo modo autem hæc, aut quando, aut a quibus

inventa dicemus? Etrusci tamen habent exaratum puerum auctorem disciplinae suae. nos quem? Attiumne Navium? At aliquot annis antiquior Romulus, & Remus, ambo augures, ut accepimus. An Pisidarum, aut Cilicum, aut Phrygum ista inventa dicemus? Placet igitur, humanitatis expertes habere divinitatis auctores?

XXXIX. At omnes reges, populi, nationes utuntur auspiciis. Quasi vero quidquam sit tam valde, quam nihil sapere, vulgare; aut quasi tibi ipsi in iudicando placeat multitudo. Quotus quisque est, qui voluptatem neget esse bonum? plerique etiam summum bonum dicunt. Num igitur eorum frequentia Stoici de sententia deterrentur? aut num plerisque in rebus sequitur eorum auctoritatem multitudo? Quid mirum igitur, si in omnibus auspiciis, & omni divinatione *l)* imbecilli animi superstitione ista concipiant? verum dispicere non possunt *m)*. Quae autem est inter augures conveniens, & conjuncta constantia? ad nostri augurii consuetudinem dixit Ennius,

Cum tonuit laevum bene tempestate serena.

At Homericus Ajax apud Achillem querens de ferocitate Trojanorum, nescio quid, hoc modo nuntiat:

Prospera Jupiter his dextris fulgoribus edit.

Ita

l) si in auspiciis & in omni divinatione.

m) possint.

Ita nobis sinistra videntur; Grajis, & barbaris dextra, meliora. Quamquam haud ignoro, quæ bona sint, sinistra nos dicere: etiam si dextra sint. Sed certe nostri sinistrum nominaverunt, externique dextrum, quia plerumque melius id videbatur. Hæc quanta disSENSIO est? Quid, quod aliis avibus utuntur, aliis signis? aliter observant, alia respondent? non necesse est fateri, partim horum errore susceptum esse, partim superstitione multa fallendo n)?

XL. Atque his superstitionibus non dubitasti etiam omina adjungere. Æmilia Paulo, Persam perisse; quod pater omen accepit: Cæcilia sororis filiæ sedes suas tradere, Jam illa, Favete linguis: & prærogativam, omen comitorum: hoc est, ipsum esse contra se copiosum, & disertum. quando enim, illa o) observans, quieto, & libero animo esse poteris, ut ad rem gerendam non superstitionem habeas, sed rationem ducem? itane? si quis aliquid ex sua re, atque ex suo sermone dixerit, & ejus verbum aliquod apte ceciderit ad id, quod ages, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem? Cum M. Crassus exercitum Brundisii imponeret, quidam in portu caricas Cauno advectas vendens, Cauneas, clamitabat. Dicamus,

F 4

si pla-

n) partim horum, errore susceptum esse, partim superstitione, multa fallendo.

o) ista.

si placet, monitum ab eo Crassum, caveret, ne iret: non fuisse periturum, si omni paruisset. Quæ si fuscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternutamenta erunt observanda.

Sortes restant, & Chaldæi: ut ad vates veniamus, & ad somnia.

XLI. Dicendum igitur putas de sortibus.

Quid enim fors est? idem propemodum, quod micare, quod talos jacere, quod teferas: quibus in rebus temeritas, & casus, non ratio, nec consilium valet. tota res est inventa fallaciis, aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem. Atque, ut in haruspicina fecimus, sic videamus, clarissimarum sortium quæ tradatur inventio. Numerium Suffacium, Prænestinorum monumenta declarant, honestum hominem, & nobilem, somniis crebris, ad extremum etiam minacibus, cum juberetur certo in loco silicem cadere, perterritum visis, irridentibus suis civibus, id agere cœpisse: itaque perfracto saxo sortes erupisse, in robore insculptas prisicarum litterarum notis. Is est hodie locus septus religiose propter Jovis pueri, qui lactens cum Junone Fortunæ in gremio sedens, mammam appetens, castissime colitur a matribus. Eodemque tempore, in eo loco, ubi Fortunæ nunc sita ædes p), mel ex olea fluxisse dicunt:

p) *ubi Fortuna nunc sit ædes.*

dicunt: haruspicesque dixisse, summa nobilitate illas sortes futuras, eorumque jussu ex illa olea arcam esse factam; eaque conditas sortes, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu, pueri manu miscentur, atque ducuntur? quo modo autem ista posita in illo loco? quis robur illud cecidit, dolavit, inscripsit? nihil est, inquit, quod deus efficere non possit. Utinam sapientes Stoicos effecisset, ne omnia superstitiosa *q)* sollicitudine, & miseria crederent! Sed hoc quidem genus divinationis vita jam communis explosit. Fani pulcritudo, & vetustas, Prænestinarum etiam nunc retinet sortium nomen, atque id in vulgus. Quis enim magistratus, aut quis vir illustrior utitur sortibus? ceteris vero in locis sortes plane refrixerunt. quod Carneadem Clitomachus scribit dicere solitum, nusquam se fortunatiorem, quam Prænestem, vidisse Fortunam. Ergo hoc divinationis genus omittamus.

XLII. Ad Chaldæorum monstra veniamus: de quibus Eudoxus, Platonis auditor, in astrologia, judicio doctissimorum hominum, facile princeps, sic opinatur, id quod scriptum reliquit: Chaldæis in prædictione, & in notatione cujusque vitæ ex natali die, minime esse credendum. Nominat etiam Panætius, qui unus e Stoicis astrologorum prædicta rejecit,

F 5

Ar-

q) omnia cum superstitiosa.

Archelaum, & Cassandrum, summos astrologos illius ætatis, qua erat ipse, cum in ceteris astrologiæ partibus excelleret, hoc prædictionis genere non usos. Scylax Halicarnasseus, familiaris Panætii, excellens in astrologia, idemque in regenda sua civitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiavit. Sed ut ratione utamur, omisis testibus, sic isti disputant, qui hæc Chaldæorum natalicia prædicta defendunt. Vim quandam esse, ajunt, signifero in orbe, qui Græce ζωδιακός dicitur, talem, ut ejus orbis unaquæque pars alia alio modo moveat, immutetque cælum, perinde ut quæque stellæ in iis, finitimisque partibus sint quoque tempore: eamque vim varie moveri ab iis sideribus, quæ vocantur errantia. Cum autem in eam ipsam partem orbis venerint, in qua sit ortus ejus, qui nascitur; aut in eam, quæ conjunctum aliquid habeat, aut consentiens: ea triangula illi, & quadrata nominant. Etenim cum tempore anni, tempestatumque, cœli conversiones, commutationesque tantæ fiant accessu stellarum, & recessu; cumque ea vi solis efficiantur, quæ videmus: non verisimile solum, sed etiam verum esse censent, perinde, utcumque temperatus sit aer, ita pueros orientes animari, atque formari, ex eoque ingenia, mores, animum, corpus, actionem vitæ, casus cujusque, eventusque fingi.

XLIII. O delirationem incredibilem! non enim omnis error, stultitia est dicenda.

da. Quibus etiam Diogenes Stoicus concedit, aliquid ut prædicere possint, duntaxat qualis r) quisque natura, & ad quam quisque maxime rem aptus futurus sit. Cetera, quæ profiteantur, negat ullo modo posse sciri: etenim geminorum formas esse similes, vitam atque fortunam plerumque disparem. Procles, & Eurysthenes, Lacedæmoniorum reges, gemini fratres fuerunt. At hi nec totidem annos vixerunt: anno enim Procli vita brevior fuit, multumque is fratri rerum gestarum gloria præstitit. At ego id ipsum, quod vir optimus Diogenes Chaldæis, quasi quadam prævaricatione, concedit, nego posse intelligi. Etenim cum, ut ipsi dicunt, ortus nascentium luna moderetur, eaque animadvertant, & novent sidera natalicia Chaldæi, quæcumque lunæ juncta videantur: oculorum fallacissimo sensu judicant ea, quæ ratione, atque animo videre debebant. docet enim ratio mathematicorum, quam istis notam esse oportebat, quanta humilitate luna feratur, terram pæne contingens, quantum absit a proxima Mercurii stella, multo autem longius a Veneris, deinde alio intervallo distet a sole, cujus lumine collustrari putatur. Reliqua vero tria intervalla, infinita, & immensa, a sole ad Martis, inde ad Jovis, ab eo ad Saturni stellam, inde ad cælum ipsum, quod extremum, atque ultimum mundi est. Quæ potest igitur contagio ex infinito pæne

F 6

r) quali.

inter-

intervallo pertinere ad lunam, vel potius ad terram?

XLIV. Quid? cum dicunt id, quod iis dicere necesse est, omnes omnium ortus, quicumque gignantur in omni terra, quæ incolatur, eosdem esse, eademque omnibus, qui eodem statu cæli, & stellarum nati sunt, accedere necesse esse: nonne ejusmodi sunt, ut ne cæli quidem naturam interpretes istos cæli, nosse appareat? cum enim illi orbes, qui cælum quasi medium dividunt, & adspectum nostrum definiunt, qui a Græcis *ὀρίζοντες* nominantur, a nobis finientes rectissime nominari possunt, varietatem maximam habeant, alique in aliis locis sint, necesse est, ortus, occasusque siderum non fieri eodem tempore apud omnes. Quod si eorum vi cælum modo hoc, modo illo modo temperatur: quæ potest eadem vis esse nascentium, cum cæli tanta sit dissimilitudo? In his locis, quæ nos incolimus, post solstitium Canicula exoritur, & quidem aliquot diebus: apud Troglodytas, ut scribitur, ante solstitium: ut, si jam concedamus aliquid, vim cælestem ad eos, qui in terra gignantur, pertinere, confitendum sit illis, eos, qui nascuntur eodem tempore, posse in dissimiles incidere naturas propter cæli dissimilitudinem. Quod minime illis placet. volunt enim illi, omnes eodem tempore ortos, qui ubique sint nati, eadem conditione nasci.

XLV.

XLV. Sed quæ tanta dementia est, ut in maximis motibus, mutationibusque cæli, nihil intersit, qui ventus, qui imber, quæ tempestas ubique sit? quarum rerum in proximis locis tantæ dissimilitudines sæpe sunt, ut alia Tusculi, alia Romæ eveniat sæpe tempestas. Quod, qui navigant, maxime animadvertunt, cum in flectendis promontoriis, ventorum mutationes maximas sæpe sentiant. Hæc igitur cum sit tum serenitas, tum perturbatio cæli: estne sanorum hominum, hoc ad nascentium ortus pertinere non dicere: quod non certe pertinet: illud nescio quid tenue, quod sentiri nullo modo, intelligi autem vix potest, quæ a luna, ceterisque sideribus cæli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere? Quid? quod non intelligunt, feminum vim, quæ ad gignendum, procreandumque plurimum valeat, funditus tolli, mediocris erroris est? quis enim non videt, & formas, & mores, & plerosque status, ac motus effingere a parentibus liberos? quod non contingeret, si hoc s) non vis, & natura gignentium efficeret, sed temperatio lunæ, cælique moderatio. Quid? quod uno & eodem temporis puncto nati, dissimiles & naturas, & vitas, & casus habent: parumne declarant, nihil ad agendam vitam nascendi tempus pertinere? nisi forte putamus, neminem eodem tempore ipso & conceptum, & natum, quo Africanum.

F 7

XLVI.

s) hæc.

XLVI. Num quis igitur talis fuit? Quid? illudne dubium est, quin multi, cum ita nati essent, ut quædam contra naturam depravata haberent, restituerentur, & corrigerentur ab natura, cum se ipsa revocasset, aut arte, aut medicina *r*)? aut quorum linguæ sic inhærent, ut loqui non possent, eâ scalpello resectæ liberarentur? Multi etiam naturæ vitium meditatione, atque exercitatione sustulerunt; ut Demosthenem scribit Phalereus, cum $\rho\theta\omicron$ dicere nequireret, exercitatione fecisse, ut planissime diceret, quod si hæc astro ingenerata, & tradita essent, nulla res ea mutare posset. Quid? dissimilitudo locorum *u*) nonne dissimiles hominum procreationes habet? quas quidem percurrere oratione facile est: quid inter Indos, & Persas, Æthiopas *x*), & Syros differat, corporibus, animis: ut incredibilis varietas, dissimilitudoque sit. Ex quo intelligitur, plus terrarum situs, quam lunæ tractus ad nascendum valere. Nam, quod ajunt, quadringenta, & septuaginta millia annorum in periclitandis, experiendisque pueris, quicumque essent nati, Babylonios posuisse, fallunt. si enim esset factitatum, non esset desitum. neminem autem habemus auctorem, qui id aut fieri dicat, aut factum sciat.

XLVII. Videsne, me non ea dicere, quæ Carneades, sed ea, quæ princeps Stoico-

r) atque medicina. *u*) locorum dissimilitudo.
x) & Æthiopas.

Stoieorum Panætius dixerit? ego autem etiam hoc requiro, omnesne, qui Cannensi pugna ceciderunt, uno astro fuerint. Exitus quidem omnium unus, & idem fuit. Quid? qui ingenio, atque animo singulares, num astro quoque uno? quod enim tempus, quo non innumerabiles nascantur? at certe similis nemo Homeri. Et, si ad rem pertinet, quo modo cælo affecto, compositisque sideribus quodque animal oriatur: valeat id necesse est etiam in rebus inanimis. quo quid dici potest absurdus? L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noster, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam nostræ natalem diem repetebat ab iis Parilibus, quibus eam a Romulo conditam accepimus; Romanque, in iugo cum esset luna, natam esse dicebat, nec ejus fata canere dubitabat. O vim maximam erroris! Etiamne urbis natalis dies ad vim stellarum, & lunæ pertinebat? fac in puero referre, ex qua affectione cæli primum spiritum duxerit. num hoc in latere, aut in cæmento, ex quibus urbs effecta est, potuit valere? Sed quid plura? quotidie refelluntur. Quam multa ego Pompejo, quam multa Crasso, quam multa huic ipsi Cæsari a Chaldæis dicta memini, neminem eorum nisi senectute z), nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum? ut mihi permirum videatur, quemquam existare, qui etiam nunc credat iis, quorum prædicta quotidie videat re, & eventis refelli.

XLVIII.

z) *in senectute.*

XLVIII. Restant duo divinandi genera: quæ habere dicimur a natura, non ab arte; vaticinandi, & somniandi. De quibus, Quinte, inquam, si placet, disseramus. Mihi vero, inquit, placet. his enim, quæ adhuc disputasti, prorsus assentior: & vere ut loquar, quamquam tua me oratio confirmavit, tamen etiam mea sponte nimis superstitiosam de divinatione Stoicorum sententiam judicabam; ac me Peripateticorum ratio magis movebat, & veteris Dicæarchi, & eius, qui nunc floret, Cratippi, qui censent esse in mentibus hominum tamquam oraculum aliquod, ex quo futura præsentiant, si aut furore divino incitatus animus, aut somno relaxatus, solute moveatur, ac libere. His de generibus quid sentias, & quibus ea rationibus infirmes, audire sane velim.

Quæ cum ille dixisset, tum ego rursus, quasi ab alio principio, sum exorsus dicere. Non ignoro, inquam, Quinte, te semper ita sensisse, ut de ceteris divinandi generibus dubitares: ista duo, furoris, & somnii, quæ a libera mente fluere viderentur, probares.

XLIX. Dicam igitur, de istis ipsis duobus generibus mihi quid videatur, si prius, Stoicorum conclusio rationis, & Cratippi nostri, quid valeat, videro. Dixisti enim, & Chrysippum, & Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. Si sunt dii, neque ante de-
clarant

clarant hominibus, quæ futura sint: aut non diligunt homines: aut, quid eventurum sit, ignorant: aut existimant nihil interesse, hominem scire, quid sit futurum: aut non censent esse suæ majestatis, præsignificare hominibus, quæ sint futura: aut ea ne ipsi quidem dii significare possunt. At neque non diligunt nos: sunt enim benefici, generique hominum amici: neque ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, & designata sunt: neque nostra nihil interest, scire ea, quæ futura sunt: erimus enim cautiore, si sciemus: neque hoc alienum ducunt majestate sua; nihil est enim beneficentia præstantius: neque non possunt futura prænoscere. non igitur dii sunt, nec significant nobis futura: sunt autem dii: significant ergo. Et, non, si significant futura, nullas dant nobis vias a) ad significationum scientiam: frustra enim significarent: neque, fidant vias; non est divinatio: est igitur divinatio. O acutos homines! quam paucis verbis negotium confectum putant? Ea sumunt ad concludendum, quorum iis nihil conceditur. Conclusio autem rationis ea probanda est, in qua ex rebus non dubiis id, quod dubitatur, efficitur.

L. Videsne Epicurum, quem hebetem, & rudem dicere solent Stoici, quemadmodum, quod in natura rerum omne esse dicimus, id infinitum

a) vias nobis.

finitum esse concluderit? Quod finitum est, inquit, habet extremum. Quis hoc non dederit? Quod habet *b*) extremum, id cernitur ex alio extrinsecus. hoc quoque est concedendum. At, quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus. Ne hoc quidem negari potest. Nihil igitur cum habeat extremum, infinitum sit necesse est. Videsne, ut ad rem dubiam concessis rebus pervenerit? Hoc vos dialectici non facitis: nec solum ea non sumitis ad concludendum, quæ ab omnibus concedantur: sed ea sumitis, quibus concessis, nihilo magis efficiatur, quod velitis. Primum enim hoc sumitis: *Si sunt dii, benefici in homines sunt.* Quis hoc vobis dabit? Epicurusne, qui negat, aliquidquam *c*) deos nec alieni curare, nec sui? an noster Ennius, qui magno plausu loquitur, assentiente populo:

*Ego deum genus esse semper dixi, & dicam
cœlitum:*

*Sed eos non curare opinor, quid agat humanum
genus.*

Et quidem, cur sic opinetur, rationem subjicit. Sed nihil est necesse, dicere, quæ sequuntur. tantum sat est intelligi, id sumere istos pro certo, quod dubium, controversumque sit.

LI. Sequitur porro, *Nihil deos ignorare, quod
omnia sint ab iis constituta.* Hic vero quanta pugna est doctissimorum hominum, negantium

b) quod autem habet. c) quidquam.

gantium esse hæc a diis immortalibus constituta? At *nostra interest scire*, quæ d) eventura sint. Magnus Dicæarchi liber est, nescire ea melius esse, quam scire. Negant *id esse alienum majestate deorum*, scilicet casus omnium inspicere, ut videant, quid cuique conducatur. Neque non possunt *futura prænoscere*. Negant posse ii, quibus non placet esse certum, quid futurum sit. Videsne igitur, quæ dubia sint, ea sumi pro certis, atque concessis? Deinde contorquent, & ita concludunt: *Non igitur & e) sunt dii, nec significant futura*: id enim jam perfectam arbitrantur. Deinde assumunt: *Sunt autem dii*: quod ipsum non ab omnibus conceditur: *Significant ergo*. Ne id quidem sequitur. possunt enim non significare, & tamen esse dii. *Nec si significant, non dare f) vias aliquas ad scientiam significationis*. At id quoque potest, ut non dent homini g); ipsi habeant. cur enim Tusci potius, quam Romani darent? *Nec, si dant vias, nulla est divinatio*. Fac dare deos: quod absurdum est: quid refert, si accipere non possumus? Extremum est, *Igitur h) divinatio*. Sit extremum: effectum tamen non est. ex falsis enim, ut ab ipsis didicimus, verum effici non potest. jacet igitur tota conclusio.

LII.

- d) eaque. e) abest: &
 f) dant. g) hominibus.
 h) est, Est igitur.

LII. Veniamus nunc ad optimum virum, familiarem nostrum, Cratippum. Si sine oculis, inquit, non potest exstare officium, & munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est usus oculis, ut vera cerneret, is habet sensum oculorum, vera cernentium. Item igitur, si sine divinatione non potest officium, & munus divinationis exstare, potest autem, cum quis divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam divinationem, semel aliquid ita esse divinatum, nihil ut fortuito cecidisse videatur. sunt autem ejus generis innumerabilia. esse igitur divinationem conficendum est. Festive, & breviter. sed cum bis sumpsit quod voluit, etiam si faciles nos ad concedendum habuerit: id tamen, quod assumit, concedi nullo modo potest. Si, inquit, aliquando oculi peccent, tamen, quia recte aliquando viderint, inest in iis vis videndi. Item, si quis semel aliquid dixerit, is etiam cum peccet, tamen existimandus sit habere vim divinandi.

LIII. Vide, quaeso, Cratippe noster, quam ~~non~~ sint ista similia. nam mihi non videntur. oculi enim vera cernentes, utuntur natura, atque sensu: animi si quando vel vaticinando, vel somniando vera viderunt, usi sunt fortuna, atque casu. Nisi forte concessuros tibi existimas eos, qui somnia pro somniis habent, si
quan.

quando aliquod somnium verum evaserit, non id fortuito accidisse. Sed demus tibi istas duas sumptiones, ea, quæ λήματα appellant dialectici: sed nos Latine loqui malimus: præsumptio tamen, quam πρόληψιν iidem vocant, non dabitur. Assumit autem Cratippus hoc modo: Sunt autem innumerabiles præfensiones non fortuitæ. At ego dico nullam. Vide, quanta sit controversia. Jam assumptione non concessa, nulla conclusio est. At impudentes sumus, qui, cum tam perspicuum sit, non concedamus. Quid est perspicuum? Multa vera, inquit, evadere. Quid, quod multo plura falsa? nonne ipsa varietas, quæ est propria fortunæ, fortunam esse causam, non naturam esse *i*) docet? deinde, si tua ista conclusio, Cratippe, vera est: (tecum enim mihi res est) nonne intelligis, eadem uti posse & haruspices, & fulguratores, & interpretes ostentorum, & augures, & sortilegos, & Chaldaeos? quorum generum nullum est, ex quo non aliquid, sicut prædictum sit, evaserit. Ergo aut ea quoque genera divinandi sunt, quæ tu rectissime improbas: aut, si ea non sunt, non intelligo, cur hæc duo sint, quæ relinquis. qua ergo ratione hæc inducis, eadem illa possunt esse, quæ tollis.

LIV. Quid vero habet auctoritatis furor iste, quem divinum vocatis, ut, quæ sapiens non videat, ea videat insanus, & is, qui huma-

nos

i) abest: esse.

nos sensus amiserit, divinos assecutus sit? Sibyllæ versus observamus, quos illa furens fuisse dicitur. quorum interpretes nuper falsa quædam hominum fama dicturus in senatu putabatur, eum, quem re vera regem habebamus, appellandum quoque esse regem, si salvi esse vellemus. Hoc si est in libris, in quem hominem, & in quod tempus est? callide enim, qui illa composuit, perfecit, ut, quodcumque accidisset, prædictum videretur, hominum, & temporum definitione sublata. Adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut iidem versus alias in aliam rem posse accommodari viderentur. Non esse autem illud carmen furentis, cum ipsum poema declarat (est enim magis artis, & diligentia, quam incitationis, & motus) tum vero ea, quæ *ἀνεγορεύεται* dicitur, cum deinceps ex primis versus *κ*) litteris aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, *quæ Ennius fecit* *λ*). id certe magis est attentis animi, quam furentis. Atque in Sibyllinis ex primo versu cujusque sententiæ primis litteris illius sententiæ carmen omne prætexitur. Hoc scriptoris est, non furentis; adhibentis diligentiam, non infani. Quamobrem Sibyllam quidem sepositam, & conditam habeamus, ut, id quod proditum est a majoribus, injussu senatus ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potius, quam ad suscipiendas religiones: cum antistitibus agamus,

κ) *versuum.*

λ) [*quæ --- fecit.*]

ut

ut quidvis potius ex illis libris, quam regem proferant: quem Romæ posthæc nec dii, nec homines esse patientur *m*).

LV. At multi sæpe vera vaticinati, ut Casandra,

Famque mari magno. ---

Eademque paullo post:

Eheu videte. ---

Num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant, quantum voles: verbis, sententiis, numeris, cantibus adjuventur: auctoritatem quidem nullam debemus, nec fidem commenticiis rebus adjungere. Eodemque modo nec ego Publicio nescio cui, nec Marciis vatribus, nec Apollinis opertis credendum existimo: quorum partim ficta aperte, partim effutita temere, numquam ne mediocri quidem cuiquam, non modo prudenti, probata sunt. Quid? inquires: remex ille de classe Coponii, nonne ea prædixit, quæ facta sunt? Ille vero, & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus. castra enim in Thessalia castris collata audiebamus: videbaturque nobis exercitus Casaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intulisset; & roboris, propter vetustatem. Casum autem prælii, nemo nostrum erat, quin timeret: sed ita, ut constantibus hominibus par erat, non aperte. Ille autem Græcus, quid mirum,

m) patientur.

rum, si magnitudine timoris, ut plerumque fit, a constantia, atque a mente, atque a se ipse discessit? qua perturbatione animi, quæ, sanus cum esset, timebat, ne evenirent, ea demens eventura esse dicebat. Utrum tandem, per deos, atque homines! magis verisimile est, vesanum remigem, an aliquem nostrum, qui ibi tum eramus, me, Catonem, Varronem, Coponium ipsum, consilia deorum immortalium perspicere potuisse?

LVI. Sed jam ad te venio,

O n) sancte Apollo, qui umbilicum certum terrarum obsides,

Unde superstitiosa primum sava evasit vox fera.

Tuis enim oraculis Chrysippus totum volumen implevit partim falsis, ut ego opinor, partim casu veris, ut fit in omni oratione sæpissime; partim flexiloquis, & obscuris, ut interpretes egeat interprete, & fors ipsa ad sortes referenda sit; partim ambiguis, & quæ ad dialecticum referenda o) sint. Nam cum fors illa p) edita est opulentissimo regi Asiæ,

Cræsus Hahm penetrans magnam pervertet opum vim:

hostium vim sese perversurum putavit, pervertit autem suam. Utrum igitur eorum accidisset, verum oraculum fuisset. Cur autem hoc credam

n) abest: O! o) deferenda. p) illa fors.

dam umquam editum Cræso? aut Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? num minus ille potuit de Cræso, quam de Pyrrho fingere Ennius? quis enim est, qui credat, Apollinis ex oraculo Pyrrho esse responsum,

Ajo, te, Æacida, Romanos vincere posse.

Primum Latine Apollo numquam locutus est. deinde ista fors inaudita Græcis est. præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat. postremo, quamquam semper fuit, ut apud Ennium est,

--- stolidum genus Æacidarum,

Bellipotentis sunt magi, quam sapientipotentis:

tamen hanc amphiboliam versus intelligere potuisset, *vincere te Romanos*, nihilo magis in se, quam in Romanos valere. Nam illa amphibolia, quæ Cræsum decepit, vel Chrysippum potuisset fallere. hæc vero ne Epicurum quidem.

LVII. Sed, quod caput est, cur isto modo jam oracula Delphis non eduntur, non modo nostra ætate, sed jamdiu, jam ut nihil q) possit esse contemptius? Hoc loco cum urgentur, evanuisse, ajunt, vetustate vim loci ejus, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. De vino, aut balsamento putes loqui, quæ evanescent vetustate. de vi loci

q) *sed jamdiu, ut modo nihil.*

Cic. de Divinat.

G

loci agitur, neque solum naturali, sed etiam divina: quæ quo tandem modo evanuit? Vetustate, inquires. Quæ vetustas est, quæ vim divinam conficere possit? quid tam divinum autem, quam afflatus ex terra mentem ita movens, ut eam providam rerum futurarum efficiat, ut ea non modo cernat multo ante, sed etiam numero, versuque pronuntiet? quando autem ista vis evanuit? an postquam homines minus creduli esse cœperunt? Demosthenes quidem, qui abhinc annos prope ccc fuit, jam tum *Φιλιππί-ζου* Pythiam dicebat, id est, quasi cum Philippo facere. hoc autem eo spectabat, ut eam a Philippo corruptam diceret. quo licet existimare, in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. Sed nescio, quomodo isti philosophi, superstitiosi, & pæne fanatici, quidvis malle videntur, quam se non ineptos. Evanuisse mavultis, & extinctum esse id, quod, si umquam fuisset, certe æternum esset, quam ea, quæ non sunt credenda, non credere.

LVIII. Similis est error in somniis: quorum quidem defensio repetita quam longe est? divinos animos censent esse nostros, eosque esse tractos extrinsecus, animorumque consentientium multitudine completum esse mundum: hac igitur mentis & ipsius divinitate, & conjunctione cum externis mentibus, cerni, quæ sint futura. Contrahi autem animum Zeno, & quasi

quasi labi putat, atque concidere, & ipsum esse dormire. Jam Pythagoras & Plato, locupletissimi auctores, quo in somnis certiora videamus, præparatos quodam cultu, atque victu proficisci ad dormiendum jubent. faba quidem Pythagorei utique abstinere: quasi vero eo cibo mens, non venter infletur. Sed nescio quomodo nihil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum. Utrum igitur censemus dormientium animos per sene ipsos in somniando moveri, an, ut Democritus censeat, externa, & adventicia visione pulsari? sive enim sic est, sive illo modo, videri possunt permulta somniantibus falsa pro veris. Nam & navigantibus moveri videntur ea, quæ stant: & quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumina. Quid dicam, insanis, quid, ebriis quam multa falsa videantur? quod si ejusmodi visis credendum non est, cur somniis credatur, nescio. nam tam licet de his erroribus, si velis, quam de somniis disputare: ut ea, quæ stant, si moveri videntur, terræ motum significare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autem lucernæ luminæ declarari, disensionem, ac seditionem moveri.

LIX. Jam ex insanorum, aut ebriorum visis innumerabilia conjectura trahi possunt, quæ futura videantur. Quis est enim, qui torum diem jaculans non aliquando collineet?

totas noctes somniamus *r*); neque ulla fere est, qua non dormiamus *s*): & miramur, aliquando id, quod somniamus, evadere? quid est tam incertum, quam talorum jactus? tamen nemo est, quin saepe jactans, Venerium jaciatur aliquando, nonnumquam etiam iterum, ac tertium. num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulsu *t*) malimus, quam casu dicere? quod si ceteris temporibus, falsis visis credendum non est; non video, quid præcipui somnus habeat, in quo valeant falsa pro veris. Quod si ita natura paratum esset, ut ea dormientes agerent, quæ somniant: alligandi omnes essent, qui cubitum irent. majores enim, quam ulli insani, efficerent motus somniantes. Quod si insanorum visis fides non est habenda, quia falsa sunt; cur credatur somniantium visis, quæ multo etiam perturbatiora sunt, non intelligo. an, quod insani sua visa conjectori non narrant, narrant qui somniant? Quæro etiam, si velim scribere quid, aut legere, aut canere vel voce, vel fidibus, aut geometricum quiddam, aut physicum, aut dialecticum explicare, somniumne expectandum sit, an ars adhibenda, sine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri potest? Atqui, ne si navigare quidem velim, ita gubernarem, ut somniamerim. præsens enim pœna sit. Quæ igitur convenit, ægros a conjectore somniorum potius

r) dormimus.

s) somniamus.

t) impulsu fieri.

tius, quam a medico petere medicinam? an Æsculapius, an Serapis potest nobis præscribere per somnium curationem valitudinis; Neptunus gubernantibus non potest? &, si *u)* sine medico medicinam dabit Minerva; Musæ scribendi, legendi, ceterarum artium scientiam somniantibus non dabunt? At si curatio daretur valitudinis, hæc quoque, quæ dixi, darentur. quæ quoniam non dantur, medicina non datur. qua sublata, tollitur omnis auctoritas somniorum.

LX. Sed hæc quoque in promptu fuerint: nunc interiora videamus.

Aut enim divina vis quædam, consulens nobis, somniorum significationes facit: aut conjectores ex quadam convenientia, & conjunctione naturæ, quam vocant *συμπελάσεις*, quid cuique rei conveniat, ex somniis, & quid quamque rem sequatur, intelligunt: aut eorum neutrum est, sed quædam observatio constans, atque diuturna est, cum quid visum secundum quietem sit, quid evenire, & quid sequi soleat. Primum igitur intelligendum est, nullam vim esse divinam effectricem somniorum. Atque illud quidem perspicuum est, nulla visa somniorum proficisci a numine deorum. nostra enim causa diid facerent, ut providere futura possemus. Quotus igitur est quisque, qui somniis pareat? qui intel-

u) abest: *sc.*

F 3

intel-

intelligat? qui meminerit? quam multi vero; qui contemnant, eamque superstitionem imbecilli animi, atque anilis putent? quid est igitur, cur his hominibus consulens deus, somniis moneat eos, qui illa non modo cura, sed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare deus potest, qua mente quisque sit: nec frustra, ac sine causa quid facere, dignum deo est: quod abhorret etiam ab hominis constantia. Ita si pleraque somnia aut ignorantur, aut negliguntur; aut nescit hoc deus, aut frustra somniorum significatione utitur. Sed horum neutram in deum cadit. nihil igitur a deo somniis significari fatendum est.

LXI. Illud etiam requiro, cur, si deus ista visa nobis providendi causa dat, non vigilantibus potius det, quam dormientibus. Sive enim externus, & adventicius pulsus animos dormientium commovet, sive per se ipsi animi moventur, sive quæ causa alia est, cur secundum quietem aliquid videre, audire, agere videamur, eadem causa vigilantibus esse poterat: idque si nostra causa dii secundum quietem facerent, vigilantibus idem facerent; præsertim cum Chrysippus, Academicos refellens, permulto clariora, & certiora esse dicat, quæ vigilantibus videantur, quam quæ somniantibus. Fuit igitur divina beneficentia dignius, cum consuleret x) nobis,

x) consulerent.

bis, clariora visa dare vigilantibus y), quam obscuriora per somnium. quod quoniam non fit, somnia divina putanda non sunt. Jam vero quid opus est circuitione, & amfractu, ut sit utendum interpretibus somniorum potius, quam directo? deus si quidem nobis consulebat, *Hoc facito, Hoc ne feceris*, diceret? idque visum vigilantibus potius, quam dormienti daret? jam vero quis dicere audeat, vera omnia esse somnia? *Aliquot somnia vera*, inquit Ennius; *sed omnia non est necesse*.

LII. Quæ est tandem ista distinctio? quæ vera, quæ falsa habet? & si vera a deo mittuntur, falsa unde nascuntur? nam si ea quoque divina, quid inconstantius deo? quid inscius autem est, quam mentes mortalium falsis, & mendacibus visis concitare? sin vera visa divina sunt; falsa autem, & inania, humana: quæ est ista designandi licentia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potius, quam aut omnia deus z), quod negatis, aut omnia natura? quod quoniam istud negatis, hoc necessario confitendum est. Naturam autem eam dico, qua numquam animus insistent, agitatione, & motu esse vacuus potest. Is cum languore corporis, nec membris uti, nec sensibus potest, incidit in visa varia, & incerta ex reliquiis, ut ait Aristoteles, in hærentibus, earum

G 4

rum

y) vigilantibus.

z) quam ut ait o. D.

rum rerum, quas vigilans gesserit, aut cogitarit. quarum perturbatione mirabiles interdum existunt species somniorum. Quæ si alia vera, alia falsa a): qua nota internoscantur, scire sane velim. Si nulla est: quid istos interpretes audiamus? sin quæpiam est, aveo audire, quæ sit.

LXIII. Sed hærebunt. venit enim jam in contentionem, utrum sit probabilius, deosne immortales, rerum omnium præstantia excellentes, concurrere omnium mortalium, qui ubique sunt, non modo lectos, verum etiam grabatos, & cum stertentes aliquos viderint, objicere his visa quædam tortuosa, & obscura, quæ illi exterriti somnio ad conjectorem mane deferant; an natura fieri, ut mobiliter animus agitatus, quod vigilans viderit, dormiens videre videatur. utrum philosophia dignius, sàgarum superstitione ista interpretari, an explicatione naturæ? ut, si jam fieri possit conjectura vera b) somniorum, tamen isti, qui profitentur, eam facere non possint: ex levissimo enim, & indoctissimo genere constant. Stoici autem tui negant quemquam, nisi sapientem, divinum esse posse. Chrysippus quidem divinationem definit his verbis, Vim cognoscentem, & videntem, & explicantem signa. quæ

a) alia falsa, alia vera.

b) vera conjectura.

quæ a diis hominibus portendantur: officium autem esse ejus, prænoscere, dei erga homines mente qua sint, quidque significant, quemadmodumque ea procurentur, atque expientur. Idemque somniorum conjectionem definit hoc modo, Esse vim cernentem, & explanantem, quæ a diis hominibus significantur in somnis. Quid ergo, ad hæc mediocri opus est prudentia, an & ingenio præstanti, & eruditione perfecta? talem autem cognovimus neminem.

LXIV. Vide igitur, ne, etiam si divinationem tibi esse concessero, quod nunquam faciam, neminem tamen divinum reperire possimus. Qualis autem ista mens est deorum, si neque ea nobis significant in somnis, quæ ipsi per nos intelligamus: neque ea, quorum interpretes habere possimus? similes enim sunt dii, si ea nobis objiciunt, quorum nec scientiam, neque explanatorem habeamus, tanquam si Pœni, aut Hispani in senatu nostro loquerentur sine interprete. Jam vero quo pertinent obscuritates, & ænigmata somniorum? intelligi enim a nobis dii velle debebant ea, quæ nostra causa nos monerent. Quid? poëta nemo, nemo physicus obscurus? ille vero nimis etiam obscurus Euphorion. at non Homerus. Uter igitur melior? Valde Heraclitus obscurus: minime Democritus. num igitur conferendi? mea causa me mones, quod non intelligam. Quid
 G s me

me igitur mones? ut si quis medicus aegroto imperet, ut sumat

Terrigenam, herbigradam, domi-portam, sanguine cassam,

potius, quam hominum more, cochleam, dicere. Nam Pacuvianus Amphio,

Quadrupes tardigrada, agrestis, humilis, aspera,

Capite brevi, cervice anguina, adpectu truci, Eviscerata, inanima, cum animali sono,

eum dixisset obscurius, tum Attici respondent: Non intelligimus, nisi aperte dixeris. At ille uno verbo, Testudo.

LXV. Non potueras hoc igitur a principio, citharista, dicere? Defert ad conjectorem quidam, somniasse se, ovum pendere ex fascia lecti sui cubicularis. Est hoc in Chryssipi libro somnium. Respondit conjector, thesaurum defossum esse sub lecto. fodit: invenit auri aliquantum, idque circumdatum argento. misit conjectori, quantulum visum est, de argento. Tum ille, Nihilne, inquit, de vitello? id enim ei ex ovo videbatur aurum declarasse; reliquum, argentum. Nemone igitur umquam alius ovum somniavit? cur ergo hic nescio qui thesaurum solus invenit? quam multi inopes, digni praesidio deorum, nullo somnio ad thesaurum reperiendum admonentur? quam autem ob causam tam est obscure admonitus, ut ex

OVO

ovo nasceretur thesauri similitudo potius, quam aperte thesaurum quærere juberetur, sicut aperte Simonides vetitus est navigare? Ergo obscura somnia, minime consentanea c) majestati deorum.

LXVI. Ad aperta & clara veniamus, quale est de illo interfecto a caupone Megaris: quale de Simonide, qui ab eo, quem humararat, vetitus est navigare: quale etiam de Alexandro: quod a te præteritum esse miror: qui, cum Ptolemæus, familiaris ejus, in prælio telo venenato ictus esset, eoque vulnere summo cum dolore moreretur; Alexander assidens, somno est confopitus. Tum secundum quietem visus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre, & simul dicere, quo illa loci nasceretur, (neque is longe aberat ab eo loco) ejus autem esse vim tantam, ut Ptolemæum facile sanaret. Cum Alexander experrectus narrasset amicis somnium, emisisse, qui illam radiculam quærerent. qua inventa, & Ptolemæus sanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodem genere reli vulnerati. Multa etiam sunt a te ex historiis prolata somnia, matris Phalaridis, Cyri superioris, matris Dionysii, Pœni Hamilcaris, Annibalis, P. Decii: pervulgatum jam illud de præfule: Gracchi etiam: & recens Cæciliæ, Balearici filiæ, somnium. Sed hæc exter-

G 6

na,

c) *consentanea sunt majestati.*

na, ob eamque causam ignota nobis sunt: nonnulla etiam ficta fortasse. quis enim auctor istorum? de nostris somniis quid habemus dicere? tu de merso me, & equo ad ripam? ego de Mario cum fascibus laureatis me in suum deduci iubente monumentum?

LXVII. Omnium somniorum, Quinte, una ratio est. quæ, per deos immortales! videamus, ne nostra superstitione, & depravatione supererur. Quem enim tu Marium visum a me putas? Speciem, credo, ejus, & imaginem, ut Democrito videtur. Unde profectam imaginem? a corporibus enim solidis, & a certis figuris vult fluere imagines. quod igitur Marii corpus erat? Ex eo, inquit, quod fuerat. plena sunt imaginum omnia. ista igitur me imago Marii in campum Atinatem persequabatur. nulla enim species cogitari potest, nisi pulsu imaginum. Quid ergo? istæ imagines ita nobis dicto audientes sunt, ut simul atque velimus, accurrant? etiamne earum rerum, quæ nullæ sunt? quæ est enim forma tam inusitata d), tam nulla, quam non sibi ipse animus possit effingere e)? ut, quæ numquam vidimus, ea tamen informata habeamus, oppidorum situs, hominum figuras. Num igitur, cum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illo-

d) *invisitata.*

e) *ingere animus possit.*

illorum me aliqua pellit? Omnia igitur, quæ volumus, nota nobis esse possunt. nihil est enim, de quo cogitare nequeamus. Nullæ ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinsecus, nec omnino fluunt illæ: nec cognovi quemquam, qui majore auctoritate nihil diceret. Animorum est ea vis, eaque natura, ut vigeant vigilantes, nullo adventicio pulsu, sed suo motu, incredibili quadam celeritate. Hi cum sustinentur membris, & corpore, & sensibus, omnia certiora cernunt, cogitant, sentiunt. cum autem hæc subtrahita sunt, desertusque animus *f)* languore corporis, tum agitur ipse per sese. itaque in eo & formæ versantur, & actiones: & multa audiri, multa dici videntur. Hæc scilicet imbecillo *g)*, remissoque animo, multa omnibus modis confusa, & variata versantur, maximeque reliquæ earum rerum *h)* moventur in animis, & agitantur, de quibus vigilantes aut cogitavimus, aut egimus: ut mihi temporibus illis multum in animo Marius versabatur, recordanti, quam ille gravem suum casum magno animo, quam constanti tulisset. Hanc credo causam de illo somniandi fuisse.

LXVIII. Tibi autem, de me cum sollicitudine cogitanti, subito sum visus
emer-

f) d. est animus.

g) in imbecillo.

h) rerum earum.

emersus e flumine. inerant enim utriusque nostrum animis, vigilantium cogitationum vestigia. Ad quædam adjuncta sunt: ut mihi de monumento Marii; tibi, quod equus, in quo ego vehebar, mecum una demersus rursus apparuit. An tu censes ullam animum tam deliram futuram fuisse, ut somniis crederet, nisi ista casu nonnunquam, forte, temere concurrerent? Alexandro draco loqui visus est. Potest omnino hoc esse falsum, potest verum: sed utrum sit, non esse mirabile. non enim audivit ille draconem loquentem, sed est visus audire: & quidem, quo majus sit, cum radicem ore teneret, locutus est. Sed nihil est magnum somnianti. Quæro autem, cur Alexandro tam illustre somnium, tam certum, nec huic eidem alias, nec multa ceteris. Mihi quidem, præter hoc Marianum, nihil sane, quod meminerim. Frustra igitur consumptæ tot noctes tam longa in ætate. Nunc quidem propter intermissionem forensis operæ & lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus uti antea non solebam: nec tam multum dormiens, ullo somnio sum admonitus, tantis præsertim de rebus: nec mihi magis usquam videor, quam cum aut in foro magistratus, aut in curia senatum video, somniare.

LXIX. Etenim (ex divisione hoc secundum est) quæ est continuatio, conjunctioque naturæ (quam, ut dixi, vocant *συνπρόσθεσιν*) ejus.

ejusmodi, ut thesaurus ex ovo intelligi debeat? nam medici ex quibusdam rebus & advenientes, & crescentes morbos intelligunt: nonnullæ etiam valitudinis significationes, ut hoc ipsum, *pleni, enecline simus i*), ex quodam genere somniorum intelligi posse dicuntur. Thesaurus vero, & hereditas, & honos, & victoria, & multa generis ejusdem, qua cum somniis naturali cognatione junguntur? Dicitur quidam, cum in somnis complexu Venerio jungeretur, calculos eiecisse. video sympathiam. visum est enim tale objectum dormienti, ut id, quod evenit, naturæ vis, non opinio erroris effecerit. Quæ igitur natura obtulit illam speciem Simonidi, a qua vetaretur navigare? aut quid naturæ copularum habuit Alcibiadis, quod scribitur, somnium? qui paullo ante interitum, visus est in somnis amicæ esse amictus amiculo. Is cum esset projectus inhumatus, ab omnibusque desertus jaceret: amica corpus ejus texit suo pallio. Ergo hoc inerat in rebus futuris. & causas naturales habebat: an, & ut videretur, & ut eveniret, casus effecit?

LXX. Quid? ipsorum interpretum conjecturæ, nonne magis ingenia declarant eorum, quam vim, consensumque naturæ?
Cur-

i) *pleni enecline simus.*

Cursor ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somnis curru quadrigarum vehi. mane ad conjectorem. At ille, Vinces, inquit. id enim celeritas significat, & vis equorum. Post idem ad Antiphontem. Is autem, Vincere, inquit, necesse est. an non intelligis, quattuor ante te cucurrisse? Ecce alius cursor: atque horum somniorum, & talium plenus est Chryssipi liber, plenus Antipatri. Sed ad cursorem redeo. ad interpretem detulit, aquilam se in somnis visum esse factum. At ille, Vicisti. ista enim avi volat nulla vehementius. Huic equidem Antipho, Baro, inquit, te victum esse non vides? ista enim avis insectans alias aves & agitans, semper ipsa postrema est. Parere quaedam matrona cupiens, dubitans essetne prægnans, visâ est in quiete obsignatam habere naturam. retulit. Negavit, eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. At alter, prægnantem esse dixit. nam inane obsignari nihil solere. Quæ est ista *k)* ars conjectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumerabilia, quæ collecta habent Stoici, quidquam significant, nisi acumen hominum, ex similitudine aliqua, conjecturam modo hæc, modo illuc ducentium? Medici signa quædam habent ex venis, & ex spiritu ægroti: multisque ex aliis futura præsentiant. Gubernatores
cum

k) abest: *ista.*

cum exsultantes loligines viderint, aut delphinos se in portum conjicientes, tempestatem significari putant. Hæc ratione explicari, & ad naturam facile revocari!), posunt: ea vero, quæ paullo ante dixi, nullo modo.

LXXI. At enim observatio diuturna, (hæc enim pars una restat) notandis rebus fecit artem. An tandem somnia observari possunt? quoniam modo? sunt enim innumerabiles varietates. Nihil tam præpostere, tam incondite, tam monstruose cogitari potest, quod non possimus somniare. Quo modo igitur hæc infinita, & semper nova aut memoria completi, aut observando notare possumus? Astrologi motus errantium stellarum notaverunt. inventus est enim ordo in iis stellis, qui non putabatur. Cedo tandem, qui sit ordo, aut quæ concursatio somniorum? quo modo autem distinguuntur vera somnia a falsis, cum eadem & aliis aliter evadant, & iisdem non semper eodem modo? ut mihi mirum videatur, cum mendaci homini, ne verum quidem dicenti, credere soleamus, quo modo isti, si somnium verum evasit aliquod, non ex multis potius uni fidem derogant, quam ex uno innumerabilia confirmant.

Si

1) revocari facile.

Si igitur neque deus est effector somniorum, neque naturæ societas ulla cum somniis, neque observatione inveniri potuit scientia: effectum est, ut nihil profus somniis tribuendum sit: præsertim cum illi ipsi, qui ea vident, nihil divinent; ii, qui interpretantur, conjecturam adhibeant, non naturam: casus autem innumerabilibus pæne saeculis in omnibus plura mirabilia, quam in somniorum visis effecerit: neque conjectura, quæ in varias partes duci potest *m*), nonnumquam etiam in contrarias, quidquam sit incertius.

LXXII. Explodatur hæc quoque somniorum divinatio pariter cum ceteris. nam ut vere loquamur, superstitio fusa per gentes, oppressit omnium fere animos, atque hominum imbecillitatem occupavit. quod & in iis libris dictum est, qui sunt de natura deorum: & hac disputatione id maxime egimus. multum enim & nobismet ipsis, & nostris profuturi videbamus, si eam funditus sustulissimus. Nec vero (id enim diligenter intelligi volo) superstitione tollenda religio tollitur. Nam &, majorum instituta tueri sacris cæremoniisque retinendis, sapientis est: & esse præstantem aliquam, æternamque naturam, & eam suspiciendam,

m) possit.

dam, admirandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cœlestium cogit confiteri. Quamobrem, ut religio propaganda etiam est, quæ est iuncta cum cognitione naturæ: sic superstitionis stirpes omnes ejiciendæ. instat enim, & urget, &, quo te cumque verteris, persequitur; sive tu vatem, sive tu omen audieris; sive immolaris, sive avem aspexeris; si Chaldæum, si haruspicem videris; si fulserit, si tonuerit, si tactum aliquid erit de cælo; si ostenti simile natum, factumve quippiam; quorum necesse est plerumque aliquid eveniat: ut numquam liceat, quieta mente consistere. Perfugium videtur omnium laborum, & sollicitudinum esse somnus. at ex eo ipso plurimæ curæ, metusque nascuntur. qui quidem ipsi per se minus valerent, & magis contemnerentur, nisi somniorum patrocinium philosophi suscepissent, nec ii quidem contemtissimi, sed in primis acuti, & consequentia, & repugnantia videntes: qui prope jam absoluti, & perfecti putantur. quorum licentiæ nisi Carneades restitisset, haud scio, an soli jam philosophi judicarentur. cum quibus omnis fere nobis disceptatio, contentioque est, non quod eos maxime contemnamus; sed quod videntur acutissime sententias suas, prudentissimeque defendere. Cum autem proprium sit Academiæ, iudicium suum nullum interponere; ea probare, quæ

quæ simillima veri videantur; conferre causas,
 & quid in quamque sententiam dici possit, ex-
 promere; nulla adhibita sua auctoritate, judi-
 cium audientium relinquere integrum, ac libe-
 rum: tenebimus hanc consuetudinem a Socrate
 traditam, eaque inter nos, si tibi, Quinte fra-
 ter, placebit, quam sapissime utemur. Mihi
 vero, inquit ille, nihil potest esse ju-
 cundius. Quæ cum essent dicta,
 surreximus.

F I N I S.

Ch 1700

80

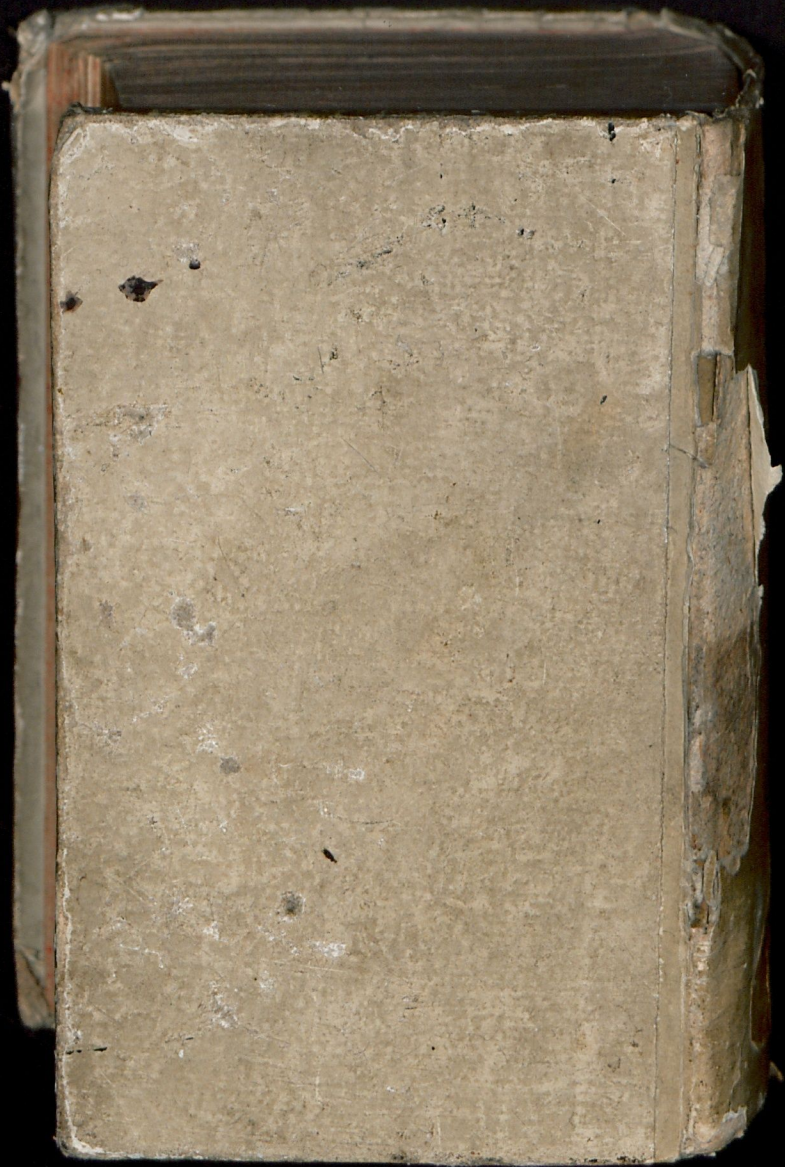
ULB Halle

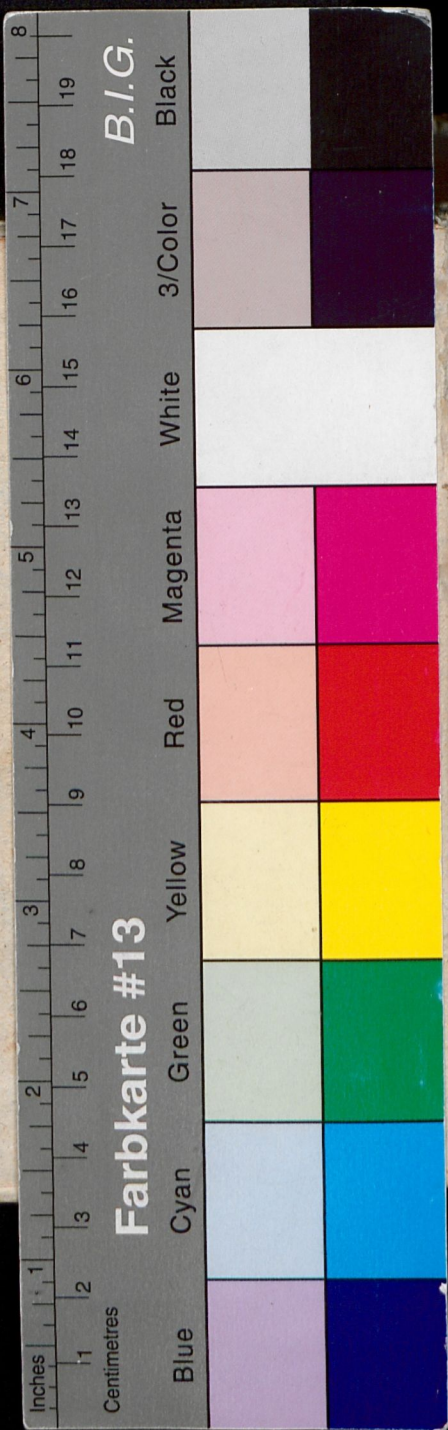
3

001 951 599

NAM

M. TVLLII CICERONIS
 DE
DIVINATIONE
 LIBRI DVO.
 EX RECENSIONE
 ERNESTI.

HALAE,
 IMPENSIS ORPHANOTROPHÆI,
 M DCC LXX

23

